

de Fuster en funció del corpus teòric. Del que de progrés en el coneixement de la realitat, d'integració o de síntesi, hi havia en el llibre; però abans i després l'activitat continuava. *Nosaltres* se situa en el moviment. En el context marcat per aquells nacionalistes. Després de 1962, a l'activitat hi hauria un valor afegit: una consciència feta a nivell històric. Era un llibre necessari, com el mateix Fuster reconeix, en un moment que calia: "Aquest llibre s'ha venut bé, fonamentalment, perquè el nostre públic -valencià i no valencià- el necessitava" (1980: 7).

I Fuster també entenia que el llibre no era tant el que marcava alguna divisòria, sinó que el que ho feia era una "decisió de futur":

"És per ací que passa la frontera divisòria. A una banda, hi ha aquells qui afirmen que ja estem com estem, que vivim en el millor dels mons possibles, i que la "província" claudicada, la dimissió lingüística i les ficcions fòssils són ideals desitjables; a l'altra banda, els qui refusem a la vergonya d'una trista alienació nacional, els qui creiem que els valencians podem ésser un poble sa i coherent, els qui ansiem per al nostre país una plenitud nova" (1980: 10-11).

Fuster, doncs, s'arreglava, amb el seu llibre amb qui lluitava per la consciència del país. I ja hem estat veient qui era que ho feia. Per "sota" el llibre hi havia la continuïtat d'aquest fil de compromís.

Un intel·lectual, amb un compromís com el de Fuster, i de la mateixa generació: Josep Iborra, també situava l'assaig enmig d'aquell moviment:

"Relacionats [aquells joves] més o menys personalment amb Fuster, s'identificaven amb la seua proposta cívica -"fer país"- . Ells amb les seues iniciatives -amb pintades i "rutes", amb papers impressos o ciclostilats, amb la paraula i l'acció-vam bombejar la consigna de la "normalitat", de l'antiprovincianisme, per a un poble, la identitat nacional del qual - catalans- havien descobert, i també un nom inequívoc -"País Valencià"- que des d'aleshores començaria a fer-se habitual com una fórmula -de vegades crit- de reivindicació col·lectiva, de "decisió de futur" (1984: 90 [vol. II]).

Doncs bé, i com afirma Iborra, el llibre de Fuster tenia un destinatari al qual calia alhora el llibre. Hi havia una correspondència entre intel·lectual-producte-subjecte. El subjecte de l'assaig eren aquells nuclis nacionalistes. Però com l'entenien aleshores, el llibre de suport de l'assagista de Sueca?

La primera ressenya del llibre de Fuster la va fer Alfons Cucó a *Cataluña Expres*⁷³¹ amb unes característiques que assenyalen les principals aportacions de l'obra al moment concret.

Ja hem vist com Cucó s'havia unit al grup de *Diàleg*, en cinquè lloc i per mitjà de Ferran Zurriaga havia entrat al nucli nacionalista. Ens trobem, doncs, amb Cucó que feia conferències pels pobles; però també un Cucó estudiant d'història i que tenia molt present la influència i la tasca de Vicens Vives, com quedà demostrat en l'acte d'homenatge a l'historiador del Principat el 1961⁷³². Formava part, doncs, del moviment i alhora tractava de conèixer la realitat amb el mestratge, sobretot, de Joan Reglà⁷³³. Aquesta preocupació de coneixement el situava davant l'obra de Fuster amb els ulls posats cap a un futur historiador. De primer situava l'obra en el conjunt català i reconeixia que abans de la publicació del text de Fuster a València venia essent "*intelectualmente, la "hermana pobre" de los países catalanes*". I a més de situar l'obra en l'espai, la situava en l'espai conceptual d'aquella definició de Vicens Vives d'història, i adoptada per Joan Reglà: la història, com implícitament hem vist que deia Fuster, com a decisió de futur:

*"Y si la Historia viene a ser la búsqueda de un pasado en función de una problemática del presente, la ausencia de un libro que fuera nuestra definición en el tiempo resultaba entonces trágica: significaba que renunciábamos, en realidad a existir como colectividad en la Historia". Per Cucó el llibre de Fuster era la "porció valenciana" del projecte de Vicens a *Presència Valenciana*: "Así siguiendo el pensamiento del doctor Vicens Vives, resultaba evidente que no se podía escribir una historia consistente de los países catalanes, sin tener como apoyo la evolución de sus porciones fundamentales".*

En aquest sentit el llibre de Fuster, segons Cucó, venia a omplir el buit valencià. Primer Vicens havia escrit *Notícia de Catalunya*, i ara Fuster el corresponia, quant a model, a nivell valencià. Fuster mateix reconeix que el seu llibre en seguia un "paral·lel", un referent, en la "intenció última", és a dir: conèixer-nos.

⁷³¹ Alfons CUCÓ: "Un libro que urgía: "Nosaltres els Valencians" a *Cataluña Expres*, 22-28 de juny de 1962, p. 10.

⁷³² Vid.: El Grup de Diàleg, Supra

⁷³³ Informació d'Alfons Cucó. València, Novembre de 1992.

El llibre per a Cucó era, sobretot, una "*sugestión*", quant a la manera de plantejar el quadre històric de la societat valenciana. No obstant això, i després de fer un recorregut al llarg de l'obra (comentant aspectes de cada part: "els fets", "les indecisions", i "els problemes") es deté breument en la pugna d'interessos de classe i econòmics entre el que hom suposava que hi havia entre el Principat i el País Valencià i anota, comentant la manca de projecte, d'"*ambiciones*" de la classe dominant, el valor afegit de l'antinòmia: lliurecanvi-proteccionisme, "*Aunque, naturalmente, ni todo el Principado era industrial, ni todo el país valenciano un vergel agrícola*".

Aquesta discriminació en positiu, és a dir en trobar complementarietats entre el nord i el sud, vindria de la insistència a remarcar, com hem vist que s'esdevenia, per part de Fuster i d'un sector dels cotoners (com Manuel Ortínez, Joaquim Maluquer (sobretot aquest darrer) per tal de mostrar en les trobades de formació que feien, per exemple, al Montseny, al Desert de les Palmes, Penyagolosa), que aquella bipolarització homogènia que es donava a cada regió no era exacta; hi havia comarques lliurecanvistes i n'hi havia de proteccionistes.

Aquesta característica era un factor que conduïa tota aquella joventut nacionalista. Hom superava una interpretació rígida i economicista. Per aquesta sèrie d'elements de plantejament Cucó acabava dient que el llibre "*urgía*".

Poc més de trenta anys després, Cucó continua pensant que aquell llibre no partia de zero: hi havia una sèrie de trajectòries, de "biografies" que plantejaven l'existència d'"un compromís cívic". El que fa el llibre de Fuster és "clarificar" les idees que s'havien establert amb l'activitat prèvia. D'altra banda, el llibre de Fuster, per a Cucó creava "un model, un primer aglutinant teòric", aspecte que, segons l'estudiant d'aleshores, no es donava amb el valencianisme dels anys trenta. Aleshores Cucó, en aquest ordre de coses, caracteritzat per la voluntat de descoberta, de llegir i debatre en cercles com les tertúlies, va rebre dos tipus d'influències -una "influència híbrida", diu Cucó-: la de Reglà en el terreny acadèmic i la de Fuster en el terreny "historiogràfic". No existia, doncs, separació entre universitat (alguns sectors del professorat) i intel.lectuals que, com Fuster pensaven el país des d'"una trinxera rural i voltairiana"⁷³⁴. Cucó, doncs, va treure del llibre de Fuster una concepció de referent, regional, que historiogràficament venia a omplir una llacuna de la introspecció valenciana, dins el

⁷³⁴ Carta de Joan Fuster a Antoni Comas. Sueca, 24.VI.1964. Agraïxo a Dolors Comas la gentilesa que ha tingut cap al treball i facilitar l'accés a la correspondència de J. Fuster amb Antoni Comas.

projecte de Vicens de fer una història a partir de cada formació social⁷³⁵.

La segona reflexió sobre el *Nosaltres* és de caràcter introspectiu. La va fer Ricard Pérez Casado, el més jove del nucli que ja feia reunions a partir de desembre de 1960, induït per Cucó⁷³⁶. El títol ja és significatiu: *Nosaltres i el món*⁷³⁷. Dir, doncs, que era molt en la línia de les reflexions genèriques del grup de *Diàleg*, com la que va fer Joan Riera: *Parlem d'una generació* (*Diàleg*: 3(IV). 1961). El jove estudiant de Preu va fer l'article per a la revista *Albatros*, on ja hem vist que hi van escriure d'altres companys seus sobre temes socio-polítics (i.e.: Enric Jordà). El que té d'afegit l'article de qui intervindrà en la redacció de *l'Estructura Econòmica del País Valencià*, respecte a l'article de *Diàleg*, és que a més de plantejar-se què cal fer, què calia fer aleshores, i quin havia de ser el paper de la seva generació, de deixar clara una voluntat d'intervenció, apuntava l'adscripció de classe dels sectors més polítics dels universitaris. Aquesta postura no és estranya en aquell Pérez Casado: ja estava militant en el MOSCA i, a partir de 1962-1963, segons recull la seva biografia, en un tram més del MOSCA, ja cap a una organització que esdevindria partit (PSV): l'Acció Socialista Valenciana. És a dir ja hi havia una clarificació ideològica: intervenir en la societat sí, però per a qui:

"És en aquesta etapa de la nostra vida quan comencem a contemplar una actitud personal i inquieta al món que hi ha al nostre voltant, ara és el moment en el que l'actual circumstància històrica se'ns presenta d'una manera problemàtica i és quan, per una inclinació interna, som impulsats a reflexionar sobre la nostra societat. El món en el que abans ens trobàvem d'una manera quasi inconscient va esdevenint ràpidament en un conjunt de coses que ens demanen múltiples explicacions que necessàriament, si som sincers, ens conduiran a adoptar determinades actituds.

Per a nosaltres el món ens presenta una sèrie innumerable de relacions humanes, dintre les quals nosaltres també som una petita part, som part de la societat i, per tant, al reflexionar sobre la realitat arribem a la conclusió de que nosaltres també podem representar un paper en eixa societat, perquè som espectadors i actors alhora. Nosaltres ja contemplem el món i promte advertim que hi han moltes coses que no ens semblen bé, pareix com si les relacions socials no es desenrotllasen tan bé com el que caldria esperar (...)

⁷³⁵ Una darrera aplicació. Alfons CUCO: *País i Estat. La qüestió valenciana*, ed. Tres i Quatre, València, 1989.

⁷³⁶ Informació d'Alfons Cucó, València, novembre de 1992.

⁷³⁷ R. Pérez Casado: "Nosaltres i el món" a *Albatros*, núm. 8, 1963.

Al reflexionar sobre la conveniència o la no conveniència d'adoptar una postura sincera i autèntica ens sentim animats perquè notem que som molts els qui, amb humilitat i perseverança, han iniciat el camí d'aquesta autenticitat: la injustícia en les relacions socials no és un mal incurable, els problemes econòmics tampoc no són irresolubles, i una major convivència humana no hi és un mite. És clar que la posició conservadora a la d'inhibir-se podria agreujar els actuals problemes, i fóra aleshores quan la posició més sincera resultava absurda. Però, mentre siguem molts els qui pensem en la possibilitat de superació, l'utòpic de les solucions serà una excusa per a estar tranquil. Per tant la nostra voluntat de caminar colze a colze respectant-nos els uns als altres crec que deu ésser la més pròpia i sincera, nosaltres devem de responsabilitzar-nos davant tota la societat, davant el nostre poble, del nostre país i davant dels problemes socials i econòmics de les classes menys afavorides.

L'actitud conformista dels qui tot ho troben bé és fàcil i per això no ens deu seduir mai, almenys si creguem en algo supra-natural, i més encara si ens considerem i definim com a cristians"⁷³⁸.

Josep Pla, quan va fer una ressenya del llibre de Fuster *Poetes, Moriscos i Capellans*, deia que "*Nosaltres els Valencians*" ("*Su libro mayor*"), era el que "*resume los primeros años de su experiencia vital*"⁷³⁹. Doncs bé, l'acolliment del llibre per part d'aquells sectors que s'iniciaven en la tasca política, aplicaven la seva experiència, la seva activitat transcorreguda els anys anteriors a l'edició del llibre. I una interpretació ja en clau política, la tenim en aquest comentari de Pérez Casado. És a dir, la seva interpretació depenia de dues variables: la seva pràctica política més la interpretació intrínseca del text. Es va fer una abstracció contextualitzada i va sortir el que en certa mesura demanava Fuster: una decisió de futur per part d'aquella joventut: intervenir per a transformar la situació. Justament, el que venia a dir Fuster en una passatge del llibre: "(...) "explicar" serà una invitació a "transformar"" (1980:20).

L'ascendent polític del llibre de Fuster, la seva interpretació política seguint la trajectòria del nucli universitari ja s'havia posat en funcionament, des d'una postura cristiana i socialista. Hem vist com cloïa la reflexió Ricard Pérez Casado i, fent ja un primer estat de la qüestió del que estava donant aquella època, dins el mateix contingut polític: dins el mateix moviment (com a ASV), en el cas de Vicent Àlvarez (que Fuster

⁷³⁸ Vid.: *Albatros*, núm. 8, 1963.

⁷³⁹ Josep Pla: "*El último libro de Joan Fuster*" a *El Correo Catalán*, 20.X.1962. El mateix Pla, faria una ressenya del llibre de Fuster a "*Notas a un libro sobre Valencia*" a *El Correo Catalán*, 24.VI.1962.

carinyosament apel.lava "Vicentin") a les planes de l'òrgan del Moviment Socialista de Catalunya (MSC): *Endavant*, el juny-juliol de 1964.

El fet que d'escriu a *Endavant* era perquè havia anat a Montpeller a ampliar estudis i tenia cura de les relacions exteriors, a més que V. Àlvarez tindria relació amb Josep Pallac, com veurem. A més, l'home que editava *Endavant*, Josep Buïria, era pallaquista⁷⁴⁰. Àlvarez que escriuria sota el pseudònim J. del Puig, deia, comentant els aspectes generals del que significativament entenia per nou valencianisme⁷⁴¹ que "les idees de Joan Fuster, desenvolupades en *Nosaltres els Valencians* han incidit decisivament sobre l'actual generació que entra a la vida política; d'aquesta forma la conformació ideològica d'una generació està marcada pel plantejament de Fuster"⁷⁴². És a dir, V. Àlvarez situava aquella conjuntura a través del naixement d'uns nuclis nacionalitaris amb el fet de la incidència del llibre de Fuster sobre aquella joventut. No és que el llibre de Fuster "creés" un moviment; era que el llibre se situava en l'àrea d'influència d'aquells nuclis i hi incidia, influïa, donava contingut teòric i accentuava el pas de la consciència en si (prèvia al *Nosaltres...*) a consciència per a si: després d'haver-lo llegit ja s'entienien -s'estructuraven- millor les coses.

V. Àlvarez de fet, situava el llibre de Fuster en un marc previ d'activitat: "Des de fa poc temps estem assistint a una esperançadora evolució entre els joves valencians. Avui estem visquent un moment de ràpida politització i la naixença de formes concretes d'acció i d'integració social. És un procés en el que l'afirmació de la pròpia personalitat col·lectiva es combina amb la lluita per una societat més justa i per una solució a la qüestió de l'estat espanyol". Aquesta combinació de lluita nacional i lluita social tindria en Àlvarez un dels exponents més clars en el PSV. I és necessari assenyalar que aquest sentit poc cultural del seu nacionalisme [recordo que Àlvarez ens deia que havia assumit el nacionalisme polític sense fer un pas cap al nacionalisme cultural] ja el venia afirmant des de l'any 1961, quan ja intentava d'entendre el nacionalisme sota una reivindicació política: el dret d'autodeterminació⁷⁴³. Més avall veurem com interpretava el llibre anys més tard (1969 i 1972).

⁷⁴⁰ Informació de Josep Buïria. Barcelona, gener de 1992.

⁷⁴¹ V. Àlvarez (pseud. J. del Puig): "Realitats i perspectives del nou valencianisme" a *Endavant*, núm. 141, juny-juliol, 1964.

⁷⁴² V. Àlvarez: *ibidem*.

⁷⁴³ Vid.: El Grup de Diàleg. Supra.

Vicent Àlvarez en aqueixa situació del llibre de Fuster, deia que el "nou valencianisme" incloïa una sèrie de manifestacions cívico-culturals, entre les quals calia parlar de les cançons de Raimon (citava "Raimon"). Bé, doncs, Raimon no tan sols actuava, no ordenava el seu pensament tan sols a través de la prosa poètica esdevinguda en ocasions, com deia Fuster "crit metafísic", quan es referia a *Al Vent*, o bé poesia musicada, quan, per exemple, interpretava Espriu a *Cançó de la roda dels Temps*. Raimon tenia un vessant intel·lectual, també cívic quan escrivia. La ressenya que va fer a les planes de *Destino* del llibre de Fuster, en seria una prova. Amb un títol eloqüent: *Realidades*, situava el llibre en l'òrbita del coneixement real del que havia estat, i era, el País Valencià.

Hem vist una visió que remarcava la consciència històrico-nacional (Cucó), una altra que començava de donar-hi una clau política (P. Casado), un altre comentari que relacionava el llibre amb el "nou valencianisme", i amb un context ja polític (V. Àlvarez) i ara es donava el cas de veure el llibre de Fuster com a "llibre-guía" (permeteu-me la llicència) contra el tòpic. Efectivament, Raimon completava la comprensió del llibre amb una altra de les característiques d'aquells universitaris, la lluita contra la mixtificació de la realitat, el tòpic.

Raimon situava el llibre de Fuster en funció de veure què podia aportar -o aportava de nou- el llibre a la societat valenciana dels anys seixanta. Justament Raimon, que encara que hem vist que no pertanyia al nucli polític de MOSCA o de *Diàleg*, sí que formava part d'aquella situació de tirar endavant (emprenedora). Deia, pensant en termes de "nuestro futuro":

Creo que los valencianos hemos llegado a un punto de nuestra existencia, como colectividad, en que no nos basta ya la retórica del tópico y el elogio patriotardo, a un punto en que no nos interesa "el jardín de flores", "el sol de alegría", ni "la tierra de artistas", etcétera, mientras existen unos problemas acuciantes y vivos que nos muerden en la piel de nuestra cotidiana vida.

La agricultura valenciana está en un momento crítico, el proceso de industrialización que comenzó una iniciativa privada no parece cuajar por falta de apoyo y de capital".

Raimon, doncs, lligava l'interès del llibre -el marc i l'òptica: l'orientació- cap als problemes, cap a la realitat social d'aleshores. Relacionava el fet de ser valencià amb la globalitat social i econòmica. És a dir, el fet que la consciència nacional havia de

concentrar i "arrossegar" cap a la solució d'aquells problemes determinats. Ja hem vist que Raimon lligava el sentit del llibre cap a, per exemple, el problema de la industrialització de l'agricultura, un dels problemes claus d'aquell moment d'enlairament cap a la industrialització⁷⁴⁴. Raimon, doncs, concloïa la seva reflexió tenint en compte aquests darrers aspectes:

"Què som -qué son- els valencians? Es hora de examinar a dónde queremos llegar y cuáles son las razones que nos han empujado a nuestra actual situación. Sólo conociéndonos podremos arribar a mejorararnos, a afirmarnos, a "ser valencians" en definitiva.

*En este camino le debemos mucho a Joan Fuster por su seriedad científica, por su posición abierta a cualquier sugerencia y a punto para rectificar si se le demuestra su error"*⁷⁴⁵.

Raimon, per tant, apostava per aquell llibre com a base d'un coneixement concret, amb la projecció per a transformar les concepcions del regne del tòpic.

Des del vessant sociològic, Lluís Aracil ens donava el desembre de 1967⁷⁴⁶ una altra visió del *Nosaltres...* Aracil, que pertanyia al grup de *Diàleg*, que havia estat Delegat d'Activitats Culturals del SEU (1959-1960, no pertanyia explícitament al nucli més polític. Mantenia una postura d'obertura, d'independència quant a presa de partit determinat, encara que sí que formava part de tota aquella constel·lació cultural. Però, sobretot, aspecte remarcat constantment per tots els seus companys de curs i de Facultat, ja a inicis dels anys seixanta, una capacitat intel·lectual molt remarcable que explicava i mostrava⁷⁴⁷.

Aracil, doncs, aleshores era, com recentment s'ha autodefinit, un "Cor errant i fidel i lligat per tot"⁷⁴⁸. Aracil, havia assistit al seminari de sociologia de Murillo Ferrol i, per tant, havia après els primers aspectes de la sociologia. No és estrany, doncs,

⁷⁴⁴ Vicent Ventura (pseud. Joan Llorens) va escriure al llarg de la dècada dels anys seixanta sobre dos aspectes bàsics: la industrialització de l'agricultura i l'europeisme a *València Fruits*.

⁷⁴⁵ Raimon a "La Columna de Raimon": "Realidades", *Destino*, núm. 1398, 23.V.1964, pàg. 59

⁷⁴⁶ *Revista de Estudios Políticos*, núm. 156, novembre-desembre, 1967, pàgs. 310-312.

⁷⁴⁷ Informació constatada en el conjunt d'entrevistats.

⁷⁴⁸ Entrevista L. V. Aracil per a *El Temps*, 17.II.1992, pàg. 35.

que fes un comentari sociològic, del llibre de Fuster.

Allò que centra l'atenció d'Aracil és el vessant històric del llibre. És a dir, el que Fuster hagués apostat per "*la preocupación por la Historia*", cosa que l'havia de portar a veure que "*Para Fuster, un país no es un espacio natural, ni tampoco una entidad metafísica, sino un proceso*", aquest procés era el que, segons Aracil portava a "las presuntas constantes [del país]", les quals han "de ser descubiertas en la línea evolutiva"⁷⁴⁹.

El marc històric és el que permet, segons Aracil, a Fuster anar a trobar la base de la "comunidad valenciana" al segle XIII. El marc històric portaria a Fuster al que Aracil denominava com "el hilo de Ariadna": la consciència de comunitat dels valencians⁷⁵⁰. Val a dir que, per Aracil, el tema de la comunitat nacional no era nou: ja l'havia tractat a la revista *Diàleg* el mateix any que Fuster escrivia el llibre: març de 1962⁷⁵¹.

El tema de la consciència de comunitat: les seves contradiccions en el cas valencià, el que el propi Fuster reconeixerà com a "marginalisme"⁷⁵², serà el tret que més accentuï Aracil, lligat a la història. És a dir, segons Aracil el que Fuster es preguntava en el llibre era com podia ser que econòmicament, València era dinàmica, i, en canvi, a nivell de consciència de país hi havia una evolució no-dinàmica (Aracil citaria del text de Fuster que els valencians eren "*indiferentes o mistificados*"). Aquesta era la contradicció bàsica del llibre de Fuster, segons el jove sociòleg.

El tema d'aquesta contradicció entre formació social dinàmica i formes de consciència de pertinença no era nou. L. Aracil deia que ja Myrdal i Rostow havien plantejat aquell tema: "*(...) han subrayado la importancia de la conciencia de comunidad en el desarrollo económico*". Tenint en compte aquest aspecte bàsic, era, segons Aracil, quan Fuster es plantejava aquella "decisió de futur". Tenim, segons deia Aracil citant Fuster, una sèrie de problemes plantejats en el decurs de la història, i ara que ens els hem plantejat -per mitjà de la introspecció, que no era una altra cosa que plantejar-se

⁷⁴⁹ *Revista de Estudios Políticos*, Article citat, pàg. 311.

⁷⁵⁰ Article citat, p.311.

⁷⁵¹ *Diàleg*, nº 6, març de 1962.

⁷⁵² J. Fuster: *Nosotros els Valencians*, Ed. 62. Barcelona, p.16.

aquestes deficiències-, els hem de solucionar per mitjà d'una decisió. I ja hem vist que per a alguns companys d'Aracil aquella presa de decisió, havia passat ja, i fins i tot abans del llibre de Fuster, per la política. El que anota Aracil és, doncs, que el llibre de Fuster pel sol fet de plantejar-se la reflexió del poble valencià en clau històrica, era ja "estructural": no superficial (Aracil en deia explicació morfològica). Era a través de la història que, en el cas de Fuster, s'arribava a la comprensió d'aquell fenomen de desajustament entre una formació socio-econòmica i el seu vessant de mentalitat col·lectiva. Aquesta mancança en el poble valencià requeria per a Aracil una explicació global dels fenòmens socials: "En este caso concreto habrá que relacionar más claramente las descripciones psicológicas con la estructura social"⁷⁵³. Aquesta preocupació per al complementarietat entre aspectes materials i aspectes més ideals, ja l'havia portat a explicar ben d'hora (1962), pels pobles on anaven aquells joves per tractar d'entendre la seva tasca nacionalitària, a parlar sobre el complex d'inferioritat dels valencians, tema també apuntat per Fuster⁷⁵⁴.

Tot plegat, aquest esforç de Fuster per a donar una visió estructural del passat valencià, feia dir a Aracil que l'assaig de Fuster era, fins aleshores, la "única aproximación interesante a la historia del país valenciano", tot i que, ja deia Aracil, aquella obra significava ser "un esbozo susceptible de correcciones y ampliaciones"⁷⁵⁵.

Aquestes van ser les concepcions que aquells joves havien escrit sobre el llibre de Fuster. El van difondre, també, però, per una de les ràdios que van posar en funcionament: Ràdio Túria⁷⁵⁶

Però com hem vingut repetint, aquell llibre arribava en un moment en què "reafirmó en mí lo que veníamos haciendo". Certament que aquells universitaris ja coneixien Fuster quan el llegien (sobretot els universitaris nascuts entre c.1938 i 1945): "Fuster era un "hombre referencial", cuyos artículos leíamos" (J. A. Lacomba: 7.IV.1992); i molts ja havien llegit altres obres i semblava que el llibre de Fuster no els

⁷⁵³ Article citat, p.312.

⁷⁵⁴ Vid.: Dinàmica Comarcal. Supra.

⁷⁵⁵ Article citat, pàg. 312.

⁷⁵⁶ A la secció "El món dels llibres" en va fer una ressenya, destacant que el llibre de Fuster era "el primer intent, sòlid i eficaç, de presentar una síntesi de la història completa del País Valencià". Aquells universitaris també remarcaven el fet que, des d'una "forta homogeneïtzació valenciana" presentava una "interdependència" amb la "història" de les Illes i el Principat.

venia tant de nou: "El llibre de Joan Fuster "Nosaltres els Valencians" em va resultar important, però ja coneixia i apreciàvem llibres seus anteriors. L'assistència a les seves tertúlies i conferències era enriquidora i incitant. Sanchis Guarnier també va fer un paper, encara que més gran i més conservador"⁷⁵⁷. Fuster ja era llegit abans del llibre, és clar (Raimon i Perez Montaner, per exemple, havien començat pel *Descrèdit de la Realitat*).

Abans d'entrar en el component marxista de l'assaig de Fuster, caldria veure algunes interpretacions del llibre de Fuster per a saber si hi havia alguna coincidència amb les interpretacions dels universitaris. És a dir, com derivava el *Nosaltres...* més globalment.

Des del vessant universitari, professors com Joan Reglà i Miquel Tarradell n'escriviren comentaris. Joan Reglà a l'"*Índice Histórico español*" n'extreia el dualisme, que després desenvoluparia a *Saitabi*⁷⁵⁸, de l'aportació catalana de la conquesta i, s'apropa a la valoració d'Aracil, en qualificar-lo un "*ensayo sobre la mentalidad valenciana*" i, alhora, "*paralelo*" al "*Notícia de Catalunya*" pel que feia a la seva intenció més pregona.

Dic que s'apropava a la visió d'Aracil perquè el sociòleg ja s'havia referit al factor "psicològic" (de mentalitat) en una formació social, per a ressaltar-ne el cleavage entre "idea" i "matèria". A més Reglà, com Cucó i Aracil, deien que aquell llibre "*marca un hito en la bibliografía valenciana*"⁷⁵⁹. I no era casual aquesta coincidència, en el clima de plantejaments de reptes que vivia la Facultat de Lletres aleshores. I aquells reptes es traspassaven a la lectura de l'assaig de Fuster. Una alumna de Joan Reglà, Empar Alvarez, va llegir aquell llibre per a "comprovar certes intuïcions", i se'l va plantejar com a "un repte"⁷⁶⁰.

Un altre professor, Miquel Tarradell va assistir a la gestació del llibre: "No em va sorprendre -diu Tarradell-. Sabia que Fuster s'hi jugava molt, en aquest llibre... ja havíem parlat de la necessitat d'un llibre així, ja era un llibre madurat... el tenia dintre, aquest llibre... Va ser molt oportú perquè aquella generació ja estava en disposició

⁷⁵⁷ Informació de Carles Guitart. Barcelona, febrer 1991.

⁷⁵⁸ *Saitabi*, vol. 18è, 1967: "El Dualismo en Valencia y sus desequilibrios". (esp. 66-69).

⁷⁵⁹ Ressenya de Joan Reglà a *Índice Histórico Español*, vol. VIII, maig-agost 1962, nº 34. pàgs 211-212.

⁷⁶⁰ J. Reglà. Article citat, pàg. 212.

d'assumir-lo... El llibre es va anar infiltrant. Va ser un bon moment [el de la seva aparició]".

També remarca un paral·lelisme posterior entre el llibre de Reglà: *Aproximació a la Història del País Valencià* i el "Nosaltres", ja que mentre el segon era "una reflexió global", Reglà, del model de Fuster en tria la part modernista, i per tant va fer "una reflexió modernista"⁷⁶¹. Aquesta en seria una derivació historiogràfica.

La ressenya de Miquel Tarradell a *Serra d'Or*, insistia en l'aspecte que Fuster oferia per "primera vegada" una visió del passat i de l'immediat present del poble valencià⁷⁶²; però alhora situava el llibre en l'espai català, ja que servia als "altres catalans"⁷⁶³ per a tenir "una visió de conjunt" innovadora. Innovadora perquè aquell llibre superava la literatura erudita, i situava la reflexió en termes històrics i pensant en "un poble amb personalitat pròpia", alhora que Fuster acabava amb els "Tòpics habituals i la retòrica tradicional". En aquest aspecte s'identificava amb la ressenya de Raimon. Però Tarradell, que des de València feia d'home-pont amb Barcelona (va ser ell que va avisar Max Cahner perquè baixés a veure uns joves universitaris que acabarien anant a Barcelona el 1960), entenia que aquell llibre havia de servir -com també ho veia un amic de Fuster, Octavi Saltor-⁷⁶⁴ com a "examen de consciència col·lectiu" per al Principat, perquè "la majoria de les xacres que Fuster denuncia en la societat valenciana també es troben a la Catalunya estricta o enllà del mar"⁷⁶⁵. Finalment també remarcava un problema de la realitat d'aleshores: la no articulació del País Valencià: sota el provincianisme i la denominació "Levante"⁷⁶⁶. Tarradell tenia un coneixement bastant real d'aqueixa situació, ja que anava a fer excavacions a Alcoi, "província" d'Alacant.

El llibre, autoritzat per *censura* (vegeu a l'Annex 5 els *informes* dels lectors per a les dues primeres edicions: 1962 i 1964), el distribuïa Domènec Serneguet, representant d'Edicions 62 al País Valencià, va tenir una primera edició global de 4.000

⁷⁶¹ Informació de Miquel Tarradell. Barcelona, juliol 1993.

⁷⁶² Miquel Tarradell: "Un llibre important", a *Serra d'Or*, juny 1962, pàgs. 33-35.

⁷⁶³ Article citat, p.34.

⁷⁶⁴ Octavi SALTOR: "Examen de Conciencia", a *El Noticiero Universal*, 2.VIII.62, p.3: "Joan Fuster Ortells ha sido, sin duda, el autor valenciano actual que más ha sentido el deber de introspección colectiva".

⁷⁶⁵ Article citat, pàg. 35.

⁷⁶⁶ Article citat, pàg. 35.

exemplars⁷⁶⁷; ara bé, a nivell social, no va aixecar una polèmica comparable a la guia de *Destino*, sinó que només una carta de M. Segarra al diari *Las Provincias*⁷⁶⁸ es mostrava contrari a les tesis del *Nosaltres...* El llibre, com darrerament afirmava Fuster, era més per a cercles d'estudiants i intel·lectuals. L'única ressenya del llibre que he sabut trobar a la premsa valentina ha estat la que elaboraren els crítics literaris Jaume Vidal Alcover i Rafael Ferreres al *Levante*⁷⁶⁹, però sense cap ànim polèmic o contrari a allò que Fuster mantenia. Partint que Ferreres mantenia uns posicionaments "distintos" als de Fuster, anotant que el llibre de Fuster era fet amb un punt de vista més "afectivo que objetivo" i fet com a exemple d'una "obsesión", "la de conocer con hondura entrañable la vida y el destino de su pueblo", i preveient "todo lo que pueda provocar", reconeixia que era "el mejor de cuantos desde hace años se ha preocupado por señalar y definir Valencia y sus hombres, en sus fallos y en sus grandezas", i coincidia a veure-hi, amb d'altres comentaris que hem vist (i.e: Reglà), que l'assaig (com també el qualifica) era enfocat a fi de remarcar la història dels valencians "no como hechos fijados en un tiempo, sino como materia psicológica" i a "la comprensión del alma valenciana".

L'assaig de Fuster, però, va tenir lectors no precisament només des de València. En concret va tenir dues derivacions, pel que he pogut comprovar, una d'occitana i una altra de la Catalunya Insular. Pel que fa al cas occità, que aleshores a València era viscut per estudiants com V. Àlvarez⁷⁷⁰, Peire Pessamessa va escriure'n una ressenya a la revista *Oc*. Trobava en l'assaig de Fuster una aplicació a Occitània, ja que l'assagista tractava "Un tema que sembla ben lò nostre, o fau dire, que l'autor metèis resumis en doas paraulas: "El desfasament entre allo que som, allo que hauríem d'èsser"⁷⁷¹. El llibre, que també era entès per Pessamessa com a la "cèrca d'aquela consciència istorica", és aplicat al cas occità per tot allò referent al vuit-cents pel que fa a l'espanyolització de València i a la francesització d'Occitània, en contrast segons l'occitanista "amb un país força mai descatalanitzat que lo Principat":

⁷⁶⁷ Dades facilitades per Ramon Bastardas d'Ed. 62.

⁷⁶⁸ Marqués SEGARRA: "Valencianos de Valencia", a *Las Provincias*, 23.I.1963, p.9.

⁷⁶⁹ Rafael FERRERES: "Hacia una definición de los valencianos", a *Levante*, 22.VII,1962. pàg. 2.

⁷⁷⁰ Carta de Joan Fuster a V. Àlvarez 22.XI.1963: "El paper del teu amic occità sobre el "Nacionalisme humanista" m'ha ajudat bastant: el trobe excessivament candorós en les seues conclusions programàtiques".

⁷⁷¹ *Oc*, nº 226, 1962. (Peire Pessamessa, ressenya de "Nosaltres els Valencians") pàg. 41-42.

"Benlèu e mai, que vers la fin dau sègle passat o a l'acomença d'aqueu, i aguèt una mena de parallelisme perfiech. Dau temps que teniàm un Felibritge pichòt-gorgés encigalat de cançons e de solèus amb copa santa e ideologia neblosa, lo país valencian s'acomentava dau "rat-penat", societat folklorico-castelhanizats les beus primiers, d'un localisme ensordissent que, coma uei "es limita, de fet, a les tendres insignificances del folklore, de la rivalitat esportiva e de la ponderació del paisatge familiar"⁷⁷².

Aquest estat cultural tindria una correspondència amb l'absència d'industrialització a València, i situava aquesta no-industrialització dins el principi de "la llei dau desenvolupament inegau dau capitalisme en Europa descuberta per Lenin", la qual cosa havia comportat un sorgiment d'una burocràcia estatal "centràla" i una industrialització excèntrica; aquesta situació era aplicable al cas occità, ja que "podèm mirar "in vitro" quasiment lo debanament de l'experiència". Aquest context comparable feia que l'assaig de Fuster aprofités "fòrça" d'un "obratge seriós, saupicat d'esperit caustic e de matèria viva", amb el qual "Siàm embarcats, disiá ben Pascal, e la tartaneta de València es benlèu amb aquela que seriàm lo mièlhs per fer viatge ensèm".

La derivació catalana insular la tenim en la ressenya que féu del llibre de Fuster, Josep Maria Llompart a *Diario de Mallorca*. L'escriptor i intel·lectual mallorquí emmarcava el llibre en el conjunt català i reconeixia l'aplicació de la Notícia, d'en Vicens al cas valencià; finalment, després de fer un repàs al llarg de l'obra i veure en Fuster un escriptor que no es deixa entabanar per "cómodos espejismes, perquè a "*Joan Fuster le duele su país y por ello no vacila en someterlo a las más dolorosas disecciones*", es demanava quan sortiria un assaig semblant per a les Illes:

"En efecto -deia Llompart en emmarcar el llibre en el conjunt del país-, la historia de estas tierras y estos pueblos -el Principado, Valencia, nuestras islas- que, aun a riesgo de herir ciertas susceptibilidades de provincia, llamamos "catalanes", ha sido objeto de deformaciones demasiado grandes, demasiado confusionarias -(...)- para no justificar sobradamente la urgencia con que Vicens Vives lanzaba su divisa: "conèixer-nos" (...).

"De aquí que Notícia de Catalunya y Nosaltres els Valencians sean dos libros -deia Llompart quant a l'aplicació del primer al segon- que se complementan recíprocamente, y que el primero sirva al segundo como

⁷⁷² Article citat, p.41.

punto de partida para establecer, sobre la base esencial de la catalanidad, los rasgos específicos y caracterizadores del país valenciano y analizar los problemas que tales rasgos han planteado a través de la historia y plantean en la actualidad.

¿Cuándo tendremos -en al·lusió a Els Mallorquins, de Josep Melià- en las manos un libro que se titula Nosaltres els mallorquins, o mejor, si se quiere, Nosaltres els balears? he aquí una pregunta que debiera ser contestada con urgencia"⁷⁷³.

Finalment, i abans d'entrar en les valoracions de tipus més clarament ideològic, cal esmentar la visió que des d'Alacant es va fer del llibre de Fuster. N'esmento el cas perquè com veurem en l'afer de la guia de Fuster per a Destino, sectors reaccionaris -que apostarien per l'adscripció cantonal de la ciutat d'Alacant- s'hi manifestarien obertament en contra. Josevicente Mateo, que no era nascut a Alacant, però que s'havia interessat per la cultura catalana, féu una ressenya del llibre al setmanari d'orientació plural *La Marina*⁷⁷⁴. Bàsicament deia que l'assaig "*será imprescindible para saber cómo configuraron y realizaron un concreto esquema de vida social e individual los hombres que desde el siglo XIII habitan entre los "Ports de Morella" y el "Camp d'Elx"*"; però també entenia que l'assaig -tal com també havia entès M. Tarradell-

"aspira, es innegable, a trascender la esfera intelectual para incitar a una toma de conciencia, a la adopción de actitudes sociales concretas, a que sus paisanos adquieran o sacudan la responsabilidad histórica que mantienen letárgica y sonámbula desde hace mucho tiempo".

Però la J. Mateo veu d'una manera pessimista que els valencians s'integrin al conjunt català, davant el suggeriment que, segons l'autor d'*Alacant a Part* (1965), feia Fuster als valencians de "reintegrar-se" "*a la comunidad matriz de los Países Catalanes*", ja que "*los valencianos han ido rompiendo cuidadosamente los puentes del Ebro*" i Alacant, en concret, era "*fronterizo*" la qual cosa feia que, segons Mateo, "*el proceso de asimilación castellana es cada día más vigoroso*". El context en què Alacant es trobava ja havia fet fet fer a Mateo algunes reflexions sobre la "*alicantinidad*". Efectivament, ell havia reflexionat sobre el "*Sureste*" i dintre de poc: el 1963 *La Verdad* faria la seva edició d'Alacant (recordem que era un diari catòlic editat a l'estat espanyol)⁷⁷⁵. És per aquesta situació que Mateo adoptava una postura no-optimista.

⁷⁷³ J(osep) M(aria) L(ompart) a *Diario de Mallorca*, 22.VI.1962.

⁷⁷⁴ *La Marina*, núm. 130, 8.IX.1962, pàg. 6.

⁷⁷⁵ *La Verdad. Decano de la prensa del Sureste*, nº 18146, Murcia, 6.X.1963 (Primer número per a Alacant).

El comentari fet per Vicent Àlvarez el 1970 a *Cuadernos de Ruedo Ibérico*⁷⁷⁸ (i que signaria sota el pseudònim Juan Ferrer) era favorable al llibre de Fuster. Àlvarez que havia abandonat el PSV el setembre de 1966 es trobava ara militant al Front Obrer de Catalunya (FOC)⁷⁷⁹ i havia estat l'encarregat de redactar la part de la realitat nacional del document-programa del FOC de València⁷⁸⁰. Àlvarez, que havia publicat aquest text a *Ruedo Ibérico* per mitjà de Joaquín Leguina, aleshores FLP, feia una anàlisi global del moment socio-polític valencià, i deia que l'assaig de Fuster -amb que obria l'article- era "*una tentativa sin precedentes*" i situava els termes generals de perquè adquiria una centralitat:

"La aparición de este libro, en 1962, constituye un hito fundamental en la historia política de Valencia y, aun hoy, el único análisis serio del caso valenciano y muy particularmente de las causas y efectos de lo que Fuster califica de "fracas com a poble", refiriéndose a la no existencia de una conciencia colectiva de materializarse en entidad política, en régimen de autogobierno; o, en otras palabras, el no planteamiento de una problemática nacional al nivel que existe en Cataluña o Euskadi".

Però Àlvarez, com a persona que havia viscut els esdeveniments dels primers anys seixanta, situava el llibre en el decurs de l'ambient:

"Está claro que existía un ambiente propicio, de gran sensibilización política (...). En grupos fundamentalmente universitarios e intelectuales se maduraban (com hem vist amb MOSCA) explicaciones sobre la historia del país buscando las raíces de la problemática diaria que vivían" [I aquesta situació prèvia serviria de contrast amb el moment d'aparició del llibre ja que es] "presenta como una explicación muy coherente que desborda y anula las explicaciones fáciles de otros tiempos"⁷⁸¹.

Al voltant del llibre es van elaborar dues opcions: la crítica i la que n'acceptava

⁷⁷⁸ V. Àlvarez (pseud. Juan Ferrer): "El país valenciano como problema". *Cuadernos de Ruedo Ibérico*, núm. 25, juny-juliol, 1970. pags.53-57.

⁷⁷⁹ Informació de Vicent Àlvarez i Jaume Barceló (1990 i 1993).

⁷⁸⁰ *Avant-Projecte de Declaració del FOC a València* (desembre 1967). El text tenia dues parts: Una de general, que recollia la declaració conjunta de FLP-FOC-ESBA de l'any 1966 i la part *Opcions concretes. Estratègia i Objectius per a la Democràcia Socialista*: "L'autodeterminació del poble treballador de València", redactada per Vicent Álvarez.

⁷⁸¹ Article citat, pàg. 53.

les tesis. En aquest darrer cas, Àlvarez esmentava el grup de *Diàleg*, "que se identificó totalmente con el ideario fusteriano", per contra del PCE que se "mostró muy reacio a admitir incluso el hecho del País". El text també és un reflex de la conjuntura del moment pel que fa a la realitat nacional: després de la fi del PSV, el FOC de València assumia el fet nacional perquè "*podia contribuir a politizar el ambiente, estudiando la forma de dar una solución socialista al problema*"⁷⁸².

El 1972, Vicent Àlvarez feia una crítica a *Nosaltres...*, però en termes d'actualització, no pas de substitució⁷⁸³ de les principals tesis. Aquest fet, és a dir fer una lectura del llibre des de "dins" el propi marc o des de "fora" (Jutglar) seria una característica de militants d'esquerra que consideraven el fil nacional com a conductor de la seva trajectòria política. El títol de l'article, publicat a la revista *Gorg*: "Nosaltres els Valencians deu anys després"⁷⁸⁴, i reconeixia, des del començament, que el llibre de Fuster era

"realment important, fora de sèrie", perquè "per primera vegada s'anava a intentar d'analitzar sense tòpics i seriosament què havia estat i que podia esdevindre al País que va de Morella a Elx"⁷⁸⁵ i perquè Fuster havia "aconseguit que molts valencians es preocupen seriosament de llur condició com a tals"⁷⁸⁶.

Allò que cal revisar són les explicacions referents als mecanismes de classe, no pas al marc general que mostrava el sucursalisme i el règim de dependència del poble valencià respecte de l'estat espanyol. Àlvarez deia que calia revisar el "diagnòstic de la societat valenciana del segle XX"⁷⁸⁷. Àlvarez plantejava la sortida d'analitzar el sucursalisme des de dins la societat valenciana. És a dir més que plantejar la interpretació d'aquest fet central en el *Nosaltres...* com a resultat

⁷⁸² Article citat, pàg. 53.

⁷⁸³ Com s'esdevenia en el cas de Jutglar.

⁷⁸⁴ V. Àlvarez (pseud. Juan Ferrer): "Nosaltres els Valencians deu anys després", *Gorg*, núm. 29, abril 1972, pàgs. 6-7.

⁷⁸⁵ *Ibidem*, p. 6.

⁷⁸⁶ *Ibidem*, p. 6.

⁷⁸⁷ *Ibidem*, p. 6.

"dels esquemes de grups de fora", calia centrar l'interès a "assenyalar que es tractava més aviat del trasplant dels interessos i la ideologia de les classes dominats sobre les dominades", que, segons Àlvarez, seria la causa -els interessos de classe- que explicarien el desajustament entre "centre" i "perifèria"⁷⁸⁸.

El segon bloc de crítiques era si el llibre plantejava els canvis d'estructura econòmica, després d'haver transcorregut 10 anys, pel que feia al procés d'industrialització. Fuster que ja havia avisat que les dades sobre la composició dels sectors econòmics eren de finals dels anys cinquanta⁷⁸⁹, deia que el País Valencià era bàsicament agrari. Però el 1972, com diu Àlvarez, València es trobava en ple canvi d'estructura econòmica: d'avenç cap a la industrialització, i era precisament aquest canvi després de deu anys, el que calia substituir en el llibre de Fuster; com també pensar si la diferència entre la burgesia valenciana i del Principat no restaria apaivagada si es pensés en les "afinitats de classe".

De tota manera insisteixo que l'anàlisi d'Àlvarez arrossega una militància nacionalista que mai no va restar ignorada, i així acaba dient que, malgrat aquestes observacions metodològiques, el llibre continuava essent una "pedra llançada a la polèmica i un vigorós estimulants"⁷⁹⁰.

Una visió molt relacionada amb la pràctica militant de base era la que tenia del llibre un comunista d'Alcoi: Josep Torró. Ja m'he referit a les bases de pràctica nacional a Alcoi a partir de les activitats del Centre Excursionista, dels cursos de llengua, de les conferències que hi feien els universitaris o de la tasca de comunistes nacionalistes o del nucli del PSV⁷⁹¹.

Josep Torró considerava que en passatges del *Nosaltres...* hi havia trets de

⁷⁸⁸ Ibidem, p. 7.

⁷⁸⁹ Joan Fuster: *Nosaltres els Valencians*, p.189. Es basava en un treball de P. Burguera, que va obtenir el premi dels Jocs Florals de 1959.

⁷⁹⁰ V. Àlvarez, art.cit, p. 7.

⁷⁹¹ Josep Torró. Parla del context previ a la lectura del llibre a "L'opinió de Josep Torró" a *De Bona tinta. Associació Cultural l'Alcoià-Ciutat*, núm.1 (1987).

materialisme històric⁷⁹². Les consideracions de Torró podríem dividir-les en metodològiques (les que Fuster anotava com a orientacions de l'obra) i estrictament històriques (el tractament d'alguns episodis de la història). Pel que fa a les consideracions metodològiques, Torró entenia que Fuster s'aproximava al marxisme, per exemple, quan deia que "he tractat de subratllar, sempre, davant cada episodi concret, la trama de les tensions i dels antagonismes socials-demogràfics i de classe, econòmics i de cultura (...)". Un altre exemple, quan al·ludia a la voluntat de fer un treball que es caracteritzi per un "conat de visió de conjunt" o quan Fuster trobava que el *Nosaltres...* no havia caigut en "l'anacronisme de mirar aquest plantejament (el pertanyent a la conquesta de Jaume I) sota una llum exclusivament "nacional". S'hi interferia un factor de classe prou més actiu". Aquestes serien unes citacions -entre altres- que Torró extreia del *Nosaltres* amb una vessant marxista⁷⁹³.

Pel que fa a les consideracions d'enfocament estrictament històric, Torró cita com a marxistes alguns passatges⁷⁹⁴. En destriarem dos, que donarien una visió global de l'aplicació global del marxisme per part de Fuster. Pel que fa a l'espanyolització de la classe dominant al segle XVII: "Tanmateix, va estrictament lligat a una situació de classe, i ni que fos per això, ja no podia tenir un desenvolupament ràpid ni homogeni". Pel que fa a la lectura de la societat del XIX, Fuster, segons Torró, aplicaria un criteri marxista en aquesta observació: "Caldria una doble visió: des de l'angle classista i des de l'angle nacional. Obrers i burgesos, bracers i terratinents, ho han de reconsiderar, oblidant les dolces mitologies vuitcentistes" (tots els subratllats són de Josep Torró).

El comentari global que Torró va fer en acabat de llegir el llibre va ser una reflexió en termes del que suposava el llibre com a factor de desenvolupament d'una consciència nacional i dels entrebancs que hi trobaria, com a conseqüència de les pròpies contradiccions socials:

"Fuster parteix d'una premisa bàsica: "els valencians hem de defensar-nos com a poble". Aquesta premissa és l'expressió d'una passió que vol difondre escrivint un llibre honest i a la volta aclaridor. Una passió per un poble que és el nostre necessitat d'una consciència d'allò que ell "realment és" (realitat aquesta enterbolida per les vicissituds de la nostra

⁷⁹² Josep Torró anota un total d'onze citacions del *Nosaltres...* a les pàgs: 8, 19, 20, 41, 43, 50, 142, 149, 165, 169 i 186.

⁷⁹³ Les cites transcrites pertanyen a les pàgines 8, 19 i 41 del *Nosaltres...*

⁷⁹⁴ Les cites transcrites pertanyen a les pàgines 142 i 169.

pròpia història). Aquesta consciència un cop desvetlada no podrà ésser més que una consciència "nacional", nacionalista i ens durà a l'elaboració d'una activitat política que tinga eixe sentit.

No oculta les dificultats. Des del seu naixement el País és doble; hi ha una duplicitat originària. La mescladissa de dos pobles, dues llengües, dos cultures, dos distints estadis de desenvolupament històric amb interessos de classe enfrontats. Tota aquesta barreja dual l'analitza i tracta amb una visió de conjunt i emprant conceptes marxistes"⁷⁹⁵.

El llibre de Fuster va tenir la seva continuïtat. D'una banda el mateix Fuster guayava el premi convocat per l'Obra del Diccionari a La Selva el maig de 1962. Era revelador que Fuster va fer *Qüestió de Noms* (1962), i se'n tiraren 300 exemplars.

L'Obra del Diccionari era la plataforma que traduïa en acció la idea del policentrisme convergent: partir de tres regions per a arribar a la unitat del país, nacional. Fuster proposa una finalitat semblant quan afirmava que: "El que importa és que hi hagi "mallorquins", "Catalans" i "valencians" que assumeixen aquella il·lusió i aquella responsabilitat (la de "sentir-nos un sol poble)". Al concurs també hi va participar l'historiador Santiago Sobrequés amb el treball: *A La Recerca d'Una Denominació Comú Pels Homes i les Terres dels Països Catalans*⁷⁹⁶. El que hi planteja l'historiador era trobar un nom comú per a les Terres Catalanes. Partia però que si el mot "Països Catalans" podia emprar-se en l'aspecte literàrio-cultural⁷⁹⁷, no s'esdevenia el mateix si hom volia proposar un nom que abastés tota la realitat social: econòmica, administrativa i política:

"(...) el que tots voldríem és disposar d'una etiqueta que també pogués servir algun dia per a designar un determinat complex o estructura econòmica o política integrada a Europa (...). Això és el que pensem i entreveiem il·lusionadament llunyà(...)"⁷⁹⁸

El problema, però, s'esdevenia amb l'acceptació d'aquest nom per part dels

⁷⁹⁵ Agracixo a Josep Torró la reproducció escrita de la conclusió que en féu a mode general.

⁷⁹⁶ *A La Recerca D'una Denominació Comú Pels Homes I les Terres Dels Països Catalans*. [Lema "Gerunda" corresponent a Santiago Sobrequés]. Agrai'm a Jaume Sobrequés l'atenció de lliurar-nos-en una còpia.

⁷⁹⁷ *A La Recerca...* pàg. 5.

⁷⁹⁸ *A La Recerca...* pàg. 5.

valencians: "Però no creiem que els valencians, ni probablement els mallorquins, l'acceptessin per designar una estructura administrativa, política o econòmica comú"⁷⁹⁹. I davant aquesta situació feia un repàs per diferents factors: prehistòrics, històrics i geogràfics per a cercar un nom comú. Sobrequés trobava en la geografia, més que no pas en la història -per manca de factors cohesionadors, deia l'historiador des de l'època romana i accentuant en el període sarraí⁸⁰⁰- un factor comú de tipus històric: la mar: la Mediterrània: "un element circumstancial ans bé essencialment vinculat a la història comú d'uns pobles eminentment mariners". També hi trobava un factor comú en un altre tret geogràfic: "la situació (dels tres països catalans) respecte el conjunt territorial peninsular", la situació llewantina. A partir d'ací obtenia una sèrie de noms ("Països Llevantins", "Llevantínia", "Occibèria"), però que reconeixia que no eren tan afortunats com el de "Països Catalans"⁸⁰¹. Al final de la reflexió, Santiago Sobrequés deixava la porta oberta esperant, com una sortida, que la convocatòria d'"Un congrés d'intel.lectuals (escriptors, historiadors, geògrafs i algun poeta) de Catalunya, València i Mallorca) es reunís per a "aquesta empresa"⁸⁰²

He dit que *Qüestió de Noms* era una continuïtat a nivell de formular un nom comú. És a dir si Fuster reflexionà sobre el passat històric dels valencians al *Nosaltres...*, també és veritat que Fuster no deslligava mai -com hem vist, per exemple, en l'entrevista de setembre de 1967 l'adscripció catalana del poble valencià. És per aquesta raó -i tenint en compte el rerafons: el context d'aquells joves que ja es movien- que plantejà una qüestió de continent: en quin marc calia situar València? I des d'aquesta òptica ho van entendre els universitaris quan llegiren la ressenya que Joan Sales dedicà a l'assaig de Fuster.

Aquests universitaris, de la ressenya que Joan Sales féu al butlletí democristià *Diàleg de París*⁸⁰³, sobre *Nosaltres els Valencians*, amb el títol "Hem guanyat una batalla", n'extreien les reflexions de l'editor i novel·lista sobre la qüestió de noms:

"Joan Fuster no és, doncs, el primer valencià que opta d'una manera

⁷⁹⁹ A *La Recerca...* pàg. 7.

⁸⁰⁰ A *La Recerca...* pàg. 10.

⁸⁰¹ A *La Recerca...* pàg. 13.

⁸⁰² A *La Recerca...* pàg. 14.

⁸⁰³ *Diàleg*, Novembre de 1962.

decidida pel gentilici "catalans" com a comú a tots els pobles que parlem aquesta llengua; però sí que és el primer a encarar-se lúcidament amb totes les conseqüències implicades en el nom".

Pel que fa a la recepció del *Qüestió...* esmentem la postura de Josevicente Mateo, quan va escriure el comentari d'aquest opuscle de Fuster. Mateo no feia altra cosa que continuar, d'alguna manera, les tesis que va exposar en el comentari fet sobre el *Nosaltres...* És a dir pensar sobre la realitat nacional catalana dels valencians; no pas des d'un apriori negativista, sinó com a resultat del decurs històric. Així veia que "*la divisoria entre Valencia y Cataluña, tiene un espesor algo más que verbal*". I era sobre aqueix fet que deia que si bé la base catalana dels valencians era "*indiscutibles*", també ho era "*su descatalanización progresiva*", característica -i que era una constant en el raonament de Mateo- que esmentava ja en el comentari a l'assaig de Fuster. I era a partir d'aquesta evidència, que recordava al lector que Fuster ja ho havia tractat al seu llibre, que calia pensar sobre aquest punt de la "descatalanización", més que no pas -i apel.lava a els nuclis Fuster i Cia.- en el nom: "*Convendría que esas minorías capaces se entregasen a una labor más seria y útil, se dejasen de deliciosos alejandrismos*"⁸⁰⁴

Una continuïtat més intrínseca amb l'orientació de Fuster la trobem amb el llibre que va començar a pensar el 1965 Domènec Valls i Massip, i que es publicaria el 1973 a Selecta, amb el títol *Els Veritables Altres Catalans*.

Allò que va moure'l a fer aquest llibre va ser que Valls situava el contingut "sobre les reflexions de *Nosaltres els Valencians*", i considerava que l'assaig de Fuster era una "novetat en els 200 últims anys, amb un impacte molt fort a nivell universitari... Joan Fuster havia conseguit remoure el jovent del país"⁸⁰⁵, deia Valls, però hi trobava a faltar, en la línia de continuïtat, una actualització de les dades bo i "aportant-hi uns punts de vista que Fuster no podia tenir en compte".

"És la continuació, al mateix temps que un homenatge a Fuster. Era una actualització i alhora una rèplica des del moment en què l'impacte de *Nosaltres...* va ser a nivell de carrer i va ser monopolitzat pels blaveros i intentava donar l'alternativa des d'una postura nacionalista clara... donar l'alternativa a una nova lleva generacional".

⁸⁰⁴ *La Marina*, núm. 135, 13.X.1962, pàg. 3.

⁸⁰⁵ Informació de Domènec Valls i Massip. Girona, juny, 1991.

Emperò hem dit que, a nivell de carrer, l'assaig de Fuster no va aixecar polèmica. Fou la guia de Destino la que ho féu entre determinats sectors d'opinió franquistes. Aquest fou el motiu, diguem-ne, de context. Però a més Valls volia fer amb el llibre *Els Veritables...* "una edició per a la gent del carrer", "més atansada a l'home del carrer". El llibre de Valls però -i com ho reconeix l'autor- va tenir "molta menor incidència". La va tenir, segons Valls, a "nivell de poble, de l'Horta". A nivell de bibliografia emprà Fuster, Garcia Sanchis i Garcia Gallo⁸⁰⁶.

L'assaig de Fuster però no volia ser definitiu. Per l'octubre de 1962 Joan Fuster tramet a l'editorial A.C. un "Projecte de llibre sobre "ELS PAÏSOS CATALANS". Aquest projecte era una visió global del país en el qual es recollien les conjuntures de la història dels Països Catalans⁸⁰⁷

Com a hipòtesi plantegem que aquest projecte marcaria un avenç en la tasca que el mateix Fuster plantejava a Vicens i Vives el novembre de 1960 des de les planes de *Serra D'or*. Aquest projecte, doncs clouria el cicle de reflexions sobre el país entre 1960-1962.

Les idees de Fuster però, van ser contestades per sectors socials contraris a una visió del País Valencià allunyada del tòpic.

⁸⁰⁶ Valls vivia a partir de 1965 a Albuixec, població de l'Horta. S'integrà a les tasques de La Casa de Catalunya, i confirma el "creixement del nacionalisme valencià" a partir de 1965. Editava una revista: *Lluminària* de la qual sortiren quatre números, amb el suport de la parròquia d'Albuixec (per mitjà de mossèn Joan Mellado). Aquesta revista, la publicitat de la qual arribava a Casacuberta, constava d'unes setze pàgines. I des del primer número es feia amb un català "totalment normalitzat". Hi col.laboraven militants nacionalistes-cristians com Vicent Miquel i Diego. Valls però, diu que la revista era adreçada als "joves d'Albuixec" i que es feia gràcies al suport econòmic de Salvador de Vilarrasa, per mitjà de propaganda. Del primer número se'n va fer un tiratge de 500 exemplars i del número tres 1.500. El lliurament, era la voluntat o gratuït (es venia al preu de 5 pts.) i es repartia a poblets de l'Horta (Albuixec, El Puig, Massalfassar, Albalat dels Sorells i a la Facultat de Dret de València, on estudiava Francesc-Vicent Chulià, un altre col.laborador de la revista, i on se'n venien bastants números). Normalment als poblets de l'Horta es deixava a la porta de l'església. El preu d'un duro es feia "per cobrir despeses".

Entre els anys 1969-1974 va ocupar el càrrec de secretari de la Casa de Catalunya, substituint a Santiago Ninet Casanova. Aquest havia nascut a Sabadell, era militant del PSV i un dels artífexs de l'homenatge a Joan Fuster a l'Ateneu Mercantil el juny de 1968; exercí de militant entre els anys 1960-1969. Aquest era el context de Domènec Valls, autor de *Els Veritables altres catalans*, el qual sosté que el País Valencià "és un intent de fusionar 2 pobles perfectament separats"

⁸⁰⁷ Pel seu interès historiogràfic, reproduïm a l'annex número V el projecte del llibre de Fuster.

3.2. UNA GUIA: POLÈMICA I SOLIDARITAT.

L'edició de *El País Valencià*, per l'editorial Destino, una de les guies que aleshores publicava l'editorial per a donar a conèixer la realitat més característica de diversos territoris a la península, va causar una contestació des de diversos sectors de l'opinió valenciana; ho podríem circumscriure entre els anys 1963 i 1964. El llibre, que tirà 10.000 exemplars en la primera edició, no l'havia de fer en primera instància Joan Fuster (que en va ser l'autor posteriorment). El llibre va ser encomanat a José Ombuena, aleshores ja director de *Las Provincias*. Vicent-Andrés Estellés, aleshores redactor en cap del diari, n'explica el decurs d'aquest fet:

"Joan Teixidor va encarregar a Ombuena la redacció d'un llibre sobre el País Valencià. I Ombuena va escriure'l però va desagradar a Teixidor. I Teixidor va encarregar la redacció a Fuster. I això va oposar Ombuena contra Fuster, a més de dir que Fuster hi deia falsetats" ⁸⁰⁸.

El llibre, que era pensat per a un abast més ampli que el de sectors intel·lectuals, va tenir una difusió més gran que la del *Nosaltres...*, alguns diaris, com *Mediterráneo*, de Castelló, va incloure'n propaganda de venda en llibreries determinades (Llibreria Armengot); però a València, i abans que s'iniciés la campanya contra el llibre, va ser *Jornada*, diari de vesprada, que en va anunciar l'aparició i en recollí les primeres impressions. En el número del dia 8 de gener de 1963 (el llibre es va editar el mes de setembre de 1962) apareixia una nota sobre la guia dient que "*La publicación del libro ha levantado apasionadas polémicas*" i que per aquesta raó "*JORNADA inicia hoy una encuesta sobre la obra*". Destacant que el llibre era una "guia literaria" i que venia a ser el segon exemple de guia després de la d'Elias Tormo: *Levante* emfatitzava sobre el fet que havia tingut una "*gran acogida*" i afegia que

"Por su trascendencia, por la importancia que supone un empeño de este calibre y por las repercusiones que puede tener, y a la vista de las discusiones que ha provocado", el diari "inicia una encuesta entre

⁸⁰⁸ Informació de Vicent-Andrés Estellés. Benicàssim, juliol de 1990.

Per a la polèmica vid.: Alfons CUCÓ: *Cap d'any*, ed. Raixa, 1964; Alfons CUCÓ: *País i Estat: la qüestió valenciana*, ed. Tres i Quatre, València, 1989.

Francesc PÉREZ MORAGON: *Cultura catalana al País Valencià*, Fundació Bofill, Barcelona (s/d)

Francesc de Paula BURGUERA: *És molt senzill. Digueu-li Espanya*, ed. Tres i Quatre, València, 1991.

profesores, editores, libreros y genetes conocedores de nuestra región, solicitando la opinión que les merece "El País Valenciano" con objeto de orientar a nuestros lectores en una empresa que bien lo merece".

Miquel Tarradell conta que per València se sentia parlar del llibre de Fuster. Un dia mentre esperava a la Diputació, va observar que dues secretàries comentaven: "*Has visto esta extranjera [Joan Fuster "Joan", per a elles era estranger] que dicen que nos ha puesto negros*"⁸⁰⁹

Les opinions que va recollir el diari *Jornada* eren una prospecció prèvia a l'esclat pròpiament dit de la polèmica i no totalment desfavorables⁸¹⁰. De les deu entrevistes recollides⁸¹¹, només una hi és obertament en contra, la de l'industrial i professor mercantil Àngel Comes Plasencia que, pel que feia a la catalanitat dels valencians, expressada per Fuster al llibre⁸¹², deia que eren un exemple de "*falta de objetividad*", i afegia que el llibre era un

*"Magnífico tributo y servilismo rendido a editoriales de quien yo calificaría de acatalanizado". "Todo el libro -diría aquest professor- es un constante ataque a lo valenciano, sin reconocernos otra virtud que la tenacidad para transformar la tierra en huerta"*⁸¹³.

Pel que fa a un posicionament no pas contrari, caldria situar les opinions de Gaspar Carbonell, Rafael Alfaro Taboada, el llibreter Joan Garcia Rigal i Ramon Ballester Sanchis. El posicionament del primer era que, tal com encapçala el diari, "*Literariamente el libro está bien construido, pero es deficiente; luego de su lectura se experimenta amargura y hasta indignación*". El posicionament de Carbonell seria el més crític dels esmentats. Nega l'adscripció catalana de València ("*Valencia es distinta en todo de Cataluña, tiene personalidad autónoma propia y no es en nada dependiente de*

⁸⁰⁹ Informació de Miquel Tarradell. Barcelona, juliol de 1993.

⁸¹⁰ Joan Fuster esmentava el cas que *Jornada*, l'any 1962 inclogués seccions en català i que aquesta tònica continués amb "assiduïtat" "sobretot" el 1963. *Vid.: Llibre de l'any 1962*, pàg. 131 i *Llibre de l'any 1963*, pàg. 165.

⁸¹¹ Joan FUSTER: "El País Valenciano" a *Jornada* (8.1.63); 9.1.63, 10.1.63, 11.1.63, 12.1.63, 14.1.63, 17.1.63, 18.1.63, 19.1.63, 21.1.63 i 22.1.63.

⁸¹² Joan FUSTER "El País Valenciano" (opinió d'Àngel Gomes Plasencia) a *Jornada*, 22.1.63.

⁸¹³ *Ibidem*.

Cataluña) i a més diu que hi ha estudis que superen al de Fuster (una tesi de Marco Baydal sobre "El Turia y el hombre ribereño" i "Biografía de los ríos", de Beüt i Belenguer). El comentari de Rafael Alfaro Taboada és més una constatació del que diu l'assagista al llibre i afegeix que

"En general las críticas adversas se centran en las primera parte de la obra, sin pararse a considerar que Joan Fuster es un escritor y que, en su caso, necesariamente, la pura literatura con lo que de subjetivismo pueda tener, ha de exceder al rigor histórico". I entenia la magnitud de l'empresa: "Por otra parte hay que considerar la extraordinaria dificultad que supone sintetizar, sin dejar aspectos fundamentales en el tintero, una versión o visión panorámica de El País Valenciano".

Pel que fa al posicionament de Rigal, venedor de llibres catalans, com de l'editorial Barcino, per exemple, també s'hi donava una posició de "centre", és a dir no aplicar una crítica destructiva sinó entenent que "el libro señala defectos y virtudes de nuestra tierra", i afegia que la guia

"está escrita por un hombre que habla de si mismo, de su vida, de sus costumbres, de su misma tierra. Y hay cierta simpatía en esto de hablar bien y mal de cosas que son queridas".

Pel que fa a un altre posicionament no contrari, però des d'una posició més distant que l'anterior, fou la de Ramon Ballester Sanchis "apasionado defensor de Valencia", qui deia que la guia de Fuster "es una aportación más a Valencia" i "que no debemos considerar como definitiva"; però reconeixent alhora que "la auténtica biografía de Valencia está por hacer".

Els posicionaments més decantats a favor de l'obra venien de Rafael Sirera i Francesc Dàvila, llibreters; Santiago Bru Vidal, Joan Senent, Vicente Rodríguez Martínez i Josep Espasa. Tots coincidien en l'oportunitat del llibre: "Este libro hacía falta", diria Sirera, o "Me ha sorprendido su castellano, su estilo, su claridad, su riqueza de ideas", anotava Dàvila, qui apuntava com a un possible antecedent el llibre de Martí Domínguez: *Alma y tierra de Valencia*; però reconeixent que aquest "tiene muchos menos datos". Santiago Bru i Vidal deia que era un llibre "fuera de serie", esmentant les qualitats de Fuster que "es un magnífico escritor con un finísimo poder de recepción que capta lo más trascendente de los hombres o de las cosas de hoy y de siempre". El gestor Joan Senent, que havia deixat el local a Emili Boïls per a que hi fes la llibreria, també coincidia a dir que el llibre "nos describe tal y como realmente somos", i, a més, que el

considerava "necesario", perquè "aporta datos a la historia y descripción de Valencia". Vicente Rodríguez Martínez remarcava que "lo más destacable del libro es la inquietud y la fuerza que lleva consigo" i, pel que fa a les relacions amb el Principat, expressava que eren beneficioses a València: "Hay que tener en cuenta que este parentesco con Cataluña en nada nos perjudica; además es una cuestión puramente histórica". Finalment, Mossèn Espasa també esmentava que el llibre calia i que correspon a l'esperit crític de Joan Fuster i que "dice, escribe, los fundamentos históricos de nuestro país" i remarca que sota el regnat de Jaume I de València fou "reino independiente". El llibre, a parer de mossèn Espasa, "ofrece de verdad una auténtica impresión de lo que es el pueblo valenciano con todas sus características".

Aquest sondatge previ, que hem vist que recollia opinions favorables al llibre de Fuster, no seria comparable a la campanya en contra que es va organitzar primer des de *Levante* i, tot seguit des de *Las Provincias*. Aquesta campanya va afectar també a Alacant, però d'una manera no pas tan aguda com a València. Com veurem el diari del "Movimiento", *Información*, contràriament al seu corresponent de València (*Levante*). A partir d'aquí divideixo l'exposició en dues parts. Una explicació, del que va ser la polèmica, i del que va ser la campanya de solidaritat.

El dia 2 de febrer de 1963, el diari *Levante*, dedicava un full al llibre de Fuster, amb la capçalera: "Un libro sobre el País Valenciano", dient que no ho havien fet abans per no "incurrir también ... en la frivolidad de hablar de la obra sin conocerla más que por el forro y por los "santos". Era una explicació per parts de l'obra en la qual incloïa una part dedicada a la presentació de l'obra, a l'autor i, de seguida, passa a comentar-ne "El Objetivo", "Las fuentes", "El tono", "El Catalanismo" i els "Errores, Contradicciones, etc.". La "crítica" s'orientava, doncs, a retreure al llibre aspectes que el diari considerava lesius per als valencians, com, per exemple, recordar que Fuster, oblidant que la "paella valenciana se sirve en restaurantes de lujo no valencianos", en canvi "tiene buen cuidado en destacar el consumo de arroz con rata". Pel que feia als llibres no citats per Fuster, citava l'obra de Teodor Llorente *Valencia*, la qual "constituye, por su documentación, por su galanura literaria y por su amor al tema, una descripción ¡insuperada! del País Valenciano, del antiguo Reino de Valencia o de la Región Valenciana: "Qüestió de noms"... A més també li retreia de no esmentar la guia *Levante*, d'Elias Tormo.

Pel que feia al "tono", *Levante* (que després hom sap que es tractava d'Almela

i Vives, com a autor d'aquesta plana, com els mateixos universitaris endevinaren ⁸¹⁴), anotava que Fuster es caracteritzava per "la falta de respeto con que el autor habla de cosas respetables y en el desparpajo con que emite las opiniones más irrazonadas". Però la part central del comentari se centra en "El Catalanismo". El diari entre les raons que al·ludeix per estar-hi en contra utilitza les posicions de Sanchis Guarnier per a desmentir la catalanitat del valencià, apel·lant als propis prejudicis de l'assagista: "Consecuente con su prejuicio el autor llama catalana a la que Sanchis Guarnier denomina "la llengua dels valencians". Y aquello, una y otra vez, con machacona insistencia". Conseqüentment també el rotatiu deia que els valencians només eren "valencians":

"Y es que los valencianos somos tan modestos que cuando no nos da por saltar las fronteras para ir por el ancho mundo, nos queremos limitar a ser valencianos. Al fin y al cabo, Valencia no es tan poca cosa como alguien cree ..."

En l'apartat d'"Errores", ho li retreia errors de matís, de detalls: qüestió de noms de persones, delimitacions territorials, catalanismes (Rodona i calia dir "Redona"), etc... Immediatament, com veurem en el cas dels nostres universitaris, es va obrir una polèmica, però *Levante*, no en volgué publicar les cartes, perquè, deia, que s'havia limitat a assenyalar uns errors però no pas a "abrir una taquilla para que cada cual diga su parecer y se levante una polémica" i feia una referència indirecta a una carta feta pels estudiants de Lletres, i no publicada:

"(...) no deja de ser curioso que alguno de los que nos escriben y que con tanto apasionamiento se desmelenan por la llamada libertad de opinión, se encrespan airados y amenazantes cuando la que se ha expuesto no coincide con la suya" ⁸¹⁵.

Però de fet la polèmica anti-Fuster al *Levante* ja feia un temps que es donava. Recordem els articles de Diego Sevilla Andrés abans de la polèmica sobre "valencianía" ⁸¹⁶. Però el mes de desembre, com ja hem esmentat abans, en publicà dos: *Burguesia*

⁸¹⁴ Informació de Vicent Àlvarez. Vid.: Alfons CUCÓ: *Qüestió valenciana. País i Estat*, ed. Tres i Quatre, València, 1989.

Levante 2.II.63, supl. València, pàg. 3.

⁸¹⁵ *Levante*, 9.II.63. ("Suplemento Valencia"), pàg. 4.

⁸¹⁶ Diego SEVILLA ANDRES: "Levante y Valencia" a *Levante* (Suplement Valencia), nº 288, 9.VI.1961, pàg. 1; "Sobre Valencianía", *ibid*, nº 290, 30.VI.1961, pàg. 1.

y *Separatismo*, en al·lusió als butlletins *Lluita* que li arribaren (22.XII.1962) i *Alerta a los Valencianos* (29.XII.1962), en el qual contestava Emili Boils per una carta prèvia, i deia que estava preocupat per aquells valencians que s'embarquen en empreses que persegueixen altres objectius que els estrictament valencians. I apel·lant a la tradició, recollia els noms de Torras i Bages, Aparisi Guijarro i Donoso Cortés, com a exemples de "*consideración real de la política española*". Diego Sevilla deia que

"Me preocupa que gentes de buena fe, valencianos honestos y vitalmente angustiados por el porvenir de su tierra, se embarquen en aventuras en la que, lo menos interesante es el presente y futuro de Valencia" ⁸¹⁷.

Fuster hi respondria, escrivint abans a Francesc Soriano, administrador del *Levante* i *Jornada*, i un dels artífexs de la col·laboració de Fuster, Enric Valor, o dels universitaris al *Jornada*, com A. Cucó, Manuel Ardit i Valerià Miralles ⁸¹⁸. Fuster deia a Soriano que li enviava un article de contestació a *Alerta...*, article aquest que considerava "prou més moderat que el primer [*Burguesía y separatismo*]". Deia a Soriano (així veiem fins a quin punt Soriano jugava un paper fonamental de mitjancer, de "coixí" al *Levante*) que el lliurés al director, Adolfo Camara; però que si no era possible publicar-lo, després d'haver-li lliurat l'article; Fuster li enviaria a Sevilla Andrés "amb una carta "intencionada"". "Així veurà -deia Fuster- fins a quin punt la seva posició és privilegiada, i la polèmica impossible" ⁸¹⁹.

L'article de resposta de Fuster es titulava -en certa mesura com a continuació del primer: "*Burguesía y separatismo. Mi vela en este entierro*" ⁸²⁰. Era un article -el darrer de Fuster a la premsa valenciana d'aleshores -en el qual feia un resum de les seves intervencions en funció del que havia dit Sevilla Andrés en els dos articles esmentats. I pel que feia a la preocupació que Sevilla Andrés sentia pels valencians quant als valencianistes que anaven sorgint, Fuster deia que allò que identificava Sevilla era el "*conformismo ambiental*", ja que la seva actitud era "*la que, de hecho, da el tono a*

⁸¹⁷ Diego SEVILLA ANDRES: "Alerta a los valencianos" a *Levante* (Suplement València), 29.XII.1962, pàg. 2.

⁸¹⁸ Informació facilitada per A. Cucó. València, octubre 1992.
Els universitaris escrivien al diari *Jornada* durant l'any 1964, gràcies a Francesc Soriano i Bueso, valencianista, i Enric Valor, que el novembre de 1962 hi començà a publicar la secció de gramàtica: *Parlem bé*.

⁸¹⁹ Carta de Joan Fuster a F. Soriano. Sueca, 31.XII.62.

⁸²⁰ *Levante* (Suplement València), 5.I.1963, pàg. 4 i 5.

buena parte de la sociedad valenciana: la típica del "ambiente" actual de Valencia" (ja veurem com allò que més valoraren els universitaris del llibre de Fuster era la seva orientació antitòpic).

El dia 3 de febrer de 1963 *Las Provincias* reproduïa la mateixa pàgina del *Levante*, amb el títol "*Un libro sobre el País Valencià*". El diari advertia que ho feia sense voler atreure l'atenció sobre aquest "*desgraciado*" llibre; però, reblava: "*hay ocasiones en que el silencio no basta y hasta puede tomarse por complicidad*"⁸²¹. El director del diari, Ombuena, era el primer destinatari de l'oferta per a fer el llibre de Destino.

Però el diari continua publicant una altra pàgina el dia 5 de febrer extraient més comentaris del llibre de Fuster, ampliant "*la certera recensión*" de *Levante*, amb el títol: "*Los Valencianos y Valencia, en las páginas de "El País Valencià"*". Entre els epígrafs del comentari del llibre de Fuster hi havia aquest: "*¿Somos Valencianos?*", i, entre d'altres coses, deia que quan Fuster es referia a "*Cataluña*" ho feia esmentant el mot "*Principat*".

La polèmica al diari de Teodor Llorente però, ja sorgí al mes de gener quan Marqués Segarra qüestionava aspectes generals (històrics) al llibre de Fuster, amb el títol *Valencianos de Valencia*:

"y contra esta triste empresa, los nacidos en esta vieja ciudad o en este reino de esclarecido linaje, nos proclamamos valencianos de Valencia, porque la historia, la cultura, la lengua, nos impulsan a gritar nuestra independencia, enraizados en esta tierra barrada y azul, dos veces real y coronada" ⁸²².

Aquestes paraules no eren aïllades del moment, no feia ni una setmana que un lector expressava el seu cofoisme amb el "*Levante Feliz*", que és "*feliz trabajando siempre (...) en los eternos destinos de la patria*" ⁸²³. Una altra carta, amb ressò a la premsa meridional, és la que signaren col·lectivament "*unos católicos y valencianos*" que els interessava de deixar clar "*que no tenemos ninguna relación con la ideología que*

⁸²¹ *Las Provincias*, 3.II.1963, pàg. 16

⁸²² *Las Provincias*, 23.I.1963, pàg. 9.

⁸²³ *Las Provincias*, 18.I.1963, pàg. 11.

Juan Fuster representa o defiende en Valencia"⁸²⁴ Aquesta "carta al director" va ser publicada a *La Marina*, setmanari editat a Dénia.

Aquest setmanari es desmarcava de la carta dient que no tenia perquè coincidir amb les idees dels signants⁸²⁵. Al mateix *Las Provincias*, l'alcoià Adrià Espí, que aquell mateix intervindria, com hem vist en la inaguració del curs de l'Aula Ausiàs Marc, escrivia una crítica a la guia: *Desde Alcoi, seamos sinceros*⁸²⁶. El deixeble de Reglà, hi valorava únicament les fotografies del llibre "*que nos muestran costumbres, tipos, paisajes, de una manera veraz y auténtica*". I afegia que

"la leyenda de Wifrido está pasada de moda, no se sostiene por su base y que el reino valenciano es mucho más antiguo que el catalán", a més de dir que "las cuatro barras que la heráldica valenciana ostenta son de neto y "limpio" origen aragonés y no de ascendencia catalana". I acabava el seu comentari afegint que tothom qui estimés Alcoi "y por Alcoy Valenciana" "estábamos en la obligación de protestar enérgicamente de ese desafortunado capítulo que Joan Fuster nos ha brindado en su reciente libro".

Espí qualificava el llibre com a "*hipotético*" i a l'assagista com a "publicista". Adrià Espí continuarà la polèmica, almenys mantenint-hi els mateixos arguments, encara que no esmentant la guia de Fuster, a *Claustro* en un article titulat "Valencians"⁸²⁷. Aquest article serà contestat al mateix número per Josep Pellicer España amb un títol significatiu: "Catalans-Valencians-Balears"⁸²⁸.

⁸²⁴ *Las Provincias*, 6.II.1963, pàg. 11. Els signants eren: M. Adlert, R. Villar, A. Espí, X. Casp, B. Garcia, L. Alcón, Gómez Ferris, A. Verdeguer, G. Nicola, J. Sapena, E. Grau.

⁸²⁵ "Carta colectiva al Director" a *La Marina*, 16.II.1963, pàg. 1. Afegia: "*Que LA MARINA inserta la carta como cortesía a quienes la subscriben, pero pone de relieve que la mera disidencia con las ideas, teoría o doctrinas o cualesquiera escritos de un autor -por públicos, opinables y susceptibles de controversia, a nuestro parecer- no justifica*".

⁸²⁶ *Las Provincias*, 8.II.1963; i J. M. BAYARRI: "El País Valenciano?" a *Las Provincias*, 7.II.1963, pàg. 11.

⁸²⁷ Adrià ESPI: "Valencians" a *Claustro*, abril de 1964.

⁸²⁸ Josep PELLICER ESPAÑA: "Catalans-Valencians-Balears" a *Claustro*, Abril, 1964.

Las Provincias també inclogué l'article "¿El País Valenciano? del poeta Josep Me Bayarri (7.II.1963), pàg. 11, que deia: "*Mientras repudiamos tal "País Valenciano" oído atento al grupito extraño que como el heterovalenciano rizopatriótico extravalenciano que nos ocupa, desorienta -con su "unidad lingüística", "unidad genética política" y otras unidades- la unidad valenciana "inagregable, indivisible y suficiente*".

La revista *Valencia Cultural*, dirigida per Vicent Badia Marín, i hereva de l'esperit integrador de Nicolau Primitiu difòs en la revista *Sicània* (1958-1959) comentava la guia de Destino i cercava un mot comú, supraregional, per a denominar una mateixa llengua: BACAVA.

L'orientació de la revista, sempre dirigida a cercar la unitat i cohesió del poble valencià, deia que el missatge de Fuster s'havia de copsar en positiu, i que quan no existeix aqueixa "cohesió" en el si del "poble" la tasca de "patriotes" com Fuster queia en un "natural escepticisme acompanyat de la inevitable tristor". És a dir, la revista veia en el missatge de Fuster una conseqüència de l'estat del poble valencià i que allò que calia fer era "posar sobre la taula els problemes fonamentals de la nostra personalitat com a poble", característica que, a parer de Vicent Badia, que signava les editorials de *Valencia Cultural*, la guia de Fuster portava a terme. Fuster era considerat per Vicent Badia un "patriota intel·lectual" ⁸²⁹.

Pel que fa a les reaccions del llibre a Alacant, on també n'hi hagué, cal esmentar els comentaris favorables de José Vicente Mateo a *La Marina* ⁸³⁰. La ressenya de Mateo remarca la descripció global del País Valencià i sobretot d'Alacant on, segons Mateo, Fuster n'aprofundeix la visió feta a *Nosaltres...*: "*ha visto -diu Mateo- al activo, bullidor y auténtico, el popular que todavía habla valenciano...*". Però a *La Marina* també hi haurà crítiques, signades per Pertinax ⁸³¹. Pel que fa a *Información*, és on se centrarà la tensió del debat.

Primer hi haurà una crítica al llibre de Fuster, sobretot pel que feia a Alacant. El diari encapçalava la crítica amb unes pròpies paraules de Fuster aparegudes a la guia sobre Alacant: "*Alicante es la perfecta capital de Provincia*". I amb subtítol, Fernando Gil, l'autor del comentari (més que comentari es tractava pràcticament de la citació d'extensos paràgrafs del llibre de Fuster sobre Alacant), deia: "*El Libro "El País Valenciano", recién publicado, está lleno de Superficialidades*". I advertia que: "*No ha "caldo" bien en Valencia esta guía*", i que "*Fuster presenta el Reino de Valencia como sucursal de Cataluña*"⁸³².

⁸²⁹ "Al voltant d'un llibre de Joan Fuster", a *València cultural*, gener-febrer, 1963, núms. 33 i 34.

⁸³⁰ "El País Valenciano", per Joan Fuster, a *La Marina*, 22.XII.1962, pàg. 3.

⁸³¹ "Carta de Joan Fuster al Director" a *La Marina*, 9.II.1963, pàg. 2; "Contestando a una carta abierta, Pertinax" a *La Marina*, 16.II.1963, pàg. 2; i "Envío a Joan Fuster" a *La Marina*, 26.I.1963, pàg. 2.

⁸³² *Información*, 10.II.1963, pàg. 3.

La contestació vingué del periodista que s'ocupava de fer crítica cultural a les planes del diari, Ernest Contreras Taboada.

Al contrari de les crítiques recurrents esmentades, apreciava el llibre de Fuster en la manera com planteja la realitat d'Alacant, com a diversitat de contraris (que trobava, per exemple, en què els barris populars parlaven en català, mentre que les "personas cultas" ho feien en espanyol). "Cómo definiremos lo alicantino?". Es demanava Contreras. La crítica, doncs, agafava el llibre com una "incitación intelectual", "porque esa imagen crítica agridulce, que nos ofrece de esta tierra nuestra de todos los días, tiene un intenso sabor a realidad". I valorava, també, que "Joan Fuster haya cruzado el puerto de Albaida para entrar en Alicante con toda su carga de apasionamiento disimulada tras la ironía desenfadada de su estilo"⁸³³.

Joan Fuster va escriure a Ernest Contreras explicant com veia la polèmica, alhora que li agràia la ressenya a *Información*:

"Querido amigo:

J. L. Santos me dió el recorte de tu artículo sobre "El País Valenciano", publicado en Información. No puedes imaginar cuánto te agradezco "tu defensa". En primer lugar, por lo que concretamente dices: te has hecho cargo de mi intención, y has sabido separar el grano de la paja. Y, luego, por la oportunidad. Tu artículo apareció, precisamente, a poco de desencadenarse las iras locales de Valencia-ciudad. Habiendo hecho causa común los dos diario de la mañana, y cerrados de banda para cualquier opinión favorable a mis escritos, que dé, te lo confieso, bastante molesto. Lo que me molestó en el caso no fue, desde luego, el ataque: era demasiado bobo y pueril para que valiese la pena de tenerlo en cuenta. Pero sí me fastidió el no tener ni un mal pedazo de papel público desde donde salir al paso de la ofensiva. La escaramuza periodística en cuestión me ha beneficiado en parte. En parte, también, ha creado en un gran sector del público de Valencia la impresión que soy una especie de aberrante detractor del país. Esto último es lo que lamento, naturalmente: porque las víctimas del engaño son gentes sencillas, que no tendrán acceso al libro porque éste es caro, y que se han dejado desconcertar por los excitados ataques de la prensa. Como detalle pintoresco, te diré que la semana pasada fui quemado en effige ante el Ayuntamiento de la capital. Toda esta historia se presta a lúgubres reflexiones. Si hoy tuviese que volver a escribir "el País Valenciano", sin duda no afirmarí que Alicante es la ciudad más

⁸³³ "Alicante y lo alicantino" a *Información*, 17.II.1963, pàg.7.

provinciana de la región: las "fuerzas vivas" de Valencia han demostrado esta vez que, a provincianas, nadie les gana. Por otro lado, nuestros digamos colegas en el oficio de escribir tampoco se han revelado muy honestos. Comprendo que el apasionamiento pueda llevar a obcecaciones obvias. Pero aquí ha entrado en juego la mala fe a grandes dosis. Y eso, sin contar con quienes ni siquiera han leído el libro y se han metido públicamente con él (...). En fin ... te hablo de todo esto para que comprendas la satisfacción y el consuelo que encontré en tu artículo. Y te lo agradezco en el alma" ⁸³⁴.

Però la situació no podia restar en "empat". I Vicente Ramos, que era contrari a l'adscripció valenciana dels alacantins, i, doncs, catalana, escrivia al diari una carta amb un títol clar: "No somos catalanes" ⁸³⁵. Era un resum de les crítiques al *Nosaltres...* i a la guia de Destino. D'entrada Ramos escrivia:

"Desmesurado, romántico e inútil nos parece el esfuerzo dialéctico y propagandístico que viene desplegando nuestro admirado y viejo amigo Joan Fuster. Desmesurado y romántico, por cuanto su objetivo primordial sobrepasa, por una parte, los límites de la misma historia, a la que constantemente recurre, a la par que, de otra, aboga, en alarde de transnochados ideales, por una integración de carácter nacionalista de tan estrecho cauce que es más hija de la Edad Media, que de nuestro tiempo tan universalista. De aquí, su carencia de posibilidad y hasta de sentido".

Per a Ramos les argumentacions de Fuster es basen en un "pancatalanismo" que tan sols s'argumenta per la unitat de la llengua. Ramos també retreu a Fuster que propugni la integració de València a Catalunya i que "el ultracatalanismo" ha conduït Fuster a desestimar els "valores propios de su tierra" i de la terra "alicantina", i que aquestes postures han aixecat crítiques dels "valencianistes" (esmentant el cas de A. Igual Úbeda). Finalment, apel·la per la personalitat alacantina:

"si bien los alicantinos somos históricamente valencianos, complaciéndonos en ello, nuestra cualidad de "sumisos" no es tanta como para llegar a sentirnos catalanes (...). Sobre la historia que arranca del

⁸³⁴ Carta de Joan Fuster a Ernest Contreras. Sueca, 20.III.1963. Agraïm la gentilesa d'Ernest Contreras en fer-nos conèixer aquest document.

⁸³⁵ *Información*, 12.VII.1964, pàg. 24. Per a seguir la polèmica motivada per aqueix article de V. Ramos, *vid.*: Vicente RAMOS: *Las Cartas boca arriba*, Publicaciones Alicantinas, Alacant, 1966, pàgs. 20 i 21.

siglo XIII y antes de ella, viven en nuestra sangre y en nuestra consciencia elementos raciales, sicológicos y estéticos de signo muy distinto al catalán, al castellano y aún al valenciano, amén de la consideración que merecen otros determinantes geográfico-culturales que tipifican nuestra postura diferencial con nuestras comarcas limítrofes"

⁸³⁶

L'article de Ramos va ser respost des de les pàgines del mateix diari en la secció de cartes al Director, redactada per Rodríguez Bernabeu i Antoni Seva, amb un argument destacat: la catalanitat del País Valencià, aspecte negat per Ramos, i signada col·lectivament:

" La catalanidad del país valenciano es evidente, dado el predominio del elemento catalán en él estando justificado éste por la circunstancia histórica catalano-aragonesa (...), el interés propio de D. Jaime, y su espada. La catalanidad tiene su justificación no como lo que es medieval, sino como lo que en la Edad Media tiene su arranque" ⁸³⁷.

Fora de la premsa diària estricta, les contestacions a la guia de Fuster, i al plantejament general de Fuster, tingueren respostes de José Ombuena i Antoni Igual Úbeda.

José Ombuena va fer a *Triunfo* un monogràfic titulat molt diferentment que el llibre de Fuster: "*Valencia. Capital luminosa del Levante Español*". Les primeres paraules eren significatives de l'orientació de l'autor:

" Esta es Valencia. Quien busque nebruras, pase de largo porque Valencia es clara, riente, luminosa: sin brumas en los cielos de sus paisajes y en los ánimos de sus gentes. Quien prefiera las torvas lobregueces, pase de largo. El valenciano es un pueblo poco dado a creer en espectros y al que no hace demasiada mella el sentimiento trágico de la vida. Pero conoce muy bien el precio de la felicidad. Cuando oye hablar del Levante Feliz, se siente vagamente incómodo sin acabar de

⁸³⁶ *Ibidem*

⁸³⁷ *Información*, 30.VII,1964, pàg. 5. Per a seguir aquestes polèmiques, Vicente Ramos va tractar el tema de qüestió de noms, basant-se en la crítica de les tesis de Joan Fuster a *Pancatalanismo entre valencianos*, València, 1978, pàgs. 68-95.

comprender que, de un modo u otro, están llamando a su tierra, paraíso"

838

Ombuena fixava el caràcter majoritari aragonès de València: "*Casi no hay estirpe valenciana sin injertos aragoneses, y no debe ser casualidad insignificante que el folklore caiga de lleno en el ámbito de la jota*"⁸³⁹. Socialment caracteritzava la societat valenciana a partir del predomini de "*una clase media muy individualista*". Gràficament deia que "*La ciudad se desparrama por la huerta "espesa e grand", como la llama el Poema del Mio Cid*". És a dir, que el referent històric-literari era el Mio Cid. València, a més, es presentava des de sempre: "*¿De cuándo data Valencia? Valencia no data*"⁸⁴⁰. I remarcava que durant l'Exposició de 1909, es va fer l'himne valencià per un "*poeta valencianísimo*", i que en entonar-lo causa "*emoción en los ojos y en las gargantas*". I en reproduïa les conegudes estrofes: "*Para ofrendar nuevas glorias a España, nuestra Región supo luchar...*". L'article, Ombuena, l'emmarcava en el context de creixement de la ciutat que no havia de comportar "*descaracterización*"⁸⁴¹.

Aquest monogràfic d'Ombuena, va ser comentat pels universitaris al programa de *Ràdio Túria*, que s'emetia, amb el subtítol "País Valencià" ("un examen crític i constructiu de la realitat valenciana"), cada dilluns a dos quarts d'onze del vespre. El comentari que en van fer els universitaris (ja que el programa hi era dut) es va titular *Patriotisme i Patrioterisme*, es referia que el "patrioterisme" tenia com a base el "Tòpic", és a dir, "una imatge falsa de la realitat que destaca els aspectes secundaris i oculta els altres"⁸⁴².

La reflexió d'Igual i Úbeda, de la qual es va fer ressò *Valencia Cultural*⁸⁴³, es titulava *València i els valencians*⁸⁴⁴. Igual i Úbeda, que ja havia tractat la qüestió de

⁸³⁸ José OMBUENA: "Valencia. Capital luminosa del Levante Español", a *Triunfo*, 16.III.1963, nº 41, pàg. 42.

⁸³⁹ Jose Ombuena: art. cit., pàg. 44.

⁸⁴⁰ José Ombuena: art. cit. pàg. 51.

⁸⁴¹ José Ombuena: art. cit. pàg. 79.

⁸⁴² *Patrioterisme i Patriotisme* (fulls mecanografiats s/d), Arxiu de Valerià Miralles.

⁸⁴³ *Valencia Cultural*, gener-febrer, 1964, pàg. 17.

⁸⁴⁴ A. IGUAL UBEDA: *Valencia i els valencians* (Conferència pronunciada el dia 25 de gener de 1964, "dissabte literari" dels Cronistes del Regne), Impremta Fermar, València, 1964.

la "llengua materna", planteja el problema de la qüestió de noms, tan pel que fa al nom de la llengua com del territori, que partia de temps recents:

"Mes, als temps moderníssims, actualíssims, un pensament superbiós ha enterbolit l'horitzó, com un llamp que ve a interrompre la joiosa dansa del poble. ¿D'on ha sortit el pensament que molt bé poguéssim dir imperialista de Catalunya?. No ho sé. O si voleu que us diga tota la veritat, no volgués saber-ho. El que sí puc dir, amb tota evidència, és que l'ordre que fa moure als peons és producte d'un pensament perfecte, total i absolutament equivocacat, no sols perquè els efectes han d'ésser, inevitablement, contraproductes, sinó també perquè demostren la total i absoluta incapacitat política que l'anima" ⁸⁴⁵.

Plantejava aquest context, com de pèrdua de la possibilitat, si hom està d'acord amb el plantejament del Principat, que el País Valencià es pugui "redreçar ell sol". El seu plantejament es resumia amb el lema: "Catalunya, sí. Pancatalanisme, no". Aquesta era la sortida perquè València (que segons Úbeda és un poble "dessubstancialitzat") retrobés "la seua personalitat, mes no entregant-se inermes a uns altres que no siguem valencians". "Cal revaloritzar el nom de València". Úbeda restava obert però a un pacte - "si alguna vegada convé" - entre "valencians" i "catalans" per a col·laborar conjuntament. Però insistia primer al retrobament valencià, ja que, segons Úbeda, València, "ha perdut o li han fet perdre la consciència de la seua pròpia personalitat".

La reflexió d'Úbeda no era pas una campanya com l'organitzada des de *Levante* o *Las Provincias*. La situo en aquest context perquè tenia uns components de reflexió en un any, 1964, en què, com hem vist encara romanien les crítiques a Fuster. El posicionament d'Úbeda seria una conseqüència no-directa del llibre de Fuster. Des de la premsa, *Las Provincias*, gairebé un any després recollia comentaris sobre el llibre de Fuster, "*objeto de razonadas oposiciones*". També el qualifica de "*libro antiturístico*". I incitava a reprendre la campanya, ja que "*la antihistórica servidumbre catalana que propugna para los valencianos y posteriores manifestaciones similares en "Serra d'Or" y en la banda propagandística de los discos de Raimon (...) han suscitado ciertos interrogantes que dormían en mí*". El lector que s'adreçava al director, feia un article sobre la unitat de la llengua ⁸⁴⁶.

A nivell popular, el cas de la polèmica de la guia de Destino tingué una

⁸⁴⁵ A. Igual Ubeda: art. cit. , s/p.

⁸⁴⁶ *Las Provincias*, 8.I.1964.

crystal·lització: la conversió de Joan Fuster en ninot de falla de la Plaça de la Mercè en les falles de 1963. La composició poètica que dedicà Josep Cervera Grífol, autor del llibret de Falla de la Plaça de la Mercè, comprenia la "huitena escena" i deia:

"Cert llibre escrigué un fuster/que empodegà nostra essència,/demostrant-li a València/i als valencians, no voler./L'home -que és de molt saber/segons creu, sense falòrnies/renega de nostres glòries/amb un cinisme sincer./Mostra ser pantominer/i per la seua expressió,/mereix de fet l'expulsió/d'este país tan sincer./Que es menge el pa d'altre lloc;/que ací a València volem/fills que no ens tiren al fem/com ens ha llençat fa poc./Que menge paella en rata/ben neteta, de marjal.../i que ... no li sente mal/si és que té el budell de gata!/I... altres coses que callem/per no armar més polseguera./Creguem que el lloc de primera/d'eixe mite, és el fem.-/"Sabater ... a les sabates".../i si vols ser escriptor,/busca un col·legi millor/per no ficar les dos "pates"".

El poeta que va compondre aquests versos ho feia en un català normatiu, ja que feia cursos de llengua oral del Rat Penat. Però malgrat aquesta reacció, no es pot comparar a les dimensions que abastarà a partir de 1976. "Una flor no fa estiu", diu Josep-Vicent Maroto, nacionalista pertanyent als anys seixanta però que actuà en el marc de l'Escola d'Enginyers Agrònoms, i que va viure en un ambient faller ⁸⁴⁷.

Des de Sueca, poble natal de Fuster, un familiar de Nicolau Primitiu, José Montó Serrano, va escriure uns comentaris sobre la guia a Primitiu Gomez Senent, fill de Nicolau Primitiu: "*Contestando que es gerundio*" on entre d'altres coses deia:

"Me había propuesto no leer el libro "El País Valenciano" de Juan Fuster porque conozco a Fuster y conozco su literatura. Fuster se considera un incomprendido y esta es la triste causa de la inquina que siente por todo lo valenciano. Se cree falto de la admiración que pretende merecer (...). En la cubierta de la encuadernación del libro dice la editorial catalana que: "Fuster es un excepcional valor en el ámbito de la cultura catalana". ¿Necesitaba este nuevo pilar la cultura catalana que tiene más hombres de mérito, que columnas tiene la Mezquita de Córdoba? Vamos a verlo. Solo le falta a la cultura catalana reconocer que tanto el habla catalana, como la valenciana, como la mallorquina, como la que se habla en

⁸⁴⁷ Llibret de la Falla, Plaça de la Mercè, any 1963, s/p.

Agraeixo la gentilesa de J. Vicent Maroto en fotocopiar i trametre aquest llibre de falla, així com el comentari sobre Josep Cervera i Grífol.

Francia en el condado de Limoges es la antiqúisima lengua de Oc, que en cada región tiene sus particulares modalidades características. Ni más ni menos (...).

Vd. no sabe que aún teniendo el mismo origen la lengua Valenciana, Mallorquina, Catalana o la de Limoges, en Valencia tiene otra fonética, otro léxico, otra suavidad que no tiene la catalana" ⁸⁴⁸

I en una carta al mateix Primitiu Gómez deia al voltant d'aquests comentaris:

"(...) Lo que digo en mis comentarios es para ver, si a Fuster, con ese estilo de cínife, le da de una vez la idea de abandonar estas tierras de problemática ancianidad valenciana y se va a vivir a su amada Cataluña, en donde debe procurar no ser un pilar de cartón como el que Herrera puso debajo del coro del templo del Escorial, para tranquilizar a Felipe II; y deber procurar aún más, no terminar como el mencionado pilar: derribado de un puntapié.

Yo no soy valencianista-catalanista como desgraciadamente lo son algunos valencianistas. Pocos, pero algunos.

Me disgusta que nos llamen sucursal de Madrid o de Castilla, no como un reproche, que eso aunque vituperable, seria una postura. Es que nos lo llaman como un lamento, al ver que no pueden llamarnos sucursal de Barcelona o de Cataluña o del Principat. Esos que sueñan por lo visto, mejor dicho por lo oído, con una Tarragonita más, que es lo que vendría Valencia a ser, si se siguiera ese ridículo capricho de los valenciano-catalanistas" ⁸⁴⁹

Aquests comentaris partien de sectors de la societat que no admetien la inclusió de la cultura valenciana en el món català.

Pel que fa a la solidaritat rebuda per Fuster, cal dir que des del *Correo Catalán*, un amic de Fuster, Joaquim Maluquer i Sostres, n'havia fet un comentari, en la seva secció "Economia Humana". El llibre, segons Maluquer ajudava l'ambient de la industrialització pel tipus de mentalitat que hi desenvolupava. Segons Maluquer, en un context industrialitzador com el que vivia el País Valencià, calia valorar

⁸⁴⁸ José Montó Serrano: *Contestando que es gerundio* (document xerocopiado), Sueca, abril de 1963. Agraïm la gentilesa de Primitiu Gómez en facilitar-nos aquest document.

⁸⁴⁹ Carta de José Montó Serrano a Primitiu Gómez Senent. Sueca, 11.VI.1963. Agraïm la gentilesa del senyor Primitiu Gómez Senent per la tramesa d'aquest document.

"la incansable lucha que Joan Fuster tiene empeñada para revitalizar la raíz del País Valenciano", i que aquesta lluita "están en la base misma de las actitudes colectivas que condicionan el desarrollo económico y el programa social", i "es bajo esta perspectiva que la obra de Fuster aparece como un catalizador de las posibilidades espirituales y materiales -ambas estrechamente interdependientes- que encierra la actual sociedad valenciana" ⁸⁵⁰.

El llibre de Fuster, doncs, estaria pròxim, seguint Maluquer, a una ideologia industrialitzadora ⁸⁵¹.

Un article que aniria també en camí de relacionar una interpretació de València, recollint les aportacions de Joan Fuster, però també altres articulistes com Vicent Badia, seria el que dedicaria Francesc de Paula Burguera. A *Valencia Fruits* parlava de la necessitat d'articular, de cohesionar una defensa col·lectiva, no pas individual, dels agricultors valencians, a fi que creïn un esperit d'equip (que, segons l'articulista, era "*motor de lo económico*"). Però la situació encoratjadora la veia en les generacions que pujaven (entre les quals hi havia el nucli universitari de Dret i Lletres).

"Porque no cabe duda que es en manos de esa juventud que está el futuro del país, el porvenir de lo que un día pueda ser esa consciencia claramente dirigente y límpidamente valenciana" ⁸⁵².

Les mostres de solidaritat entre sectors econòmics emprenedors, preocupats per la cohesió cívica de la societat valenciana (més clarament recollida a *El Correo Catalán*) venien dels sectors de cotoners més dinàmics, amb els quals mantenia relació Fuster i de *Valencia-Fruits*, òrgan dels interessos econòmics valencians, però entesos des d'un vessant cívic: de relació amb la comunitat ⁸⁵³.

El segon bloc de solidaritat vindria dels universitaris. Ja hem dit que les relacions

⁸⁵⁰ "El País Valenciano" a *El Correo Catalán*, 16.II.1962.

⁸⁵¹ Sobre Ideologies industrialitzadores: *vid.*: Alexander GERSCHENKRON: *Atraso económico e industrialización*, ed. Ariel, Barcelona, 1973, pàgs. 36-41.

⁸⁵² Francisco de Paula BURGUERA: "Sobre una consciencia claramente dirigente" a *Valencia-Fruits*, 25.I.1963, pàg. 13.

⁸⁵³ Com a exemples d'aquesta conjuntura 1962-1964: Martí DOMINGUEZ: "La industria y sus capitanes" a *Valencia-Fruits*, 3.VIII.1962, pàg. 1; i Vicent ALVAREZ (pseud. Jordi Despuig): "¿Sureste?" a *València-Fruits*, 21.II.1964.

amb Fuster havien començat a finals dels anys cinquanta, abans que publicés el *Nosaltres...* Els universitaris, a través dels seus òrgans i mitjans, es van posar al costat de Fuster.

D'una banda, ho van fer a través d'un programa de Ràdio, *Ràdio Túria*, que integraven Valerià Miralles, Alfons Cucó, Manuel Ardit, Carme Miquel i Anna Castellano. Com he dit, emetia cada dilluns a dos quarts d'onze i tenia com a subtítol "Un examen crític i constructiu de la realitat valenciana".

Un integrant d'aquell programa, Alfons Cucó escrivia a Josep Maria Llompart on, comentant una polèmica semblant a la valenciana, a les Illes, deia:

"Jo em pensava que aquestes coses tan desagradables només podien succeir a València. Però sembla que les oligarquies colonitzades són les mateixes en tots els llocs; supose que haureu sentit alguna cosa del *País Valencià*, de Joan Fuster. Les encopetades tribus de les nostres respectives ciutats tenen unes reaccions molt semblants" (València, 5.VII.1963).

Alfons Cucó mateix, qualificaria la polèmica sorgida al voltant del llibre de Fuster com de "un tema penós" i emmarcava aquest fet en els interessos dels sectors - "diversos figurons"- que volien mantenir la provincianitat de València ⁸⁵⁴.

Uns mesos més tard, Vicent Àlvarez des de *Al Vent* feia un article: "Realisme i sentiment del País" (octubre 1965, any II, nº 9) on planteja la necessitat d'"una visió realista i racionalitzada dels fenòmens". I "si algú intenta, en aquest país, enfrontar-se amb els problemes dins un mínim de realisme, aleshores es trobarà davant d'una mentalitat carregada de complexos i que tractarà per tots els mitjans de destruir qualsevol intent de treure'ns de l'estat actual de mediocritat provinciana dins del qual vivim", i apostava per la recerca de la "Realitat objectiva", per comptes de continuar "la línia tòpica".

A *Ràdio Túria* es va fer un comentari, la segona setmana del mes de febrer de 1963 ⁸⁵⁵, sobre *El País Valencià* i *Nosaltres els Valencians*, a l'espai *El Món dels*

⁸⁵⁴ Per a resseguir els trets d'aquesta polèmica *vid.*: Alfons CUCO: "Crònica del País Valencià" a *Cap d'Any 1964*, ed. Moll, Palma de Mallorca, 1964, pàgs. 55-68.

⁸⁵⁵ El programa va emetre entre 1962 i 1963.

Llibres dient que la campanya contra Joan Fuster no era "justa" perquè revelava "una notable falta de bona fe i d'objectivitat". "I és que moltes vegades l'enveja o el ressentiment, són uns mal consellers". I, citant unes paraules que Fuster havia escrit al *Nosaltres...*, sobre la voluntat de compromís amb el poble valencià, els universitaris deien:

"Un home que ha escrit aquestes paraules, que porta deu anys treballant per la cultura del país, no pot ser jutjat per un articulista anònim, prenent per base una dotzena de cites, la majoria d'elles mutilades conscientment o tretes del seu context. Això és una prova de parcialitat i de falta de dignitat professional".

A la Ràdio també es feien ressò de la campanya del diari *Jornada* (al mateix espai: *El Món dels Llibres*). De les entrevistes fetes pel diari, deien que calia extreure dues opinions del Llibre de Fuster: "una crítica positiva" i una de "negativa", en relació als sectors que deien que el llibre era massa "cruel" parlant de València. Sobre aquest punt el programa deia que el llibre va ser fet "per espavilar als demés".

L'altre punt a comentar va ser la qüestió de la catalanitat de València. Els universitaris deien a l'espai radiofònic que

"hi ha una afinitat extraordinària entre el país valencià i la germana Catalunya: una unitat de llengua, una similitud de cultura, i com ha dit l'il·lustre historiador Vicens Vives, la integració, junt amb Mallorca, d'un mateix món històric". I hom afegia que "Joan Fuster intenta donar al seu llibre una visió que destrueixca els tòpics habituals sobre la nostra terra. I això és algo que alguna gent no li vol perdonar, perquè representa un intent d'avançar, de superar-se, cosa que algun sector del país, no massa gràcies a Déu, representa una incomoditat donada la seua escassa edat mental".

En un altre programa de Ràdio, del mateix mes de gener, mes que s'emetia l'enquesta de *Jornada*, i al mateix apartat del programa *El Món dels Llibres* (i radiat en aquesta ocasió per Alfons Cucó), valorava les entrevistes del diari, dient que no va "saber escollir massa encertadament la majoria dels opinants"; i que si a més hi afegia "els titulars escandalosos i demagògics", "vorem d'una manera clara com no deu enfocar-se una polèmica".

El mateix programa va emetre una carta d'un estudiant sense signar ⁸⁵⁶, sobre el llibre de Fuster que, pel que feia a la campanya, deia:

"Valencians no ens deixem enganyar, busquem la realitat de les coses i deixem que ella condicione la nostra conducta. El llibre de Fuster, *El País Valencià*, és un gran treball que honra els bons valencians. Probablement la seua edició haja estat el fet més important i més transcendent per a València durant aquest any. I per favor senyors fallers, si volen servir al seu país [referint-se a la crema del ninot que representava Fuster a la Falla de la Plaça de la Mercè] no siguen tan ignorants, com per a deixar-se [il·legible]".

Enmig de la campanya *Radio Túria*, va fer una entrevista a Joan Fuster demanant-li qüestions sobre el llibre, i quan ho li demanà com valorava la reacció que havia tingut el seu llibre Fuster deia que

"la reacció negativa de la gent, de cert sector del nostre públic ha estat precisament perquè fins ara havíem viscut en el nostre País dins un ambient de tòpic, un ambient literari de tòpic i creient que vivíem dins del millor dels mons possibles, que només podia dur-nos a una seta col·lectiva, a un ensopiment final i sense possibilitats de futur".

I pel que feia a l'acusació d'antivalencianisme que hom li feia, i a requeriment de pregunta, Fuster contestava que al llibre trobaven "una extraordinària, intensa i apassionada actitud combativa a favor de les coses essencials del nostre país", entre les quals, segons Fuster, "hi ha allò de les nostres relacions amb el Principat de Catalunya".

"Jo personalment -deia- crec que tots som uns, tots som germans, parlem la mateixa llengua, tenim la mateixa història, la mateixa tradició, etc. i que si esperem un dia fer alguna cosa seriosa de les nostres possibilitats col·lectives, ho hem de fer junts; separats -uns i altres- no farem res ni ells ni nosaltres" ⁸⁵⁷.

Una altra mesura solidària va ser la redacció d'una carta per part dels estudiants

⁸⁵⁶ L'encapçalament de la carta duia el nom de Carles JORRO FORT. Però el text probablement és de Valerià Miralles.

⁸⁵⁷ *Entrevista a Joan Fuster de l'enquesta sobre el País Valencià.*

que volien que pogués ser inserida al *Levante* i *Las Provincias* ⁸⁵⁸. La carta: *Una carta que no publicà la premsa*, va ser inserida a la revista universitària *Concret* ⁸⁵⁹ i, aprofitant les relacions amb el nucli de *Serra d'Or* que hem vist que tenien aquells estudiants, va ser inserida a la revista ⁸⁶⁰, a més d'un comentari, fet per V[alerià] M[iralles], amb el títol *Polèmica entorn del llibre "El País Valencià", de Joan Fuster*, on passava revista a la polèmica dels diaris respecte del llibre, i de la qual deia que la del diari *Jornada*, havia estat, "encara que amb certa tendenciositat", "prou seriosa". Valerià Miralles prèvia tramesa d'aquest informe escrivia a Max Cahner assabentant-lo d'aquella campanya:

"Per ací hi ha una polèmica tremenda sobre el llibre de Fuster *El País Valencià*. La premsa oficialment -articles sense firma- ha pres postura en contra. El grup de Casp i Adlert ha publicat una carta dient "que ellos como católicos y valencianos no tienen nada que ver con las ideas de Fuster". Nosaltres esperem enviar unes cartes als directors dels periòdics amb més de 100 signants, atacant l'anonimat (article publicat en *Levante* i reproduït en *Las Provincias* amb la coletilla "de que es un desgraciado libro y nosotros no queríamos hacerle propaganda) i defensant la postura de Fuster" (València, 7 de febrer de 1963).

I efectivament, aquella carta que hom va redactar va arribar fins a Alacant, a *La Marina* ⁸⁶¹, per mitjà de Vicent Gosàlvez Montoro, un nacionalista aleshores de 45 anys i que havia divulgat el mateix any el primer disc de Raimon a la mateixa revista ⁸⁶² i a Radio Popular d'Alacant, al programa *La Terreta* ⁸⁶³. L'encapçalament de la carta, feta pel setmanari deia:

"He aquí el texto de una carta que un grupo de universitarios de Valencia presentaron al director de *Levante* para su publicación, y que no fue admitida, según se hace constar en la indicada revista [*Concret*]. El títol deia: "*De Concret*".

⁸⁵⁸ A. Cucó, Raimon, E. Climent, V. Alvarez, anaren a veure a José Ombuena per a veure si la publicaria, però no fou així.

⁸⁵⁹ *Concret*, nº 2-3, febrer-març, 1963.

⁸⁶⁰ *Serra d'Or*, 4 d'abril de 1963, pàg. 68.

⁸⁶¹ *La Marina*, 13.IV.1963.

⁸⁶² *La Marina*, 12.X.1963 recollia les lletres de de les cançons, *Som i A Colps*.

⁸⁶³ Informació facilitada per Vicent Gosàlvez Montoro, Barcelona, juliol de 1.993.

Aquesta carta, que també va ser radiada, a Ràdio Túrria, deia, entre d'altres coses, que

"en líneas generales, "EL PAÍS VALENCIANO" nos ofrece una versión realista, cruda e hiriente a veces, pero no por eso inexacta. La mayoría de los juicios adversos que se le han hecho, se han basado en la actitud crítica de Fuster ante algunos aspectos defectuosos de nuestro país, y silencian tendenciosamente el contenido de la mayor parte del libro. Por otra parte, a la vez que denuncia los defectos, nos avisa para superarlos".

La carta va ser signada per "160 Joves Treballadors i Universitaris del País Valencià".

Pel que fa a mostres de solidaritat implícites, indirectes, però que es feien al voltant de l'atmosfera produïda per la polèmica del llibre, cal esmentar el llibre d'aforismes, dedicat "a Joan Fuster", i no publicat, *Solament Judicis*, de l'Emili-Mª Boïls⁸⁶⁴. El llibre l'havia de publicar Joan Ballester Canals a les Edicions d'Aportació Catalana (constava com a "títols en preparació").

El llibre, a tall d'aforismes, duia una introducció de Lluís-Vicent Aracil datada el 20 de maig de 1963. El llibre incorporava un liminar:

"El llibret, no cal dir-ho, està dedicat a València, si més no, a la capital i a tot el que es cou en ella. L'assumpte es llarg. I seriós. Emperò, jo - valencià- no puc deixar de ser el que sóc. Malgrat i àdhuc. La data que el meu company d'èxode patriòtic-literari-vital, Lluís V. Aracil, indica, fixa l'instant -i la circumstància, un xic ara menys oportuna; però sempre actual -era que foren embrutades aquestes quartelles. Vull dir que, si bé l'escàndol, més cívic que "literari", com hom deia a casa nostra, de "El País Valencià" ja ha passat. El país està ahí. Igual crec que passa amb el meu llibret. I és que, sortosament, aquests anys no han passat de bades -tan pocs i ja tan fecunds- per al retrobament interior del País Valencià, sobretot de cara al lloc, el que siga, al qual li pertany arribar-hi i romandre".

El llibre, dividit en deu epígrafs i un "epíleg"⁸⁶⁵, va ser dut a censura⁸⁶⁶, i

⁸⁶⁴ *Solament Judicis* (material xerocopiat), s/p, [1963].

⁸⁶⁵ Els epígrafs eren: I: *Aquesta és la qüestió. "O catalans o moros*, II: *Fusterianes*, III: *Generació del 62*, IV: *Lingüístiques*, V: *In memoriam*, VI: *Pels carrerons banyats*, VII: *Països Catalans*, VIII: *Barcelonines*, IX: *Can Boïls*, X: (Sense títol), *Epíleg*.

el "lector" en féu un informe de prou interès, el text del qual hom pot trobar a l'annex número VI.

Aquests foren els trets i els focus de polèmica i de solidaritat. Però, com interpretà Fuster tota aquella sèrie de fets?

En carta del 13 de gener de 1963 anuncia a Joaquim Maluquer sobre l'enquesta de *Jornada* que "la tònica és d'indignació". I subratlla -segons Joaquim Maluquer- que la guia "és un llibre cautelós i inofensiu i malgrat tot desperta ires". I Fuster li comenta que

"Es coneix que els senyors que ara clamen contra mi no han llegit *Nosaltres els Valencians*. Són incapaços de llegir en vernacle, és clar. Això acabaria d'excitar-los".

En carta del 26 de gener, i segons transcripció de Joan Maluquer, Fuster, "Opina que els crítics no estan informats ni han llegit els *Nosaltres*. Creu que al País Valencià hi ha dos públics: el que llegeix català, i també, castellà però no català". El 14 de febrer el mateix Fuster li apuntava:

"De passada, en una setmana, m'he fet més famós que un torero". I Maluquer afegeix que "Molta gent incauta, enganyada pels passatges descontextualitzats que publica la premsa, reaccionaren indignats contra Joan Fuster. Però molts també reaccionaren a favor: sectors liberals i més o menys intel·lectuals. La premsa no publica els centenars de cartes d'adhesió a Joan Fuster que li adrecen un sector dels lectors".

En carta del primer de març de 1963, Fuster deia a Maluquer que havia rebut la solidaritat de Salvador de Vilarrasa i de Josep Pla que "van acudir en ajut de Joan Fuster". I en carta del del 20 de març Fuster comentava a Maluquer que havia estat "cremat en effigie davant l'Ajuntament de València" i ironitzava l'esdeveniment bo i dient que "Com que sóc físicament poc conegut, la figura que em representava hagué de ser més aviat simbòlica: un "fuster" d'ofici".

A nivell de premsa, Fuster va escriure a *El Correo Catalán* el dia 10 de febrer de 1963, "*El Rábano por las Hojas*", on feia un resum del que havia dessota de la

⁸⁶⁶ "AGA". "Grupo de Fondos de Cultura (Información y Turismo)", Caixa AGA 15077, Expedient 1438/64.

polèmica, quan a l'interès continuat de "fetichizar" la realitat valenciana. Per contra Fuster deia que

"lo que nadie podrá regatearme es lo otro: la apasionada decisión y la claridad positiva en mi relación con ese trozo de hermandad que es mi pueblo. Por eso me he negado a toda complicidad con el "localismo". De ello da testimonio mi obra toda, en lo poco que valga" ⁸⁶⁷.

Però la lluita contra el "localismo", i a favor de Fuster es perllongà fins el 1968. Aquell any hom celebraria un acte d'homenatge a l'intel.lectual de Sueca, el mes de juny. Per mitjà del Moviment Socialista de Catalunya, i fent de mitjancers Joan Raventós (que establia contactes amb València) i Jordi Costa (que trametia les lletres a sectors culturals francesos), se sol.licità l'adhesió a l'homenatge d'intel.lectuals com J. P. Sartre. Era un exemple de coordinació entre Partit Socialista Valencià i el Moviment Socialista de Catalunya, amb Joan Fuster "*écrivain engagé*", tal com deien les lletres adreçades per Jordi Costa a l'estat francès. ⁸⁶⁸.

A l'acte d'homenatge, que fou ideat per Santiago Ninet Casanova, s'hi presentà el primer volum de les Obres Completes de Fuster. Aquest, segons Vicent Ventura⁸⁶⁹, en fou el "pretext". L'acte es va fer a L'Ateneu Mercantil, sota la presidència de Joaquim Maldonado, home liberal i no pas hostil a la cultura del país. I va ser celebrat el 8 de juny de 1968. Hi intervingueren, en representació de l'Institut d'Estudis Catalans, Jordi Rubió i en representació de la intel.lectualitat d'Alacant, Ernest Contreras, qui va fer, com hem vist una exposició favorable a les tesis de Fuster exposades a la Guia de Destino. Ernest Contreras hi va parlar sobre *Fuster un clàssic del nostre segle*.

Les tesis de Fuster, malgrat tot, prengueren formes polítiques: La Unió Democràtica del Poble Valencià i el Partit Socialista Valencià.

⁸⁶⁷ Joan FUSTER: "El Rábano por las hojas" a *El Correo Catalán*, 10.II.1963, pàg. 6.

⁸⁶⁸ Les lletres trameses per Jordi Costa a l'estat francès anaven adreçades a: J. P. Sartre (Perpinyà, 20.III.1968), François Mitterand (Perpinyà, 22.III.1968), *Le Nouvel Observateur* (Perpinyà, 22.III.1968), Charles Hernu (Perpinyà, 22.III.1968), Pierre Mendes-France (Perpinyà, 22.III.1968)

⁸⁶⁹ "Notes" sobre Joan Fuster (s.d, s.l, s.p). N'Agraïm l'exemplar a Antoni Riera.

3.3. POLÍTICA (I): UNIÓ DEMOCRÀTICA DEL POBLE VALENCIÀ.

Unió Democràtica del Poble Valencià recollia, en els anys més centrals de la seva trajectòria (1964-1966/67) ⁸⁷⁰, una base nacionalista, que ja actuava a la Facultat de Dret de la Universitat Literària i, abans de la integració amb el grup PROLESA, de Vicent Ruiz Monrabal, i que era aconduïda cara al partit per Vicent Miquel, Rafael L. Ninyoles (que hem vist que col·laborava a *Didleg*), Joan Tortajada, Màrius Viadel i Ernest Sena. També recollia sectors històrics d'ideologia demòcratacristiana, sobretot Senent i Micó, Robert Moròder Molina (ambós del partit Acció Nacionalista Valenciana) i Joaquím Maldonado Almenar, als anys trenta integrant de la Dreta Regional Valenciana, i als anys seixanta president de l'Ateneu Mercantil ⁸⁷¹ i a inicis dels setanta president d'una plataforma per a defensar la llengua ⁸⁷².

El partit, segons Vicent Miquel i Diego, es funda durant el curs 1962/1963 ⁸⁷³; i contactà amb Joan Alepuç i Joan Calvera. La "primera UDPV" restaria formada per: Màrius Viadel, Vicent Miquel i Diego, Rafael Ninyoles, Ernest Sena, Joan Tortajada, Rosa Serrano, Frederic Rivas, Antoni Senent i Micó, Albert Sánchez Pantoja, Toni Beneyto, Robert Moròder i Fermí Cortès. És a dir, formació que recollia nuclis universitaris i sectors del nacionalisme dels anys trenta, com Moròder, Cortès i Senent i Micó.

L'any 1964⁸⁷⁴ té lloc al Saló Sorolla de l'Ateneu Mercantil, la celebració del I Congrés del partit. Cal dir que aleshores a l'Ateneu Mercantil hi havia com a secretari de la Comissió de cultura Robert Moròder, que ja havia orientat les tasques culturals de la institució, a mitjan anys cinquanta, cap a la sensibilització de país, donant cabuda, com

⁸⁷⁰ Informació de Vicent Miquel i Diego. València, novembre, 1992.

⁸⁷¹ Entre 1955-1962 Vid.: José Martí Soro: *Crónica del Ateneo Mercantil (1879-1978)*, València, 1979.

⁸⁷² Informació d'Eliseu Climent. València, maig 1993. Es trobava dins la *Comissió per a defensa i ús de la llengua valenciana*, en la qual també hi prenia part, a més d'E. Climent i J. Maldonado, Manuel Broseta.

⁸⁷³ Vid: Amadeu Fabregat: *Partits Polítics al País Valencià (I)*, ed. Tres i Quatre, València, 1977, pàg. 109-110.

"La nostra nacionalitat és la dels Països Catalans" *Avui*, 14.IX.1976 (entrevista amb V. Miquel i Diego) i *UDPV. Unió Democràtica del País Valencià. Membre de l'equip demòcrata cristià* (València, 1977).

⁸⁷⁴ E. Sena afirma que la reunió seria cap a l'any 1966.

hem vist a actes de l'Aula Ausiàs Marc o a conferenciants com Martí Domínguez ⁸⁷⁵). Era l'estiu de 1964 (juny, segons Miquel i Diego). Per tant l'activitat del partit començaria el mateix any 1964, mentre que els anys anteriors universitaris seria quan anirien contactant sectors d'estudiants per a construir el partit. El curs 1962/63 indicaria, doncs, l'inici del procés constituent que acabaria amb el I Congrés. Per exemple, Joan Tortajada, integrant del partit, va contactar amb Vicent Miquel i Diego per mitjà de la seva germana, Carme Miquel, que formava part de la Secció Pedagògica del Rat Penat, i que entrà en funcionament el 1964. Joan Tortajada que també hi treballava, a la Secció, va conèixer Vicent Miquel i Diego "el qual covava la idea d'endegar una formació política demòcrata-cristiana i nacionalista, que anomenaríem, uns mesos després (parla des de 1962), Unió Democràtica del País Valencià" ⁸⁷⁶. I Joan Tortajada començaria la seva "intervenció política a la Universitat", dins UDPV ⁸⁷⁷. Aquest partit, amb l'activitat de Mestres van ser els factors que induïren Tortajada a "la presa de consciència de la realitat cultural del País Valencià, i la necessitat d'aprendre la llengua" ⁸⁷⁸. Unió, doncs, seria un altre aglutinant del nacionalisme universitari. Però la seva activitat començaria entre 1964 i 1966/67, any en què hi hauria una dispersió del partit ⁸⁷⁹.

La declaració de principis de l'estiu -juny- de 1965 es fa a l'Ateneu Mercantil i se signa com si fos feta a Xàtiva, el 2 de juny de 1965, pel que representava simbòlicament aquesta ciutat, sota l'ocupació franco-espanyola el 1707, ja que fou cremada totalment ⁸⁸⁰.

La Declaració de Principis de la Unió Democràtica del Poble Valencià, deia , en els mots introductoris, que el partit "es fundà a València el 2 de juny de 1965",

"amb la finalitat de treballar per la justícia, la llibertat i la promoció social dels homes del País Valencià". Assegurava que el partit treballaria "amb plena autonomia respecte als altres partits i moviments polítics

⁸⁷⁵ Martí Domínguez parlà a l'Ateneu, sobre Blasco Ibàñez el 6.6.1958 (SORO: pàg. 286).

⁸⁷⁶ Carta de Joan Tortajada. Reus, 21.III.1991.

⁸⁷⁷ *Ibidem*

⁸⁷⁸ *Ibidem*

⁸⁷⁹ Informació de Vicent Miquel i Diego. València, novembre de 1992.

⁸⁸⁰ Informació de Vicent Miquel i Diego. València, novembre de 1992.

espanyols, inclús els dels altres països del nostre poble (Catalunya, Balears, Rosselló)".

La ideologia d'UDPV era inspirada en l'humanisme i personalisme cristià d'E. Mounier ⁸⁸¹. La declaració era una visió general i global de la societat cara a intervenir-hi no tan sols des de l'aspecte cultural ⁸⁸².

El programa desenvolupava els principis generals en una sèrie d'"Afirmacions": "El nostre poble a Espanya i a Europa", "L'Administració i les divisions polítiques", "Els drets de la consciència i la Religió", "Les Eleccions", "La Cultura", "Estructures Econòmico-Socials, Producció i Distribució Industrial i Agrícola: Cooperatives, Sindicats, Socialització", "Seguretat Social, Planificació, Immigració i Emigració", "Comunitats Europea i Mundial".

En l'apartat econòmic, que serà un punt aprofundit pel partit, afirmava que

"Treballarem per instaurar un sistema que garanteixca la justícia social efectiva sense minva de la llibertat i de la dignitat degudes a tota Persona Humana. Per això, ens esforçarem a reduir les diferències de classe, fins arribar a llur inexistència. El camí per aconseguir-ho serà la superació de

⁸⁸¹ Vid.: Amadeu Fabregat: *Partits Polítics ...*, pàg. 92.

⁸⁸² Ho explicitaven així els seus Principis inspiradors:

"La UNIÓ DEMOCRÀTICA DEL POBLE VALENCIÀ és un partit no confessional inspirat en l'humanisme cristià, personalista i comunitari.

Com a partit democràtic propugna el govern del poble i per al poble.

La UNIÓ DEMOCRÀTICA DEL POBLE VALENCIÀ afirma la primacia de la persona humana, i la igualtat de tots els homes davant la llei, sense distinció de credo, raça, llengua, sexe o opinió.

És essencial a la Persona Humana el dret a la Veritat, a la Justícia i a la Llibertat. La UNIÓ DEMOCRÀTICA DEL POBLE VALENCIÀ s'adhereix a la CONVENCIO EUROPEA DELS DRETS DE L'HOMME, de 1950, i al seu protocol addicional de 1952, i proclama com a llibertats fonamentals:

- a) la llibertat d'informació, la llibertat d'opinió i la llibertat d'expressió verbal i escrita.
- b) la llibertat d'associació i reunió.
- c) la llibertat religiosa.

Defèn una economia al servei de la persona, que respectant la llibertat i promovent la participació activa de la societat, tendeixca a aconseguir el màxim de satisfacció global de les necessitats socials, per abastar el desenvolupament de totes les potencialitats de l'home. Per la qual cosa afirmen la preeminència del treball com expressió immediata de la persona sobre el factor capital" *Declaració de principis de la Unió Democràtica del Poble Valencià*, cinc folis mecanografiats, 1965.

l'actual estructura capitalista de l'empresa". Pel que feia a política agrícola proposaven revisar "les estructures agràries, facilitarem l'accés dels llauradors a la propietat de la terra i als moderns coneixements tècnics". A més, tractaven un tema central aleshores de l'economia valenciana: "Treballarem per la industrialització del camp", a més de "l'actualització dels sistemes de producció i distribució".

Com es veu, era un partit que volia incidir en els problemes reals del moment, un partit en què l'adscripció de classe dels membres que el componien, almenys en termes generals i sense tenir en compte els sectors més històrics (vinculat a professions liberals), era procedent de classe treballadora o classe mitjana baixa ⁸⁸³.

Finalment, pel que feia a la immigració, fet recollit, per exemple, en els informes adreçats al Bisbe Olaetxea, i en els quals intervindran sectors del partit, proposava solucionar-lo "posant tota mena de mitjans en el camp social, cultural, econòmic, tècnic i urbanístic al seu servei, amb humanitat, justícia, esperit de germanor, i sense discriminacions de cap ordre"; amb un resultat:

"Una acomodació del moviment immigratori a les nostres possibilitats d'absorció i una incorporació al nostre estil de vida, que ofereixca als immigrants la possibilitat d'un millor benestar, i al nostre poble els beneficis d'una perfecta unitat".

L'activitat del partit entre 1964 i 1967 va restar emmarcada en la vehiculació política de la reivindicació de la llengua en l'església. És a dir, Unió va participar activament en campanyes que n'anunciaven aquesta demanda. De fet, ja hem vist com aqueixa campanya va ser iniciada el 1961 pels univesitaris, seguida de la mateixa reivindicació el 1963 i com el 1964 a Castelló s'inicia, de manera mancomunada amb València i Alacant, una campanya per la mateixa demanda. La campanya d'abril de 1964 (la que es va iniciar a Castelló) tindria la seva continuïtat el desembre del mateix any quan sectors històrics demòcratacristians, pràcticament en la seva totalitat, i valencianistes sollicitaven a l'Arquebisbe de València, Marcel·lí Olaetxea, la introducció del valencià a l'Església en un informe en què examinaven aquesta demanda en districtes territorials de la ciutat en funció del grau d'ús del valencià (zona A, de majoria de parla valenciana; zona B, "Bilingüisme constant i C "de parla castellana"). Eren signataris Robert Moròder, Joaquim Maldonado, Martí Domínguez, Vicent Ventura (periodista, evolucionà del ridruejisme, falangisme crític al socialisme), Nicolau Primitiu, Joan

⁸⁸³ Vicent Miquel i Diego provenia de pares treballadors com Joan Tortajada.

Segura de Lago (aleshores president del Rat Penat), Francesc de P. Montblanc, Enric Valor, Santiago Bru i Vidal i Emili Beüt i Belenguer.

El mateix any Vicent Miquel i Diego publicava el fulletó: *L'ús de la llengua valenciana a l'Església: litúrgia, oració i predicació*⁸⁸⁴, on feia la mateixa demanda que la carta col·lectiva citada. A l'any següent, i prenent com a base aquest fulletó, escriu, amb pròleg de Josep Espasa, *L'església valentina i l'ús de la llengua vernacle*⁸⁸⁵. El llibre va sorgir del fulletó (suggerit per Francesc-Vicent Chulià i Manuel Sanchis Guarner).

La difusió del llibre va ser de 2000 exemplars. La distribució es va fer per les llibreries i la Fundació Huguet, que ja hem vist que tenia per objectiu donar suport a activitats culturals, en comprà una quantitat per a repartir. Malgrat tot, segons Vicent Miquel, no va tenir un ressò significatiu; però sí que va causar l'"animositat" d'Olaetxea.

El llibre, en la seva part històrica, recolliria bàsicament les línies ideològiques d'Unió Democràtica. Hi hauria un referent, en tot allò que recollia el nom de "Poble Valencià", com a tret ètnic i nacional, concretat en la reivindicació de la llengua. Aquesta preocupació per l'ús de la llengua ja venia d'ençà que Miquel i Diego llegí *La Llengua dels Valencians*, en el qual llibre de Sanchis, aprengué què era el nacionalisme. Després quan estudiava, a les Classes del Catedràtic de Dret Internacional, Adolfo Miaja de la Muela, també va orientar-se en el que explicava sobre el Principi de les Nacionalitats.

Dir, doncs, que la tradició cívica el portà a fer aquest llibre. No sortia com a fet aïllat. Però l'any 1965 també assenyalava un punt d'arribada en les campanyes per l'ús de la llengua. Va ser amb la campanya, que tancava el cicle de reivindicació iniciat el 1964, de recollida de "Més de 20.000" signatures. Aquesta campanya, fruit de col·laboració de tots els sectors nacionalistes (PSV, UDPV, Rat Penat) va ser portada -"acabí portant-la jo", diu Miquel i Diego- i ideada per Eliseu Climent, Santiago Ninet, Gaspart Lloret, Fermí Cortès, Mossèn Sorribes. La Joventut del Rat Penat enganxava els cartells a València (però també a Castelló, per mitjà del Grup Castellonenc d'Estudis). Vicent Miquel i Diego s'encarregà les "firmes més importants", com, per exemple, la de Manuel Broseta. Al final però, les signatures no es lliuren a l'Arquebisbat. El 1965, en consonància amb aquesta campanya, s'edità un fulletó titulat: "El Problema de les

⁸⁸⁴ *L'ús de la llengua valenciana a l'Església: litúrgia, creació i predicació*, impremta Fermar, 1964

⁸⁸⁵ *L'Església valentina i l'ús de la llengua vernacle*, L'Estel, València, 1965.

versions litúrgiques a les terres de llengua catalana" ⁸⁸⁶. I a l'abril de 1965 es recolliren signatures a Barcelona, València i Ciutat de Mallorca protestant amb la marxa, l'exili, de l'Abat Escarré. Per València signaren: Vicent Aguilera Cerni, crític d'art; A. Alfaro, escultor; Joan Fuster, Ferran Martínez Navarro, Josep Soler (Monjalès), Manuel Sanchis Guarnier, Miquel Tarradell i Vicent Ventura ⁸⁸⁷. Vull dir que aquell any, que cloïa el Concili Vaticà II, es donaren diverses manifestacions nacionalitàries en el terreny de la llengua en institucions com l'església, en les quals Unió Democràtica, per via de militants més històrics com Moròder i d'altres valencianistes lligats històricament a Unió Democràtica de Catalunya, com Francesc Soriano, el qual va tenir una actitud activa en aquesta campanya ⁸⁸⁸ i sectors universitaris com Vicent Miquel.

La campanya del valencià a l'església aglutina sectors socials emprenedors (professions liberals que havien estat lligats a partits nacionalistes com Acció Nacionalista Valenciana: Moròder, Senent i Micó, Soriano i Bueso), i que no abastarien postures anticatalanes sota la reforma política als anys setanta ⁸⁸⁹.

Unió, doncs, desenvolupava un tipus d'activitat relacionada amb qüestions determinades. I seguí l'any 1966, amb la seva presència al Puig, les seves relacions amb sectors de Montserrat i, la continuació de la campanya encetada l'any 1965 per l'ús de la llengua a l'església, que culminarà amb una concentració pública el mes de maig, a la missa d'infants, a la Plaça de la Verge.

⁸⁸⁶ Es repartia amb un article d'A. M. Badia Margarit: *En la llengua del poble*. L'informe era un estat de la situació de les misses en català a diferents parròquies de Barcelona i amb informació sobre les accions dutes a València, entre les quals hom donava a conèixer la campanya de les 20.000 signatures (Portava data: València, 15.III.1965).

⁸⁸⁷ A Dom Aureli M. Escarré, Abat de Montserrat, Barcelona-Ciutat de Mallorca-València, abril 1965.

⁸⁸⁸ 9.III.1965, per exemple, va escriure una carta a l'Arquebisbe Olaetxea, on li expressava preocupació per la marginació del valencià com a llengua per a la comunicació amb Déu en el Sant Sacrifici de la Missa". Amb anterioritat, ja havia mostrat preocupació pel tema: el 4.V.1962 tramet una lletra al "Rector de la Parròquia de N. Sra. dels Angels" (SERRA), on tenia una casa de descans, per dir-li, entre d'altres coses: "Em va produir una forta impressió, el comprobar que també vostè ha abandonat la tradició de predicar en valencià el dia de Sant Vicent Ferrer !!!".

El 1966, a la VI ASSEMBLEA DELS CRONISTES DEL REGNE DE VALENCIA, presenta una ponència titulada: *L'ús de la llengua valenciana a la Litúrgia*.

⁸⁸⁹ Francesc Soriano i Bueso tenia relació als anys trenta amb UDC i col.laborava a *EL TEMPS*, de Barcelona, òrgan d'UDC. També Robert Moròder es relacionava, des d'ANV (Acció Nacionalista Valenciana) amb UDC i els nacionalistes gallecs i bascos. A la Seu d'ANV es rebia *EL TEMPS* i *A NOSA TERRA*. Informació de Robert Moròder. València, desembre 1989.

L'Aplec al Puig de 1966, va comptar amb la incidència d'Unió Democràtica en la redacció de la Crida per via de Vicent Miquel i Diego. L'any 1966 és un any marcat per l'obertura a d'altres ciutats com Castelló on solidifiquen els contactes amb el grup de la revista *Al Vent*. A l'Aplec hi assistiren militants d'UDC com Carme Illa. Hi actuà Joan Manuel Serrat (amic del militant Joan Calvera). La Crida de l'Aplec deia:

"Jove Valencià:

Enguany -un any més, i la continuïtat és el que importa- tornarem a anar en romeria al Monestir del Puig, a la capella de la primera patrona del nostre poble.

I aquesta romeria per terres i camins que foren protagonistes de fets transcendents en la vida de la comunitat valenciana, encara viva, no podrà ser com no ha estat mai, una excursió entre tantes com es fan al Puig -que deuria ser el ventre espiritual del País, i treballarem perquè ho siga- "cressol de la personalitat valenciana" en frase dels historiadors romàntics. Anirem, una vegada més, seriosament, reflexionant sobre els problemes de la nostra comunitat i sobre les qüestions essencials a la seua vida com a poble.

Allí on fa més de set-cents anys uns homes realitzaren els fets més decisius per a la nostra actual existència col·lectiva, els joves valencians de bona voluntat, intentant dur a terme una de les tasques més fonamentals per a la nostra vida col·lectiva: la de conèixer-nos.

A tu i a tots els que encara volen seguir sent valencians, us esperem al Puig".

Pel que fa a la reivindicació de la llengua a l'església, un dels organitzadors de la qual fou Vicent Miquel i Diego, el dia 2 de maig de 1966 tingué lloc una concentració per a demanar la missa en valencià, amb el següent missatge:

"ELS VALENCIANS EXIGIM:

- Que l'església del País Valencià respnga en totes les seues actuacions a l'autèntic poble valencià, el poble treballador fidel al seu passat històrico-cultural i idiomàtic.
- La introducció i utilització del nostre idioma a tots els nivells i actes religiosos.
- Front a una església al servei d'una minoria que controla l'economia i el poder polític exigim una església del i per al poble.
- El País Valencià per als valencians.
- Valencians unim-nos".

Pel que fa a les relacions amb Montserrat, on hi hagué una trobada de partits democristians el 8 i 9 de novembre de 1966, per part de l'Equip de l'Estat espanyol a la Unió Europea de la Democràcia Cristiana (UEDC)⁸⁹⁰, continuaren amb Dom Maür Boix, director de *Serra d'Or*, al qual assabentava del grau d'espanyolització de l'església⁸⁹¹. Aquestes relacions, en un moment de col.laboració entre Vicent Miquel i Diego i Gaspar Lloret, de la Casa de Catalunya, culminarien amb la intervenció de Vicent Miquel i Diego i Manuel Sanchis Guarner al II Congrés Litúrgic de Montserrat⁸⁹².

Alhora UDPV entrava en relació estreta amb el Grup *Al Vent*, amb el qual col.laboraria en la redacció d'articles en monogràfics de la revista *Al Vent*: sobre el Concili i sobre Europa⁸⁹³. Aquest grup nacionalista de Castelló s'obriria, a través de la seva revista, i en el darrer període (any 1966), com hem dit, cap a la democràcia cristiana. La revista, era recolzada des de València per personalitats de la vida civil (i cívica), com Soriano i Bueso, Segura de Lago, Senent i Mico i Nicolau Primitiu que hi incloïa propaganda de l'editorial Sicània⁸⁹⁴.

Les relacions amb el Principat, que era una altra

⁸⁹⁰ UDPV. *Unió ... s/p.*

⁸⁹¹ Tinc constància d'una carta adreçada a Maür Boix el dia 6.XII.66 assabentant-lo de la creació, per part de Monsenyor Rodilla "un integrista pseudoescolàstic", d'"una espècie d'Opus Dei", integrat per: Corts Grau, Joan Entralgo, López Ibor, Haro Salvador, Sevilla Andrés ... però "amb la deserció de Laín i López Ibor va fracassar".

El "Clan Rodilla", no deixa respirar a ningú. Es "burlen del Concili públicament (...) es mofen de la llengua del poble, i adoren a Franco i a su *Ejército i Gobernadores*". També va escriure a Jordi Sarsanedes (S.L, s/d), director de *Serra d'Or*, per a facilitar-li uns noms de capellans sensibles a la llengua per a difondre'ls *Serra d'Or*. Agraïxo a Dom Maür Boix la possibilitat d'acudir a aquestes lletres.

Com a conseqüència dels contactes amb Montserrat, V. M. i Diego va escriure articles a *Serra d'Or* referents a l'ús de la llengua a l'església. Vid.: V. M. DIEGO: "El País Valencià la nostra llengua no és la de l'església" a *Serra d'Or*, febrer 1968, pàg. 18-20.

⁸⁹² *II Congrés Litúrgic de Montserrat. Conferències. Secció de Bíblia, teologia i espiritualitat, secció pastoral*, vol.I, Montserrat, 1966. V. Miquel i Diego: *La introducció de la Llengua Catalana en la litúrgia en les Diòcesis del País Valencià*, pàgs. 479-485.

II Congrés ..., vol. II, Montserrat, 1967.: M. Sanchis Guarner: *Problemes de l'ús del vernacle a València*, pàgs. 207-210.

⁸⁹³ *Al Vent* nº 10 (Desembre 1965): Vicent Miquel i Diego: "El Mercat Comú", "el Reglament 23 i l'agricultura valenciana", també intervingué Ernest Sena: "Sobre el Reglament 23", Carles Guitart: "*El Mercat Comú*" i A. Beneyto: "*El Poble Valencià i Europa*".

Al Vent nº 11 (Gener-Febrer 1966): Vicent Miquel i Diego: "La llengua a l'església" i Robert Moròder: "*Espiritualitat laical segons el darrer concili*".

⁸⁹⁴ Informació de V. Miquel i Diego. València, novembre 1992.

característica del partit, la duien Llibert Cuatrecasas, Ferran Camps i Miquel Coll (per part principatina) i va començar, segons L. Cuatrecasas, cap el 1963. L'acord de relació i de col.laboració entre UDPV i UDC, va ser redactat per Miquel Coll i signat per F. Camps i L. Cuatrecasas. Va ser fet a la "Ciutat de València, el dia 16 d'abril de 1967", amb el vist-i-plau d'UDPV (Vicent Miquel i Diego). Els acords centrals foren:

" **1er.** Es reconeixien mútuament una plena llibertat d'acció quant al treball polític dins els territoris respectius.

2on. Es comprometen a coordinar llurs polítiques davant de tercers, i per tant: **a)** en relació amb els altres pobles de l'Estat espanyol; **b)** en relació amb els altres països; **c)** en relació amb els organismes de coordinació internacional demòcrata cristiana.

3er. Encara que per raons pràctiques ineludibles, la representació prop dels dits organismes l'haurà de seguir portant Unió Democràtica de Catalunya, sempre que aquella representació no hagi d'ésser unipersonal, la compartirà en forma adequada amb Unió Democràtica del País Valencià.

4rt. Aquests acords resten oberts a la participació, en termes equivalents, de l'organisme que amb anàloga significació pugui ésser creat a les Balears".

Aquest acord es feia amb peu d'igualtat d'ambdós partits i en el context d'"enfortir el sentiment d'unitat entre els nostres països sense perjudici d'un absolut respecte a l'accentuada personalitat de cada un d'ells" ⁸⁹⁵.

El partit entre els anys 1967 i 1968 continua la seva tasca de sensibilització amb unes conferències a les Congregacions Marianes a l'Alamenda (C/ Pintor Pinazo, 15), on intervenen: Lluís Aracil, F. Hernández, Muñoz Palacios; sobre temàtica sociològica i política. El local, com passà el 1963 amb el Grup 41 (grup d'universitaris nascuts aquell any, amb nom proposat per Alfons Cucó; l'objectiu del qual era fer conferències, com ja hem dit), el deixava el pare Cristòfol Sàrrias. Aquests actes es feien sota el nom de: Amics de Joan XXIII, endegat per Carles Guitart, un integrant de la generació universitària, d'ideologia pròxima a la democràcia cristiana, en aquell context. S'hi tractaven temes com: "La doctrina social de l'església"; "Noves exigències de la justícia i la caritat"; "Relacions entre el bé comú i els drets de la persona"; "Des de la comunitat

⁸⁹⁵ Manuscrit de Miquel Coll i Alentorn, facilitat per Francesc Vallhonrat.

política a la comunitat mundial"; "L'Església i el món", "La justa autonomia en la realitat terrenal"; "La vida econòmico-social"; "El progrés dels pobles" i "Necessitat de portar a la pràctica la doctrina de l'església". Les conferències es feien sota el signe d'unitat política amb d'altres forces com els comunistes. "Eren els temps del Compromís històric", dirà Vicent Miquel i Diego ⁸⁹⁶.

El decurs posterior d'UDPV, en el context dels anys seixanta, durà a relacionar-se, el grup universitari democratacristià, encapçalat per Vicent Miquel i Diego, amb la societat PROLESA, constituïda el 1967, una societat d'àmbit estatal que difonia llibres progressistes i democràtics. A més realitzava reunions i trobades per a sensibilitzar gent (a fi de promoure la "consciència social"). La persona de PROLESA a València era Vicent Ruiz Monrabal, autor del llibre d'orientació democristiana *Per una política valenciana* ⁸⁹⁷. PROLESA era una cobertura, promoguda per gent d'església, creada amb la finalitat d'anar difonent el debat de temes socials. Vicent Ruiz Monrabal, vinculat a la JARC (Joventut Agrícola Rural d'Acció Catòlica), iniciarà uns "contactes esporàdics", segons explica Vicent Diego ⁸⁹⁸, que va estar, en relació amb la JARC entre 1958-1963, cap al 1968. I en aquests primers contactes, i per iniciativa de Vicent Miquel i Diego, PROLESA fa que se sensibilitzi vers el fet nacional. Entre 1968-1969 PROLESA efectua una evolució ideològica cap aquest sentit d'assumir el fet valencià.

Per la relació, que esdevé més intensa cap el 1969, que es quan el col·lectiu de PROLESA s'integra a UDPV, abasta dues esferes. d'una banda una anàlisi de la realitat

⁸⁹⁶ *AMICS DE JOAN XXIII (segon any 1968)*.

⁸⁹⁷ Vicent Ruiz Monrabal: *Per una política valenciana*, Enquadernacions Gomez, València, 1977.

⁸⁹⁸ Vicent Diego neix a Catarroja el 1.4.1938. Son pare serà propietari agrícola, ocupant una "posició de classe mitjana".

Pertanyerà a la Joventut Agrícola Rural Catòlica (JARC), amb el càrrec de "Delegat Diocesà de Juvenils". Entre 1959 i 1962, organitza campaments d'estiu, "que amb Josep Alba [capellà] vaig descobrir el compromís temporal enraïllat en el poble valencià, començant a donar xerrades en valencià ". A partir de 1965/66 "entre a formar part del Grup de sensibilitat PROLESA. (Informació de Vicent Diego, València, desembre 1992).

Vid.: Josep Maria Soriano BESSO: País Valencià. Pels camins del Retrobament, Pòrtic, Barcelona, 1973, pàgs. 250-255.

Val a dir que la JARC, a més de Vicent Diego tindria altres elements concienciats a nivell nacional com Josep Mª Soriano Bessó, i Roser Santolària (any 1963).

Cap a 1965, segons Roser Santolària, la JARC "comença a orientar els elements del seu propi medi" i el 1970 per a acudir a una Reunió a Estrasbourg de Joventut Catòlica, la JARC prepara uns estudis socioeconòmics globals amb orientació de País Valencià, basats en informes de la societat PREVASA. A partir de 1969/1970 la JARC "va fer un tomb fort cap al nacionalisme i d'esquerres" (Informació de Roser Santolària, València, desembre de 1992).

més social (PROLESA) i una esfera més teòrica i ideològica, amb voluntat d'incidir, com hem vist, en sectors de la societat de professions liberals, a través de campanyes determinades com la valencianització de l'església (UDPV). Vicent Diego serà la baula que posarà en contacte ambdós sectors (PROLESA i UDPV) ⁸⁹⁹.

UDPV, serà un exemple d'aplicació del nacionalisme fora dels àmbits més estrictament culturals o intel·lectuals. I servirà de plataforma per a sensibilitzar sectors socials en qüestions socials (cooperativisme) o nacionals (llengua).

3.4. POLÍTICA (II): PARTIT SOCIALISTA VALENCIÀ (PSV).

Vam deixar la nostra explicació de la constitució del primer nucli amb voluntat política amb un nom (MOSCA), que aixoplugava aquell grup, reduït, d'estudiants universitaris nacionalistes. Vam veure que una de les característiques més remarcables de MOSCA era la progressiva implantació territorial en funció d'un previ treball cultural, que servia per a crear-hi -si no existia anteriorment-, un mínim teixit nacionalitari. I vam veure que aquesta irradiació fora de la ciutat de València responia a un programa previ de treball comarcal per aconseguir una determinada sensibilització nacional. Vam adonar-nos, també que, a nivell de qüestió de noms, MOSCA evolucionaria, sense tallar la tradició iniciada, cap al Partit Socialista Valencià. És a dir que el Partit que continuaria la tasca al llarg dels anys seixanta fins el 1970, era una perllongació, una maduració de MOSCA. I de fet aquells protagonistes quan fan un recorregut biogràfic a nivell polític no fan cap tall per a parlar del sorgiment del PSV. És a dir que en parlen, de la formació del PSV, però continuant la seva trajectòria fins aquell moment. Així, per exemple, Vicent Àlvarez entén que la seva trajectòria al si del PSV abasta des de 1960 a 1966, any que se'n surt per una escissió que va haver-hi.

Així, doncs, en aquest epígraf intentaré veure les característiques globals del partit per a extreure'n la seva significació. És a dir, tractaré d'analitzar què va representar per al nacionalisme valencià aquell partit, a nivell polític.

⁸⁹⁹ Les etapes per les quals passà la relació PROLESA-UDPV foren:

- a) Etapa de contactes esporàdics (1968-1969).
- b) Constitució d'uns grups de reflexió entre 1971-1972.
- c) Consolidació d'Activitat Política 1973-1974, al II Congrés d'UDPV.

La continuïtat després del període 1960-1962, es dona amb una incidència del nucli polític en una "Acadèmia de Treballadors", per a la qual, Valerià Miralles sol·licitaria a Max Cahner un total de 10.000 ptes. que havien de remetre's a Joan Fuster. Això indicaria la relació de l'intel·lectual de Sueca amb el nucli nacionalista.

"L'orientació d'aquesta acadèmia -diu Valerià Miralles- està dirigida a contribuir a la formació d'aquells que durant el dia treballen en qualsevol ofici. Es donen classes d'idiomes, matemàtiques, comptabilitat, taquigrafia, història, ciències, religió, etc. O siga cultura general. Els alumnes no rebran preparació per a títols més o menys acadèmics, però sí una formació professional i humana"⁹⁰⁰.

Aquesta tasca, amb la Biblioteca ambulant, que continuava funcionant el 1963, aquella base de "cultura política", segons Ricard Pérez Casado⁹⁰¹, serien exemples d'una tasca exterior més abocada a cercar una certa base social.

A nivell de denominació, l'etapa de MOSCA, la declaració de principis que datava, com hem vist, de l'any 1962, serà continuada per la d'Acció Socialista Valenciana (ASV), i abastarà el període transcorregut entre 1963-1965. Ricard Pérez Casado, afirma que ASV va durar un any (1962-63). Nosaltres n'hem localitzat una Declaració de Principis, redactada per Vicent Àlvarez⁹⁰², de l'octubre de 1964, i al Comitè Central del maig de 1965, es parla d'ASV Informe del CC. Per tant, caldria parlar ja de PSV a partir de maig de 1965.

La *Declaració de Principis* d'ASV, feia esment a una crítica de l'economia capitalista", a qui qualifica d'"ineficaç"; situa el País Valencià amb la "resta dels Països Catalans", amb qui constitueix un "poble" i hi especificava:

"el reconeixement de la seua personalitat com a tal poble", "l'ús del català com a llengua oficial, en tots els graus de l'ensenyament i en tota manifestació cultural" i "l'autonomia política, segons les circumstàncies i les seues preferències aconsellen"; recollia el suport als "drets fonamentals de l'home"; "l'assoliment d'una democràcia real"; el "caràcter universal de la revolució socialista".

⁹⁰⁰ Carta de Valerià Miralles a Max Cahner. València, 5.XII.63.

⁹⁰¹ Informació de Ricard Pérez Casado. València, novembre 1992.

⁹⁰² Informació de Vicent Àlvarez. València, juny 1991.

Entre la declaració de principis del mes d'octubre a maig de 1965⁹⁰³, en què hom feia un balanç gairebé total dels cinc primers anys d'activitat, caldria situar ASV.

L'informe, efectivament, recollia, a nivell de treball comarcal, la tasca realitzada entre els anys 1961-1962, que servia de referent a la tasca posterior fins el 1965. ASV aspirava "que la nostra acció interior i exterior està dirigida a situar-nos com a la força representativa del socialisme a tot el País Valencià". Pel que feia a les relacions amb d'altres organitzacions socialistes, remarcava que ja hi havien entrat en contacte. En aquest punt cal assenyalar les relacions entre MSC i PSV, iniciades el 1964, i continuades fins el 1967. Pel que feia al "Moviment Obrer", ja esmentava els inicis de relació amb ASO, que rebia informacions de València des de 1964⁹⁰⁴. El butlletí d'ASO es portava des de Perpinyà i el responsable del mateix era Josep Buïria. ASO serà el sindicat amb el qual entrarà en contacte el PSV fins a la fundació de CCOO, el 7 de desembre de 1966. Pel que feia al treball comarcal ASV es feia ressò del creixement de militants de l'organització, que passava a 11 militants, amb "connexions" a "23 localitats del País". És a dir, aquesta expansió assenyala la continuïtat de la tasca endegada els primers anys seixanta quant a expansió comarcal. Fruit d'això és l'aparició dels butlletins *Terra forta*, *Xúquer* i *Solc*, com a representants de diverses "comarques polítiques": De l'Horta, La Ribera i La Vall d'Albaida, respectivament. Però alhora el treball comarcal entre 1964 i 1965 s'havia estructurat més, amb l'organització de les "comarques polítiques", és a dir la reunió de localitats amb implantació del partit, organitzades per un comitè i en relació directa amb el Comitè Central.

Aquestes comarques polítiques eren les següents: C(omarca) P(olítica) número 1, que comprenia des de Dénia a Elx, incloent Benidorm, Vila-Joiosa, Elda i Monòver; CP número 2: De Xàtiva a Alcoi, incloent Ontinyent, Adzeneta, Albaida i Bocairent; CP número 3, abastava pobles de La Ribera i La Safor: de Llembai a Pego, i Alfarb, Alcúdia, Alzira, Carcaixent, Sueca i Cullera; CP número quatre: de Sagunt a Torrent, i Olocau, Nàquera, Mislata, Cabanyal, ciutat de València i Xirivella; CP número cinc: de Vinaròs a la Vall d'Uixò, i Cervera, Castelló, Borriana i Vila-Real.

Moltes d'aquelles poblacions ja tenien unes bases nacionalistes. I en alguns nuclis, com per exemple, Cullera ja hi havia una activitat política que originava uns

⁹⁰³ ASV informe del CC (maig 1965) Agraïxo la gentilesa de V. Àlvarez de trametre'm el document.

⁹⁰⁴ De manera simultània a les notícies que Vicent Àlvarez trametia a l'òrgan del Moviment Socialista de Catalunya (MSC), *Endavant*. MSC donava suport a ASO.

senyals de lluita política: A més de reunions del partit en el local del "Movimiento"⁹⁰⁵, es va donar el cas de la prohibició de l'acte de la presentació del grup Estampa Popular, a la qual presentació del qual es feia al "Saló d'actes de la Jefatura Local de Falange" entre els dies 19 a 27 de desembre de 1964 amb el títol: *L'Estampa Popular de València*, a la qual assistien "els gravadors: Anzo, Marí, Martí, Solbes, Toledo i Valédés"; hi, hagué l'actuació del Conjunt Els Escolans. El dimecres 23 de desembre havia de parlar Tomàs Llorenç sobre el tema: *Possibilitat actual del realisme a les arts plàstiques*. Darrera aquest acte hi havia militants d'ASV: Bolufer i Eiximenis, i la intervenció del sindicat d'estudiants nacionalista ADEV⁹⁰⁶.

La primera característica del partit (a partir d'ara parlaré del PSV: Partit Socialista Valencià), tant pel fet que a partir de maig de 1965, com hem vist, tenim ja la forma "partit", com perquè els propis militants es refereixen fins i tot al 1964 ja com a època de PSV⁹⁰⁷), i hi haurà, am és, tal com s'esmentava al balanç del mes de maig de 1965, les relacions amb d'altres partits i els viatges formatius de Sonnemberg. En concret dins de l'àmbit català el PSV es relacionava amb el Moviment Socialista de Catalunya (MSC) i amb el Front Nacional de Catalunya (FNC):

"Les relacions entre ambdós partits -diu Frederic-Pau Verrié- se situen en el context polític de la meitat dels anys seixanta. Representaven un procés d'integració nacional que es donava en aquell marge cronològic, com a exemple de relacions comunes a nivell cultural entre valencians i catalans. Només cal recordar el que suposaven els aplecs de la Joventut del Rat Penat que, des de 1960, convocaven els nacionalistes del Principat i del País Valencià. A més del valor polític que tenien aquestes relacions també caldria, doncs, que hi veiéssim un exemple de relacions nacionals. Ara bé, no tots els membres del PSV consideraven amb la mateixa intensitat la idea de Països Catalans.

Les relacions entre ambdues organitzacions s'han d'estudiar sobretot a partir del 1964. Aquest any és el de la fundació del Partit Socialista Valencià (encara que el 1963 ja existia l'Acció Socialista Valenciana). El PSV i el MS coincidiren a Impèria (Itàlia) en una reunió de grups socialistes espanyols de l'interior i l'exterior propiciat per Partit Socialista Italià representat en aquella ocasió principalment pel senador Paolo Vittorelli; hi assistiren, per part valenciana, J. F. Mira i per part del

⁹⁰⁵ Informació de Vicent Àlvarez. Hi assistiren entre d'altres: V. Alvarez, J.F. Mira, E. Climent, F. Zurriaga.

⁹⁰⁶ Informació de Josep Lluís Fos i Enric Jordà. València, novembre i desembre de 1992.

⁹⁰⁷ Vicent Àlvarez subratllava com a "PSV" el document d'ASV esmentat.

Principat, a més de J. Pallach, J. Rion i F-P Verrié. Per part dels gallecs hi assistí Ramon Piñeiro, per part dels madrilenys Josefina Arrillaga; des d'Alemanya s'hi havia desplaçat també Manolo Montesinos Garcia-Lorca. La idea bàsica era de constituir una Confederació de partits socialistes, idea que entrà de seguida en polèmica amb els representants del PSOE a l'exterior ("Agrupación Socialista del Centro").

Un segon bloc de relacions es dona a través de les trobades de l'Internationaler Arbeitskreis Sonnenberg. Sonnenberg, situat prop de la frontera amb l'RDA (quan vaig fer l'entrevista encara no s'havia fet la unificació alemanya), va ser una institució de caràcter sòcio-pedagògic fundada per un grup de mestres alemanys que durant la guerra havien estat destinats a Dinamarca com a tropes d'ocupació i que en la clandestinitat havien iniciat amb els seus col·legues danesos un projecte d'entesa humanista de cara al problemàtic futur europeu d'aquells anys. El seu funcionament començà el 1945; hi participaren successivament danesos, polonesos, txecs i iugoslaus en un primer intent cultural d'Ostpolitik, i també francesos, anglesos, italians... Als "stages" periòdics de Sonnenberg hi participaren també estudiants catalans, gallecs, valencians, proposats des de la seva representació oficiosa de Barcelona per mi (F-P Verrié), i alguns espanyols (proposats des de Madrid).

Finalment, una tercera etapa de relacions correspon al període 1966-67. En concret dues reunions del gener i l'abril de 1967. La primera, a Montserrat en el Congrés del MSC, polemitzant amb les concepcions dels socialistes espanyols (ASC) que volien una organització merament federal, mentre que el MSC (després de l'escissió de Pallach) proposava una organització confederal. Sobre aquest punt s'arribà a un acord el 1967, quan es creà una FERERACIÓ D'ORGANITZACIONS SOCIALISTES, fruit d'una convergència d'interessos entre MSC-PSV-PSG-ASC. Aquesta Federació va ser la que convocà la commemoració del 1er de Maig, amb un resultat molt positiu de convocatòria, seguida però, d'una forta repressió policial. La Federació naufragà aviat a causa de les tergiversacions del grup madrileny que obstaculitzà sempre els intents d'estructuració federal descentralitzada amb una secretaria itinerant⁹⁰⁸.

Pel que fa al contingut nacional d'aquestes relacions, és a dir si hom preveia una estructura política de Països Catalans, Joan Raventós, testimoni d'aquestes relacions, diu que es tractava d'una "relació bilateral entre MSC i PSV", "sempre orientada a una coordinació més àmplia a nivell d'estat".

"Nosaltres -diu Raventós- i ells tenien una relació bilateral en una perspectiva més àmplia. I això és vàlid per al MSC com per als

⁹⁰⁸ Informació de Frederic-Pau Verrié. Barcelona, juliol 1990.

pallaquistes. Una doble relació privilegiada bilateral i oberta a una perspectiva ibèrica. I això es manté quan es fa la Confederació Socialista Ibèrica".

"En canvi la perspectiva de PPCC no va posar-se mai sobre la taula. Hi havia una perspectiva d'unitat cultural i no pas política. No es va plantejar la qüestió dels Països Catalans en el cas del MSC... Eren unes relacions d'absolut respecte. A nosaltres no ens ho van plantejar mai (els militants del PSV)".

Un militant del PSV, integrant del Comitè Central i encarregat de la tasca d'"Agitació i Propaganda" entre començaments de 1965 i març de 1968⁹⁰⁹, Josep Rodrigo, veia així les relacions entre tots dos partits:

*"El PSV tenía relaciones muy estrechas con MSC, de hecho por mediación de ellos participábamos en reuniones y convocatorias de tipo internacional. También recibíamos fondos económicos importantes a través de ellos. Había una delegación o representación en Montpellier a donde yo hice un viaje a recoger dinero y documentación. Recuerdo que fui a casa de un tal Buiria (...), que había sido un militante de la resistencia francesa en la Segunda Guerra Mundial y había estado detenido en un campo de concentración alemán. En esta casa conocí también a Josep Pallach que era el representante en el exterior del MSC y coordinaba a las organizaciones socialistas que habían en el interior al margen de la estructura del PSOE de Llopió"*⁹¹⁰.

Pel que fa a si el PSV es plantejava o no una concepció global del territori, hem vist com a principis de l'ASV sí que es parlava dels Països Catalans, és a dir, hom tenia present el marc d'actuació català com a projecte. Altrament militants com Joan Francesc Mira, -ho hem vist a *El Desig dels Dies*- havia fet viatges a Barcelona, en relació al Front Nacional. Altres militants del MSC també entenien que el tema de Països Catalans era un projecte que s'anava assumint⁹¹¹.

Pel que fa als viatges a Sonnenberg les gestions per a enviar militants del PSV

⁹⁰⁹ Josep Rodrigo formà part quan entrà al PSV a començaments de 1965, del Comitè Central amb: Eliseu Climent (Responsable Polític), Vicent Àlvarez (Responsable Sindical), Ricard Pérez Casado (Responsable de la Universitat), Valerià Miralles (Cultura) i Josep Rodrigo (Agitació i Propaganda).

⁹¹⁰ Informació de Josep Rodrigo. València, gener 1993.

⁹¹¹ Jordi Estivill que va assistir a dos "Reunions orgàniques" entre MSC i PSV constata aquella idea d'articular un procés de Constitució de Països Catalans. (setembre 1991)

les portaven Josep Rodrigo i Frederic-Pau Verrié. Entre els expedicionaris hi havia, també Raimon, el qual aquells anys (1965) tenia com a representant Josep Rodrigo⁹¹². El funcionament de la gestió dels viatges ve explicitada per aquesta carta de Pau Verrié a J. F. Mira:

"A corre-cuita, unes notes pràctiques per anar a Sonnenberg (Raimon que ja té les seves mirará de veure't abans de sortir).

Allí et pagaran el viatge València-Sonnenberg anada i tornada en segona classe. En principi no cal presentar el bitllet però si és possible fer-ho millor. El cost d'anar i tornar de Barcelona a Bad-Harzburg que és on us recollirà l'autocar de Sonnenberg és de 275 DM. Cal afegir, doncs, l'import de trajecte Barcelona-València-Barcelona.

Fóra convenient que allí poguessis abonar les anualitats de 1966 dels 4 valencians inscrits a Sonnenberg (tu, Àlvarez, Rodrigo i Marquès) a la mateixa secretaria de S. on us abonaran els viatges.

Feu resums de les conferències per a posar en net aquí i fer-les servir de guions de formació quan sigui vàlid.

Mira de preparar una nota curta sobre les cançons de Raimon i el seu impacte.

(...)

Són de plena confiança si hi podeu connectar, a més de Walter Schulze, fundador i director de la Institució i de Margaret Köhne, secretària, els col.laboradors i amics Kurt Neuman, Frau Wally Schmelzer especialment relacionada amb el Sindicat de l'Ensenyament i el suís Walter Gysling, home "charmant" aparentment de la "belle époque" però a més de cordial, segur i afectiu"⁹¹³.

El text de la lletra correspon a un viatge -el primer- que van fer a Sonnenberg Joan-Francesc Mira, Ramon Pelegero Sanchis i José Rodrigo Huerta⁹¹⁴. Les primeres referències de l'organització dels viatges a Sonnenberg daten de l'abril de 1965 quan Pau Verrié escriu a Manolo Montesinos sol.licitant que l'organització d'aquells viatges pogués anar a càrrec del MSC: "*Esto debiéramos hacerlo nosotros; yo me encargaría con gusto de la realización*"⁹¹⁵.

Així, doncs, la gestió corria a càrrec del MSC, independent dels socialistes

⁹¹² Almenys, així consta en unes cartes adreçades a Ernest Contreras, entre novembre i març de 1966.

⁹¹³ Carta F-P. Verrié a J.F. Mira. Barcelona, 20.IX.1965

⁹¹⁴ Carta de Josep Rodrigo a F-P. Verrié. 12.XI.65.

⁹¹⁵ Carta de F-P. Verrié a Manuel Montesinos. 10.IV.65.

espanyols.

En una carta a Salvador García Bodaño, Verrié l'assabenta que el funcionament dels cursos començaria entre el 8 i el 17 de setembre i hi esmenta la coincidència dels Països Catalans:

*"De todas formas -diu Verrié- si los deseos se realizan coincidirían allí Galicia, Valencia, Andalucía acaso, Catalunya en representación de un grupo de Amigos de Sonnenberg -SONNENBERG IBERIA- no constituido aun oficialmente que agrupa los núcleos culturales periféricos, que tiene - por ahora por lo menos- su Secretariado en Barcelona y que actua independientemente del grupo de la Fundación Joaquín Costa de Madrid"*⁹¹⁶. El mateix missatge deia a un dels primers expedicionaris, Mira, i a més proposant el nom de Fuster per a anar-hi: "És imprescindible però que jo tingui el nom del participant aquesta setmana mateix. Tu i els teus amics decidireu qui hi va (un sol de la colla per a no trencar l'equilibri entre grups). Però si en Fuster tingués la possibilitat i acceptés poseu-lo igualment a la llista"⁹¹⁷. El primer viatge a Sonnenberg es faria, per part valenciana, a "finals de desembre", i hi anirien, com hem dit, Mira, Raimon i Rodrigo.

Un exemple del tipus de formació que s'impartia el tenim en alguns dels títols de les conferències: "tasques internacionals a la nostra època", "L'ensenyament de les llengües estrangeres i els intercanvis culturals internacionals", "problemes sociològics i culturals a l'Est i a l'Oest. És a dir es tractava d'uns cursos monogràfics, establerts en una durada entre una setmana i deu dies.

Pel que fa a les relacions entre ambdós partits (MSC i PSV) s'establiren uns canals d'informació a través del butlletí del MSC: *Endavant*. Vicent Àlvarez que ja tenia la responsabilitat de les relacions internacionals de quan era a ADEV entre 1962 i 1963, quan va ser a Montpeller (on fruit de l'estada coneixeria militants occitanistes com Jaume Ressaire⁹¹⁸) serà qui, sota pseudònim (J. del Puig i Pau Vilaplana) enviarà notícies al butlletí socialista. Pel que fa a qüestions d'actualitat política Vicent Àlvarez hi envià els següents articles: "Carta de València", "Realitats i perspectives del nou valencianisme", "Problemes del nostre món rural", "El Cas Valencià", "La Crisi de

⁹¹⁶ Carta de F-P. Verrié a Salvador Garcia Bodaño. 23.VIII.65.

⁹¹⁷ Carta de F-P. Verrié a J.F. Mira. (Barcelona, 23.VIII.65)

⁹¹⁸ Carta de Vicent Alvarez a F-P. Verrié (València, 14.VII.66)

l'Arròs" (en aquest cas empraria el pseudònim: Pau Vilaplana) i també trametria unes fotografies de les pintades fetes el 9 d'octubre de 1965 de la campanya de pintades Parlem Valencià⁹¹⁹. He de dir, en relació a la pregunta plantejada sobre l'assumpció dels militants del PSV dels Països Catalans, que Àlvarez, en un d'aquests articles, escrivia, pel que feia a l'alternativa d'aleshores:

"No podem consentir que la lluita nacional ens porti a un estadi de xovinisme estèril, mes no podem abandonar un ideal de reconstrucció nacional (en el nostre cas dels països catalans) malgrat les diverses situacions condicionades per una estratègia peninsular que no hem d'oblidar"⁹²⁰.

A nivell sindical, el butlletí *ASO* rebia informacions des de València des de l'octubre de 1964⁹²¹. Aquestes intervencions, doncs, constatarien la relació entre ambdós partits des de la intervenció el 1964 a Imperia, per via de la persona que havia contactat amb nuclis polítics internacionals: Vicent Àlvarez.

Les relacions amb el MSC però, es portarien entre militants determinats. La relació entre Josep Pallac i Vicent Àlvarez en seria un exemple. Les relacions anaren des de desembre de 1965 a 1967, amb la constitució de la FOS (Federació d'Organitzacions Socialistes). Àlvarez també estaria en contacte amb Frederic-Pau Verrié, des de 1965⁹²². Un dels temes centrals, que denotaria diverses concepcions nacionals, seria la formació del Comitè de Coordinació Socialista (CCS). Com deia Pallac a Vicent Àlvarez (ara, sota el pseudònim "Pere") es tractava "d'anar fent els passos que convenen, reunir el C:C quan convingui, ésser però absolutament independents cadascú a casa nostra, treballar de debò a casa nostra mateix bo i deixant que els altres ho facin a casa seva, ajudant a Madrid i a Castella els que ens entenguin millor (que no ens entendran mai prou) etc, etc. En fi: repeteixo es tracta d'un procés i no d'un fet"⁹²³. El tema de fons

⁹¹⁹ *Endavant* (abril-maig, juny-juliol, novembre-desembre de 1964, febrer, octubre de 1965, desembre de 1967)

⁹²⁰ Vicent Àlvarez (pseud. J. del Puig) "El cas valencià". *Endavant* (febrer de 1965)

⁹²¹ *ASO. Alianza Sindical Obrera*, Any II, núm. 4, octubre de 1964. *ASO, Alianza Sindical Obrera*, Any II, núm. 5, desembre de 1964.

⁹²² La primera Relació MSC i PSV als Països Catalans és de desembre de 1965 (full intern del PSV, s/d). Agraïxo a J.F. Mira la possibilitat de consulta del PSV.

⁹²³ Carta de Josep Pallac (Montgeron, 7.XII.65)

seria, com deia Verrié, l'organització d'una estructura de partits socialistes federals. D'altra banda Pallac, en una carta de desembre de 1965⁹²⁴, esmentava la voluntat que el MSC havia de "mantenir contactes i relacions amb els altres nuclis socialistes peninsulars", sempre mantenint una postura de no-dependència vers Madrid. En aquest marc, doncs, d'estendre relacions cara a una federació de partits socialistes és on cal situar les relacions entre MSC i PSV, a més del contingut nacionalitari que tinguessin vers el conjunt català.

En els primers moments de la relació, prèvia la primera trobada dels dos partits el desembre de 1965, es parlava de la necessitat de relació en el marc de debat de relacions federals entre els partits socialistes, de crear un eix entre Barcelona i València. Vicent Àlvarez escrivia a Pallac en aquests termes:

"El que tenim clar es que almenys els que tenim les coses més clares podem formar la societat, Barcelona-València pot ser una bona alternativa (...) Barcelona-València deuríem de marxar més coordinadament, caldria fer quelcom"⁹²⁵. A la primera reunió (l'informe diu "primer contacte oficial") entre tots dos partits es planteja aqueix tema de fons de les federacions entre partits, amb la posició contrària del "centre":

"Respecte de la crisi general l'opinió oficial és la següent: Veien els successius entorpiraments per part del centre per fer possible la instauració d'unes estructures i una organització mínima per als partits socialistes federals, veient també l'allargament de les qüestions d'una manera interminable no hi cap més que un recurs: constituir una unió real i efectiva entre aquells que tenim la base suficient real i efectiva per poder fer un Comitè Socialista Federal"⁹²⁶.

Aquest tema de la federalització dels partits socialistes també serà present a les reunions tingudes a l'estat espanyol en relació al Comitè de Coordinació Socialista (CCS)⁹²⁷ i a la reunió de grups i partits socialistes que va tenir lloc a Alemanya entre el 7 i 11 de març de 1966. Fou una reunió on assistiren: Josep Pallac, Amadeu Cuito, Josep Buïria, Calviño (representant de l'ASO). Els primers noms representaven el MSC; hi hagué una representació del PSOE ("*Federación Socialista Madrileña*"), entre els

⁹²⁴ Carta de Josep Pallac. (Montgeron. 7.XII.65)

⁹²⁵ Carta de Vicent Alvarez (pseud. "Pere" o Pere López) a Josep Pallac. 2.XII.65.

⁹²⁶ Fulls mecanografiats del primer Contacte entre MSC i PSV (s/d, s/l)

⁹²⁷ Informe de Vicent Alvarez d'un viatge a Madrid el 8.XII.65.

quals assistents hi havia Josefina Arrillaga, "un ex-FLP, un estudiant de Madrid, un enginyer ex-PSOE, Antonio Garcia López (representant el PSOE de l'interior estatal), un representant de Tierno Galvan. De València assistiren entre d'altres com a observadors Francesc Candela, Vicent Albero i Valerià Miralles. Hi havia també una representació basca i una altra de gallega. La reunió va ser finançada per la Fundació Huber⁹²⁸. Va ser una reunió on es tractaren temes sindicals, ja que l'ASO era el sindicat en relació amb el MSC i el PSV i on es feren presentacions de cada partit socialista. Val a dir que del Principat va anar la representació del Secretariat d'Orientació Catalana, plataforma de tendència pallaquista que agrupava el MSC, FNC, ERC, Acció Catalana, Grup d'Aportació Catalana, sectors de la CNT i de la JOC"⁹²⁹.

Un dels temes centrals va ser el que venien parlant Pallac i Vicent Àlvarez, la Coordinació d'organitzacions socialistes (CCS). La sessió central transcorreguda entre els dies 9 i 10 va ser dedicada a plantejar la Coordinació de forces socialistes, però sense arribar a cap concreció. Únicament com a conclusió es recomanava "que cada sector coordine llurs esforços, i enviï al C. de C. un representant". Els resultats d'aquesta trobada, a la qual els militants del PSV hi van ser invitats, no va tenir pràcticament conseqüències polítiques per al PSV⁹³⁰.

La qüestió de la federació va ser posteriorment plantejada en una reunió a Barcelona entre el MSC, PSV i la "Agrupación Socialista del Centro" el 16 de novembre de 1966⁹³¹. En aquella reunió es va concloure de formar una "federació" constituïda per: "Catalunya, País Valencià, Vascònia, i Galícia que s'incorporen amb els seus respectius partits"⁹³².

En aquest període inicial entre desembre de 1965 i 1966 els viatges a Barcelona tingueren una certa continuïtat. Per exemple el 20.XII.1966 va tenir lloc una altra reunió, on el PSV havia fet un estat de la situació de diversos partits del principat: FNC, MSC,

⁹²⁸ Informació de Francesc Candela. Gandia, octubre 1992.

⁹²⁹ Informe de Distints Grups Socialistes de l'Interior a Alemanya (21.III.1966) pàg. 3. (exemplar mecanografiat)

⁹³⁰ Francesc Candela esmenta el cas que el PSV era marxista i les altres organitzacions, com el MSC, de Pallac, era socialdemòcrata.

⁹³¹ Informe núm.17/66. Reunió de Socialistes a Barcelona (16.XI.66)

⁹³² Informe núm. 17/66. Reunió de Socialistes a Barcelona (16.XI.66)

FLP i PSUC i del funcionament de CCOO i de la constatació de l'aplec de forces d'esquerra a la campanya anti-referèndum, que va tenir lloc el 14 de desembre de 1966⁹³³.

Aquestes relacions, doncs, tindrien un doble sentit. D'una banda establir unes vinculacions del país a nivell polític; d'una altra la qüestió de federació de forces socialistes a nivell estatal. Per tant el MSC, en un *Informe del Comitè Executiu* de gener de 1967, en el context de creació de la FOS (Federació d'Organitzacions Socialistes), ja preveia aquesta organització, que de fet fou una constant en les relacions que hem esmentat entre PSV i MSC:

"A nivell peninsular, la nostra acció ha anat dirigida per l'objectiu de consolidar la federació de partits socialistes ibèrics. En aquest sentit, hem intensificat les fraternals relacions amb el Partit Socialista Valencià, amb el Partido Socialista Galego, i amb els nuclis socialistes d'Euzkadi, i hem establert cordials relacions amb la recent creada Federació Socialista del Centre, que ens ha donat a conèixer els seus projectes tot i demanant-nos la col.laboració"⁹³⁴.

Aquest *Informe* del MSC previ al VIIè Congrés, que concretaria la FOS, veuria, entre d'altres punts, la seva continuïtat, pel que fa a la concreció de la federació de partits socialistes, en una reunió feta a Barcelona el 9 d'abril de 1967, on hi participaren el MSC, "*Agrupación Socialista del Centro*" i el PSV, amb l'objectiu de "constituir una Federació de Partits Socialistes"⁹³⁵. La primera activitat d'aquesta federació la tindrem en la crida conjunta del primer de Maig de 1967 on es planteja com a un objectiu: "*la cuestión de la futura estructura del Estado Español, preconizando una solución federativa de todos los países que lo constituyen*"⁹³⁶.

El procés constituent de la FOS va ser discutit en les reunions del PSV, més intensivament després de la reunió de Barcelona del mes d'abril. En concret a les reunions del partit mantingudes els dies 24.IV.1967 i 3.V.1967 es valoraren els

⁹³³ Informe núm.20/66. Viatge a Barcelona (20.XII.66)

⁹³⁴ Moviment Socialista de Catalunya: *Informe del C(omitè) E(xecutiu)* (gener de 1967), s/p.

⁹³⁵ *Informe de la Reunió Celebrada a Barcelona el 9 d'abril amb l'assistència del MSC, l'Agrupació Socialista del Centre i el PSV amb el propòsit de Constituir una Federació de Partits Socialistes.* (1967), s/p.

⁹³⁶ *Primero de Mayo de 1967: Manifiesto de la Federación de Organizaciones Socialistas*, s/p.

avantatges i els inconvenients de la Federació, apostant finalment per la seva constitució, ja que, pel que fa a la realitat nacional, el PSV veia que:

"el raport de forces entre el Moviment (Socialista de Catalunya) i nosaltres es proporcionalment semblant"; "Eixa federació ens obri i ens allibera d'un cert aïllament en el que estem sumits"; "ens posa en la més convenient relació amb els catalans. És a dir, en una relació entre altres (subratllat de l'original) lo que cara al País Valencià és, tàcticament, molt oportu"⁹³⁷ i "ens ajudarà a impedir la formació d'una sucursal a València d'algun grup sucursalista" i "Representa per primera vegada un projecte d'estructura federal de l'Estat espanyol acceptat per algú de Madrid"⁹³⁸.

Però les relacions i viatges a Barcelona no eren únicament amb el MSC; encara que sí que hem de dir que aquella relació fou la més aprofundida i rellevant. En aquest sentit de relacions i altres viatges que feren militants del partit, cal esmentar un viatge a Mallorca entre els dies 13 i 18 d'agost de 1966⁹³⁹, en el marc d'"una presa de contacte entre la problemàtica general dels Països Catalans" i amb l'objectiu de "prendre contacte amb alguns "illencs" dels més avisats"⁹⁴⁰. És a dir, hom féu un viatge a nivell de fer un estat de la situació a les Illes entre "Universitaris, gent del camp, escoltes, mestres i gent "gran". El PSV també va fer altres viatges durant l'any 1966, amb finalitats polítiques⁹⁴¹.

Pel que fa a les relacions amb el FNC, cal dir que un dels militants del Front Nacional de Catalunya, que va tenir-hi més relació fou Josep Ferrer, qui veia aquells contactes com a "oficiosos". Aquests contactes, com els altres viatges esmentats (tant del MSC com a les Illes) eren duts per la Secretaria de Relacions Exteriors del PSV. I en el context al qual ens referim (les relacions entre el MSC i PSV quant a la federació de partits socialistes) aquella Secretaria tenia com a objectiu, per al FNC, "proposar als

⁹³⁷ Informe núm.3-67 (24.IV.1967)

⁹³⁸ *Ibidem.*

⁹³⁹ Informes núms. 8 i 9 (20.VIII.1966). Els militants del PSV que hi anaren van ser: Ferran Zurriaga i Ricard Pérez Casado.

⁹⁴⁰ *Ibidem.*

⁹⁴¹ El 9.I.66, PSV va fer un viatge a Cannes, Aït, París, el 4.X.1966 hom assisteix a un encontre sobre Federalistes Europeus i el 19.IV.1966 hom fa un viatge a Perpinyà: *Breu Resum de les Activitats del PSV* (del 12.XII.65 al 15.XI.66).

organitzadors de la 1ª Reunió de Coordinació Socialista que entrés el FNC⁹⁴².

Quant a viatges del FNC a València només he pogut obtenir documentació d'un de sol. Es tracta del que van fer els militants: Montserrat Manent, Teresa Alabèrnia, Núria Codina i Josep Ferrer els dies 15-16-17 de desembre de 1967. L'informe, redactat per Josep Ferrer, era un repàs global al moment cultural i polític. Pel que feia al tema cultural hom comentava esdeveniments com la Llibreria Concret, la realització de cursos de llengua a poblacions com Castelló (com la Casa Municipal de Cultura, l'Institut Ribalta i el Centre Excursionista), a Sagunt, per part d'"obriers immigrants", el funcionament de la *Comissió de Cultura Valenciana*, que era duta per militants del PSV: Tomàs Ribera i Carme Mira⁹⁴³.

Pel que fa a l'"aspecte polític" es destacava, entre altres punts, el funcionament de la "joventut del Rat Penat", amb un relleu generacional respecte de la dels anys cinquanta fins el 1963. Funció que era "tant un moviment d'acció cultural com una plataforma d'iniciació política del Partit", la qual tenia relació al voltant del PSV⁹⁴⁴. Es remarcava el paper central del PSV, com a eix nacionalitzador:

"La vigoria del PSV es demostra en el fet que, ja des del seu començament quan encara no s'havia constituït en Partit, ha portat la iniciativa política i cultural del País. Fou ell que desvetllà la vida universitària (Sindicat, rutes molt importants, aules de cultura, catalanització, etc.) fins aleshores absolutament provinciana; ella aprofità les possibilitats de les emissores locals; ell donà volada als Aplecs de la Joventut del País Valencià; ell ha engegat el moviment editorial (fins ara només una viu-viu); ell ha fet les grans campanyes de pintades per tot el País ("Valencians, unim-nos; Parlem Valencià"); ell ha creat les Comissions Obreres de València; ell ha creat el moviment de mestres; i encara moltes altres coses més. Ell és l'autèntic partit del País, arrelat en el País. Els altres, Opus Dei o PCE són només segregacions provincianes de l'ocupació espanyola"⁹⁴⁵.

Aquest partit reflectia, doncs, el grau de consciència de país amb el qual es trobà

⁹⁴² Acta del 12.XII.1966.

⁹⁴³ *Butlletí de la Comissió de Cultura Valenciana del Districte* (Departament d'Activitats Culturals) (València, 12.XII.67). Tomàs Ribera i Carme Mira eren Coordinadors de Facultat (Filosofia i Lletres).

⁹⁴⁴ F(ront) N(acional) de C(atalunya): *Report viatge* (15-17.XII.67)

⁹⁴⁵ *Ibidem*.

el FNC:

"En general, la culturalització del país i la presa de consciència cultural són un dels mitjans de penetració política. En aquest sentit, cal remarcar que el pas del regionalisme al nacionalisme es realitza, en els individus i en els grups (sempre joves, cal tenir-ho en compte) en un temps curtíssim i força fàcilment. I un cop polititzat, el nacionalisme d'un d'aquests xicots esdevé, també fàcilment, de nacionalisme estrictament valencià a nacionalisme català. Es pot dir que la majoria de militants del PSV es troben en aquest darrer estadi"⁹⁴⁶.

El viatge del FNC recollia els aspectes més centrals de l'activitat nacionalista a València que ja duia una iniciativa prèvia: l'inici d'una activitat cultural amb projecció política. Per tot el que he explicat fins ara aquell informe era prou versemblant: pel que fa al procés de conscienciació nacional, pel que fa a una activitat cultural que tenia darrere el partit i pel que fa al sentit i significat del PSV, en el seu paper nacionalitzador.

Quant a les propostes de relació amb el PSV, el FNC arran d'aquell viatge, i per "Iniciativa" de Josep Ferrer, que en fou el redactor de l'informe, es va acordar

"d'organitzar algunes trobades de caire absolutament informal i oficiós, entre gent nostra i gent d'ells interessats en els problemes ideològics i tàctics a fi de confrontar idees i experiències. De moment, no hi ha cap data fixada".

D'altra banda, un cas concret de materialitzar aquestes relacions fou l'edició a Barcelona del butlletí *Esquerra*. Per exemple, i en relació al primer número (Abril de 1967), la Secció de Publicacions deia, en reunió del 23 de març de 1967 que "la revista (*Esquerra*) serà realitzada a Barcelona dins de 13 dies"⁹⁴⁷.

La primera conclusió parcial, pel que fa a la significació del PSV, és que per mitjà de les relacions amb MSC i FNC es feia un pas polític d'unes relacions que a la primera dels anys seixanta eren més estrictament culturals, per bé que amb una orientació política.

La segona característica global del Partit és la seva pràctica política. És a dir,

⁹⁴⁶ *Ibidem*.

⁹⁴⁷ *Acta*, 23.III.1967.

assenyalar quin tipus d'activitat política duia.

El PSV estructurava la seva tasca en diverses seccions, a més de la de Relacions exteriors. La Secció de Publicacions, la Secció Sindical, la de Comarques i Acció Popular, la Secció de Cultura Popular, la Federació d'Ensenyament, Universitat⁹⁴⁸.

La Secció de Publicacions era l'encarregada de presentar projectes per a publicar material ideològic i d'agitació, segons el *Reglament del PSV*,

"L'organització i activitats d'aquesta secció, per les seues especials característiques i el risc que comporten les seues activitats, serà conegut únicament del C.E., encara que els plans generals d'acció i els resultats aconseguits hauran de ser sotmesos al Comitè Central"⁹⁴⁹.

En aquesta secció foren elaborats documents com les dues declaracions de Principis del partit (23.I.1966), els textos: *El Socialisme Marxista* (19.IV.1966), *La Doctrina Xinesa Sobre la Guerra i la Revolució*, (26.X.1966), el *Reglament del Partit*, i el projecte (aleshores) d'*Esquerra*, del qual es preveia fer un tiratge de 1.500 exemplars (8.XI.1966).

Pel que fa a les revistes comarcals que el Partit editava cal dir que el model fou *Terra Forta*, que es publicà entre 1964 i 1966, i de la que sortiren nou números. Era una revista comarcal, l'exemple de la qual seguiren *Solc* i *Xúquer*⁹⁵⁰. *Terra Forta* representava les poblacions de Bétera-Olocau-Nàquera i Serra.

A part d'aquestes revistes el partit continuaria editant fulletons com el del boicot a les eleccions sindicals (setembre de 1966) i el boicot al referèndum del 14 de desembre de 1966⁹⁵¹. El material amb el qual fotocopiaven provenia (les vietnamites) d'un local, al carrer Corona (Barri del Carme), de la multicopista del Rat Penat (on s'imprimia *Terra Forta*) i, a inicis dels anys seixanta, quan encara era MOSCA, al seminari de

⁹⁴⁸ Vid.: *Reglament del Partit Socialista Valencià* (1966)

⁹⁴⁹ *Reglament*, Art. 7è (s/p)

⁹⁵⁰ Revistes Comarcals del PSV que tenien com a model *Terra Forta*, difoses a la Vall d'Albaida i La Ribera.

⁹⁵¹ El PSV va fer una octaveta per a les eleccions sindicals amb el lema: "SI TU NO VOTES, EL PATRÓ VOTARÀ PER TU". L'octaveta contra el Referèndum del 14.XII.1966 la va fer J.V. Marquès. Entre els eslògans hi havia: "SÍ=DICTADURA, NO=DICTADURA. L'ÚNICA SOLUCIÓ: NO VOTES".

filosofia del pare Todolí. Val a dir, doncs, que amb anterioritat a l'estructura del partit com a tal ja s'havien posat les bases quant a una mínima infraestructura (recordo, només, les 500 pta. que donà el pare d'Eliseu Climent per a comprar els llibres de Dret i que foren utilitzades per a comprar una multicopista a Enric Pastor per a fer els butlletins que hem vist: LLUITA); aquest fet mostra la línia de continuïtat des de 1960 quant a activitat política.

Pel que fa a la secció Sindical, com hem vist, el partit mantenia relacions des de desembre de 1964, amb la publicació de les primeres notícies sobre conflicte obrer. Les relacions amb el sindicat vehiculat pel MSC de l'exterior (Josep Pallac) no arribaran fins el 25 de setembre de 1966. El partit presenta dos informes sobre el sindicat. Un, amb data del 2 de juny de 1966 i titulat *Què és l'ASO?*, on se'n feia una crítica basada en què el sindicat volia "mantenir els treballadors allunyats de la política i "ocupats" en les reivindicacions econòmiques i socials"; a nivell més general s'hi constata que l'estructura empresarial del País Valencià no feia possible adaptar "els postulats clàssics dels partits comunistes", perquè les "contradiccions classistes" es donaven, més que entre empresaris capitalistes i obrers, a nivell de petita empresa i "petits propietaris de terres". L'altre document era un *Informe sobre l'Acció Sindical i les seves possibilitats al País* (12.VI.1966), estat del funcionament del sindicat, aconduït pel PSV, entre l'entrada en funcionament a València (1964, el mateix any de la seva fundació) i el juny de 1966, on es donà, després d'intervenir a conflictes a "Sagunt, Alcoi, Vall d'Uxó, Saltuv, Soriano", en una "crisi i transformació"⁹⁵². L'activitat sindical era prevista dins el partit com a "Acció Obrera", la funció de la qual seria

"la creació de quadres obrers amb una clara consciència socialista, així com la col.laboració en l'organització d'autèntics sindicats obrers amb una línia definida com a instrument en la lluita de classes"⁹⁵³. L'activitat al si d'ASO tenia aquest objectiu d'incidir en la realitat social. I la fundació de Comissions Obreres era un exemple d'aqueixa voluntat. Així el reglament del partit deia pel que feia al treball sindical que "els militants del Partit que estiguen integrats en un sindicat obrer estaran sotmesos amb absoluta prioritat als interessos i disciplina del Partit"⁹⁵⁴.

Comissions Obreres es van fundar a València el dia 7 de desembre de 1966 als

⁹⁵² *Informe sobre l'Acció Sindical i les seves possibilitats al País* (12.VI.1966) s/p.

⁹⁵³ *Reglament*, Art. 4rt.

⁹⁵⁴ *Ibidem*.

locals del Rat Penat, un diumenge al matí. Presidiren Enric Tàrrega i Vicent Ventura. Tàrrega i Ventura eren militants del PSV (Ventura ho fou entre 1963-1968); i es formà una mesa provisional on hi eren, a més dels dos militants socialistes, Llorca, M. Sanmartín, Ballester, Castro, amb la participació de Marcelino Camacho, que hi fou portat per Enric Tàrrega, Miquel Lluch i Linares, d'Alcoi⁹⁵⁵. Un dels acords de la reunió va ser, segons Tàrrega⁹⁵⁶, la traducció del text espanyol *qué son las comisiones*, fet a Madrid el juny de 1966 al català. Ja vam veure, en el cas d'Alcoi, com en l'acte de la fundació del sindicat tingueren relleu els contactes de Tàrrega amb Joan Valor i Linares.

El tema de la fundació de les CCOO va ser registrat a l'informe del Comitè Central del PSV del 8.XII.1966, prova que el partit hi tingué una actuació palesa en l'acte fundacional i en la vehiculació de campanyes de solidaritat com amb les Bandes Etxarri d'Euskadi, el novembre de 1966. En l'acta del Comitè Central es preveia, després de fer la primera reunió comarcal de l'Horta de València, celebrada en l'acte de fundació de comissions,

"Elegir un representant de la C.O. de la Comarca de l'Horta de València",
"Portar les C. O. a totes les comarques", "Prendre contacte amb totes les de la província per a formar les C. O. provincials" i "Reunir les de les províncies per a formar el Comitè Interprovincial".

En aquest context, les bases fundacionals del sindicat també va comptar amb la col.laboració del partit, en el context de l'oposició al Referèndum del 14 de desembre de 1966.

La tasca del partit al si de comissions entre 1966-1967 fou creixent, tal com recollia el Comitè Central del Partit els dies 13 i 14 de maig de 1967⁹⁵⁷. S'hi constata que el sindicat era portat "pel PSV", Vicent Ventura mantenia contactes amb sindicalistes; hom acorda fer un "primer comitè a València" de Comissions, "format per 20 membres" i se celebraven reunions al Rat Penat amb una assistència de 120 persones.

⁹⁵⁵ Josep Picó: *El Moviment Obrer al País Valencià sota el franquisme*. Ed. Tres i Quatre, València, 1977. p.123.

⁹⁵⁶ Informació d'Enric Tàrrega. València, març 1990.

⁹⁵⁷ *Reunió Comitè Central*, 13.V.1967, "lloc: Pça. de St. Agustí"

També s'hi constata una "difamació al PSV" per part del PCE al si de CCOO"⁹⁵⁸. El treball sindical aniria unit a l'activitat. El PSV és un dels organitzadors, amb CCOO, del 1er de maig de 1967, on seran detinguts militants del partit: Garcia-Castejón i Vicent Àlvarez i altres militants nacionalistes com Domènec Serneguet. El pintor Monjales va escapar-se de les FOP i va anar de València a Andorra i d'Andorra a Perpinyà, amb l'ajut de Joan Raventós i de Jordi Costa, que va ser el militant del MSC que va ajudar-lo a anar a Perpinyà, d'on anà a Bogotà"⁹⁵⁹.

El PSV havia redactat una octaveta en ocasió de la manifestació que va tenir lloc el primer de maig de 1967, la primera manifestació de després de l'ocupació espanyola franquista el 1939; s'hi recordava la diada de 1886 i el que significà d'unitat dels treballadors; unitat que calia recordar aleshores:

"Avui, al Estat Espanyol, al País Valencià, aquesta unitat i aquesta consciència són més necessàries que mai. AQUELL DIA aquells companys creien en la capacitat i la força dels treballadors per a lliurar-se de l'opressió patronal i constituir una societat nova. AVUI creguem en la nostra força i en la nostra capacitat i per això cridem a la unió i el combat per:

- "- 300 PTES. DE SALARI MÍNIM
 - LLIBERTAT SINDICAL
 - LLIBERTAT D'ASSOCIACIÓ POLÍTICA
 - NACIONALITZACIÓ DE LA VIVENDA, L'ENSENYAMENT I LA MEDICINA
 - LLIBERTAT PER AL PAÍS VALENCIÀ
 - PODER OBRER I CAMPEROL A LA FÀBRICA I EL CAMP
 - A LA PLANIFICACIÓ ECONÒMICA I A L'ESTAT
- Tots junts vencerem!
PSV"

Aquella octaveta acabava amb un "PER UN PAÍS VALENCIÀ LLIURE I SOCIALISTA"⁹⁶⁰.

Doncs bé, Vicent Àlvarez Rúbio de "*veintisiete años (...), de profesión*

⁹⁵⁸ Reunió Comitè Central, 13.V.1967.

⁹⁵⁹ Informació de Jordi Costa. Perpinyà, novembre de 1992.

⁹⁶⁰ Octaveta redactada per R. Garrido i J.V. Marquès. Agraïm la gentilesa de Valerià Miralles en fer-nos conèixer el document.

*licenciado en Derecho, con instrucción, sin antecedentes penales, de buena conducta informada, insolvente y privado de libertad por esta causa del dos de mayo de mil novecientos sesenta y siete al dieciseis de junio del mismo año (...) dice que estuvo en la manifestación; que no dijo expresiones insultantes para nadie; que vió que tiraban "algun papel y alguna piedra"; que pasó por la Glorieta por curiosidad, después de estar en la fiesta cristiana del trabajo; que no vió pancartas ni dijo gritos en absoluto; que al organizarse el choque se marchó por otro camino; que fué detenido en su casa en la madrugada del día 2; dice que siguió a la manifestación por curiosidad; por Modesto Clavé se marchó por su propio impulso (...) hay que absolverle, con los consiguientes pronunciamientos de delito por el que fue acusado, toda vez que falta el elemento objetivo primario del mismo"*⁹⁶¹.

Josep Soler Vidal va colpejar un membre de les FOP per a defensar Joan-Garcia Castejon⁹⁶². D'altra banda el recorregut de la manifestació fou: carrer de la Pau, Avinguda de l'Oest, carrer de Sant Vicent, Plaça del País (del "Caudillo") i carrer Modesto Clavé⁹⁶³.

La Secció de comarques i Acció popular, comptava, com ja hem dit, amb l'estructuració del territori a les Comarques polítiques que "estan formades per un o més pobles amb un nombre suficient de militants, i delimiten en principi un camp d'acció per les cèl.lules locals. Cada comarca té el seu Comitè Comarcal, la composició del qual serà determinada per l'Assemblea de Comarques"⁹⁶⁴. La implantació territorial del partit era duta per aquesta secció, que ja hem vist que es començava a articular entre 1960-1962 sobre un treball cultural.

Entre 1965-1966 el partit va fer diversos viatges a comarques: Pedreguer (9.I.1966), Alcoi (6.IV.1966), a Nàquera, Xàtiva, Algemesí (19.IV.1966), el primer de maig de 1966 es torna a fer un viatge a Alcoi. En una reunió del 27.IX.1966, després de

⁹⁶¹ Tribunal de Orden Público. Sumari 285/67 rotillo 288/1967 lligall 167, 42/31 (AGA). *Sentencia núm 69*, p3. Els processats van ser: Alejandro Estrada Balaguer, Vicente Martínez Romero, Manuel García Martínez, José López Torlolá, Ismael Martínez Romero, Vicente Maria Alvarez Rubio, Salvador Ayala Mari, Juan Montalbán Gámez, Juan Ramon Garcia Castejón, Antonio Sancho Vila, Francisco Ventura Losada, Juan Martínez Vazquez, Josep Soler Vidal. Per a una "crònica" de la manifestació *Vid.: Levante*, 2.V.1967.

⁹⁶² Tribunal... *Sentencia núm. 69*, p.2.

⁹⁶³ Tribunal... *Sentencia núm.69*, p.2.

⁹⁶⁴ *Reglament...* Art. 5è.

l'escissió al partit es va reestructurar la secció de comarques en tres cèl.lules: *Cèl.lula A* (portada per Enric Tàrrega, Miquel Vilar, amb el criteri de treballar "pro-comissions obreres"), *Cèl.lula B* (portada per Enric Tàrrega, RS (?), Antoni Pérez Gil i J. L. Blasco, amb la finalitat de fer "extensió comarcal") i *Cèl.lula C* (Francesc Candela, Ricard Garrido, Pérez Benlloc i Tomàs Ribera, amb la funció de "pro-conservació i contacte directe i personal amb les comarques actuals"). El funcionament real de la secció comarcal era 1) reorganitzar el treball, política a comarques amb contactes establerts i 2) muntar comitès polítics comarcals, per mitjà de la constitució d'un equip que es proposés de "relacionar gent de comarques entre ells mateixos i amb d'altres membres del Partit"⁹⁶⁵.

D'altra banda, hem vist també com aquella secció del partit incloïa el treball sindical (per mitjà de cèl.lules) al si de CCOO.

Pel que fa a nous contactes i implantacions cal esmentar a més del d'Alcoi ja esmentat prèviament, el d'Elx.

Per a contactar amb el nucli d'Elx, on hi havia una tradició nacionalista, vehiculada a través de valencianistes de l'Agrupació Valencianista Escolar i de l'Acció Nacionalista Valenciana⁹⁶⁶, Antoni Pérez Gil, Eliseu Climent, Josep-Vicent Marquès va fer-hi un primer viatge el 1966, i es van dirigir a la Penya Madridista, que portava Martínez Valero. El nucli il·licità era vehiculat per Andreu Castillejos⁹⁶⁷. L'acció a Elx durà fins el 1970 en què el partit treballà conjuntament amb el PCE⁹⁶⁸. L'activitat del partit hi començà des de 1967, quan es tornà a fer-hi un viatge⁹⁶⁹.

L'activitat de comarques comptà amb una reestructuració al Comitè Central del

⁹⁶⁵ Acta de la reunió del 27.IX.1966.

⁹⁶⁶ Per una visió dels nuclis nacionalistes a Elx des de 1965 Vid.: Andreu Castillejos/Josep Maraldès "Aproximació a Antoni Bru", *La Rella* núm. 3, tardor de 1984, pàgs. 13-23

⁹⁶⁷ Andreu Castillejos va militar al PSV entre 1967 i 1970. Esmenta que el PSV va representar el plantejament de "la consciència nacional en consciència política". El PSV a Elx estava en contacte amb J.V. Marquès. I quan es funda Germania Socialista (gener de 1971) militants del PSV, com Castillejos, hi entren. Castillejos però, expressa que PSV duia més pràctica política que no pas teòrica, més pròpia de Germania Socialista.(Informació d'Andreu Castillejos. Elx, setembre, 1991).

⁹⁶⁸ Vid.: "Acuerdos entre las organizaciones del P. Socialista Valenciano y el P.C. en Elche", *Mundo Obrero*, Any XL, núm. 19, 27.XI.1970. Al voltant d'un acord comú pel "pacto por la Libertad".

⁹⁶⁹ Acta del 22.V.1967.

8 de desembre de 1966, on s'intensificaren els contactes amb els nuclis comarcals: "Fer viatges cada 4 o 5 setmanes a cada poble per a prendre contactes, informar, col.laborar, captar nous membres"⁹⁷⁰. Destacar que la majoria de nous contactes comarcals es feren el 1966.

Una altra secció del partit era la de Cultura Popular. Aquesta secció tenia "com a missió la promoció de totes les manifestacions culturals, en el seu sentit més ample, de caràcter nacional i progressistes. És l'encarregada, en la mesura que les circumstàncies ho permeten i dins de la màxima eficàcia possible en cada moment, d'anar creant en el poble una consciència d'acord amb la línia ideològica i política del Partit."⁹⁷¹

Els fets que portà a terme aquesta secció entre 1965 i 1966 (anys dels quals en tenim notícia) van ser un festival de Cançó a Bocairent (23.XII.1965), amb l'actuació de Raimon i una campanya que tingué molt de ressò social: la campanya de les 20.000 signatures.

Aquesta campanya que es va fer entre 1964 i 1965, comptà amb la participació i organització del PSV (a més dels sectors democristians). En una Reunió del Partit el 23 de gener de 1966, se'n va fer un resum, quant a despeses econòmiques. Es varen distribuir 1500 cartells amb la distribució següent: València: 600 cartells, Rat Penat: 100, Alcoi: 200, Alacant: 300 i Castelló: 200. Per a fer aquesta campanya comptaren amb el suport econòmic de Barcelona (5.000 pta.) i València (9.700 ptes). La campanya també comptà amb la col.laboració de Joan Fuster a l'hora de fer el llistat de possibles signatures.

Pel que fa al festival de Bocairent, dir que Raimon aleshores tenia a Josep Rodrigo com a mànager, i que el seu nom (el del cantant) apareixia en ocasions als informes del PSV fins 1967⁹⁷². En aquest sentit, Josep Rodrigo escrivia a Eliseu Climent, assenyalant la col.laboració del cantant amb Rodrigo (i amb el PSV) el 18 d'agost de 1965:

"Hemos pasado (en el PSV) un poco más de un mes un poco angustiados

⁹⁷⁰ Reunió del Comitè Central del 8.XII.1966.

⁹⁷¹ Reglament, Art. 8tè.

⁹⁷² El nom de Raimon apareixia a les Actes del PSV. Per exemple hi havia una fitxa oberta titulada: *Sobre el Projecte d'un Festival de Raimon* (7.IV.1967).

*por la crisis económica. Hoy ya se ha solucionado algo. Anoche día 18 celebramos en Benicarló un festival de canción valenciana (Núñez, Bartrina, Mre Carmen Girau, Els 4z y Pele) y esto ha sido una solución de muchos pagos que estábamos esquinando hace tiempo. Últimamente ha habido un trabajo enorme. Hemos tenido visitas y vamos locos de trabajo pero todo funciona".*⁹⁷³

La relació de Raimon amb Josep Rodrigo, i, doncs, amb el PSV van afluixar-se cap a finals de 1966⁹⁷⁴. El PSV, doncs, era darrera de moltes activitats i plataformes culturals. De fet, la primera vegada que es parla de la Secció de Cultura Popular al partit, al Comitè Central de 18 de novembre de 1965, es parlava de la planificació de les activitats de la Secció: "Creació de la "Societat Ausiàs Marc", és a dir "una plataforma legal des d'on treballar efectivament sobre la societat"; "muntatge de l'Escola de Declamació" per a l'aprenentatge de defensa de temes concrets; organització de "Setmanes Culturals", on parlarien intel·lectuals com Fuster, Vicent Ventura, Sanchis Guarnier, Espasa; organització d'una biblioteca; treball per a influir en "Societats i Centres culturals del país" i activitats com edició de textos i pamflets sobre "la llengua", història i composició dels Països Catalans" i textos de formació marxista ("Campanya marxista"): "Adoctrinament socialista". La proposta, per exemple, de vincular els intel·lectuals a tasques del partit ve donada per activitats com fer conferències a localitats com Alcoi. El tema va ser proposat en la reunió del 7 d'abril de 1967 i hi havien de parlar Joan Fuster, Joan Reglà i Emili Giralt.

La Secció o "Federació" d'Ensenyament estava vinculada a la Secció de Pedagogia del Rat Penat. Es tractava, el tema dels mestres, a les reunions del partit; però no tots els components de la Secció Pedagògica, eren del PSV; ho eren Ferran Zurriaga i Adela Costa.

Pel que fa al tema d'ensenyament, va ser tractat, en quant a reunions del Comitè Central, al del 8 de desembre de 1966. De com està tractat el tema hom s'adona de l'autonomia de la Secció de Mestres, organitzada anteriorment: el 1964⁹⁷⁵. El vincle amb el partit venia donat per alguns integrants de la Secció; però no pas per tots. El PSV era al darrere, pel que fa a aqueixa vinculació, amb qui era mestre i militant del Partit.

⁹⁷³ Informació de Josep Rodrigo. València, gener de 1993.

⁹⁷⁴ Informació de Josep Rodrigo. València, gener de 1993.

⁹⁷⁵ Vid.: DD.AA. *Escola i llengua al País Valencià*, Ed. Tres i Quatre, València, 1976, pàg. 140.

Dic això perquè el tema és tractat, com hem vist, a l'apartat de Punts de Reunió i plataformes⁹⁷⁶. En la reunió del Comitè Central del dia 8 de desembre es féu un repàs de la situació dels mestres amb els termes:

"Total de mestres del Partit: 4; Total de membres del Partit dedicats a l'ensenyament: 30; Finalitats del grup de mestres: promocionar i donar una visió socialitzant a l'educació; Estan dividits en grups d'estudi i de treball, reunions cada 15 dies; estatges en les vacances (15 persones aproximadament estan reunides durant dos dies per a prendre contactes personals); a Barcelona hi han 1.500 mestres federats. Funciona també una escola d'estiu amb assistència de representants de València; Publiquen una revista: "Escola" 5 números apareguts; Grup d'ensenyament secundari: Filosofia, Historia, Pedagogia; Propostes: Fer una reunió trimestral de tots els membres del Partit dedicats a l'educació"⁹⁷⁷.

El funcionament, doncs, de la Secció que actuava al Rat Penat era autònoma del partit. I les informacions que n'arribaven eren dels militants del partit que treballaven alhora al Grup de Mestres. Amb aquesta vinculació indirecta, el partit crea la cèl.lula d'ensenyament en la reunió de 12 de desembre de 1966. D'altra banda, a les reunions del partit dels dies 13 i 20 de març de 1967 el partit tractava el tema d'una ruta de mestres, que serà l'Estage de Sant Pau d'Albocàsser el mateix mes, com es proposà a la segona reunió del dia 20. Finalment en la reunió del 14 d'abril de 1967 s'abandonava la idea de fer una Ruta conjunta entre universitaris i mestres. Amb aquestes reunions el partit estava assabentat de les activitats del Grup de Mestres aglutinats al voltant de la revista *Escola*.

Pel que fa a la secció d'Universitat, cal emmarcar-la en la fase final d'ADEV i organització del G(rup) U(niversitari) V(alencianista) d'E(squerres). Aquest Grup d'estudiants sí que estava vinculat orgànicament al PSV. Però la seva durada serà efímera. El context més general, pel que fa al moviment estudiantil, està posant les bases del Sindicat Lliure, que serà el SDEUV. Ens trobem ja en el curs 1965/66-67, quan la intervenció, amb la fi del SEU el curs de 1964/1965, dels sindicats nacionalistes com ADEV perderen la influència. També es devia, d'altra banda, a un relleu generacional, amb el control de la Universitat del PCE (el butlletí universitari del qual *Lluita*, serà del 1968).

⁹⁷⁶ Vid.: Punts de Reunió i Plataformes.

⁹⁷⁷ Reunió del Comitè Central del 8.XII.1966.

Tot i així entre el curs 1965/1966 i 1966/1967 es crearen plataformes com el BES (Bloc d'Estudiants Socialistes); pel que fa a l'ADEV, ja amb una tasca molt limitada, se'n proposava el "rellançament", que fracassà (9.I.66). Durant el curs 65/66 PSV organitza el G(rup) U(niversitari) V(alencià) d'E(squerres) a fi d'aconseguir la cohesió ideològica d'ADEV. El curs 65-66 va comportar un tombant en el moviment universitari. L'entrada a ADEV d'universitaris comunistes i una nova estratègia dels estudiants, cara a constituir el Sindicat Democràtic, van portar al PSV a organitzar una plataforma de reconducció del sindicat ADEV cap al nacionalisme, eix ideològic que l'animava. Miquel Vilar, un militant de l'executiu del PSV, era qui portava GUVE. La durada de GUVE, però, fou efímera: el curs de 1965-1966.

D'altra banda altres plataformes promogudes pel PSV no reeixirien. Fracassa l'actuació del BES, a causa de tensions internes, i el 19.IV.1966 es produeix la seva desaparició. Es fan pintades a favor del Sindicat Lliure; el mateix mes que el GUVE presenta un informe sobre la *Conjuntura Universitària actual*, on ja es palesava la qüestió de les noves generacions "que no se senten complicades amb la guerra civil i que estan obertes a les realitats més vives del nostre País". Era una nova situació, que fa que l'ADEV ja no pugui cohesionar-se, en patir una escissió (27.V.1966), entre sectors que s'inclinaven cap al comunisme (els anomenats "Pro-xinos") i els estrictament nacionalistes. Encara però, el partit, per mitjà d'aquesta secció, intervingué en la gestió de la creació de la Facultat de Ciències Econòmiques, per mitjà d'un *Informe sobre el Patronat de Ciències Econòmiques* (29.VII.1966), alhora que es continuava fent contactes amb Barcelona (29.VII.1966). L'activitat acaba amb la dissolució del GUVE el 25.IX.1966⁹⁷⁸. (Per a veure les bases del sindicalisme universitari nacionalista, vid. Front Universitari: ADEV⁹⁷⁹).

A part de les seccions esmentades, el Partit desenvolupava activitats que tenien com a objecte la cohesió i mobilització del nacionalisme polític (aplecs i pintades), promoció de bases nacionalistes d'altres ideologies i actes de protesta cívico-política. Aquestes manifestacions formaven part de la pràctica política del PSV.

Pel que fa als Aplecs, el darrer que es convocaria sense repressió de les FOP, seria el del 22 d'octubre de 1967, on intervingueren Enric Tàrrega i Vicent Ventura. Com cada any va ser convocat per la Joventut de Lo Rat Penat, caracteritzat per la

⁹⁷⁸ *Breu Resum de les Activitats del PSV* (12.XII.1965 al 15.XI.1966).

⁹⁷⁹ *Vid.: Front Universitari: ADEV.*

voluntat "de seguir essent Valencians":

"Per això, els joves de Lo Rat Penat vos cridem a vosaltres, joves de tot el País, a vindre al Puig. No solament a recordar la batalla del Puig, ni tampoc a vore la reconstrucció del Monestir de Santa Maria, si no també a sentir amb la nostra presència de joves, una germanor mes forta com a valencians, i a demostrar que el 1967, València encara viu als nostres cors, i que la nostra economia serà en nosaltres, les armes d'una joventut que pensa amb l'Europa del futur. Jove valencià, esperem la teua presència".

L'acte va transcórrer enmig de la celebració d'una "Missa en llengua vernacle al Monestir del Puig" i d'un "Festival Valencià". Tàrrega i Ventura van ser multats pels seus parlaments. La significació d'aquest Aplec fou que va ser el darrer autoritzat -llevat del IV a Bocairent el 1963-, ja que els dos posteriors: 1968 i 1969, van ser prohibits i reprimits per les FOP.

Molts nacionalistes avaluen l'Aplec del 1967 com la "I Victòria del Nacionalisme Valencià" en haver-se'n aconseguit la realització. Darrera d'aquest Aplec, doncs, i segons els parlamentaris multats, hi havia la presència del PSV.

L'Aplec del 27 d'octubre de 1968, ja fou reprimat per les FOP, segons recull Josep-Vicent Maroto⁹⁸⁰. El va convocar el PSV, amb un clar contingut de classe i nacional. La Crida en reflectia aquesta orientació:

"La classe treballadora valenciana, el poble concret que treballa i és explotat, es l'únic agent real de la lluita per l'emancipació valenciana (...)

No podem admetre un valencianisme folklòric que no crea problemes al Règim.

No podem admetre un valencianisme patrioter i narcissista que amague les contradiccions de classe i els problemes d'una economia que pot deixar-nos demà al carrer. No podem admetre el valencianisme ocasional, de commemoració d'aniversari amb el qual els burgesos tranquil·litzen les seues boniques consciències.

A la nostra lluita, socialisme i valencianisme són fronts indisolublement units. Volem la nostra emancipació que només pot ser aconseguida

⁹⁸⁰ *Una llarga Missa a Bruges*, Ed. L'Eixam, València, 1991. Pàgs. 76-77.

dirigint la nostra classe al País Valencià, un País lliure i socialista.

Aquest és el dilema que plantegem als valencianistes sincers: o amb la classe treballadora valenciana, o amb la burgesia valenciana, còmplice de l'opressió centralista, instrument del feixisme al nostre país, soterradora de l'economia valenciana, explotadora en definitiva (...).

**PER UN PAÍS VALENCIÀ LLIURE I SOCIALISTA
PER LA LLUITA DE LA CLASSE TREBALLADORA VALENCIANA
PER LA SOLIDARITAT DELS POBLES IBÈRICS.
Partit Socialista Valencià⁹⁸¹**

Cal dir que aquest aplec també comptà amb el suport del SDEUV (Sindicat Democràtic d'Estudiants Valencians).

L'aplec de 1969, igualment convocat pel partit, també va ser reprimit no deixant arribar al Puig als convocants, que, com tots els anys havien eixit en convocatòria des de la Torre dels Serrans. La convocatòria, prèviament anunciada pels carrers de València amb pintades a favor del "País Valencià Lliure i Socialista", era semblant quant a l'orientació de la crida de l'any anterior:

"(...) la resolució del problema nacional del poble treballador valencià, requereix la total presa del poder pel proletariat valencià i l'edificació d'una societat realment democràtica adequada a les específiques necessitats del poble treballador valencià".

Amb una crida a "la unitat dels Països Catalans", el PSV acabava cridant a favor de "L'internacionalisme Proletari", la "Unitat Combatent dels Pobles Treballadors Peninsulars", per uns "Països Catalans Socialistes i Units", per un "País Valencià Lliure i Socialista".

Pel que fa a la significació d'aquest Aplec, Juan Ferrer (pseud. de Vicent Àlvarez i Miquel Domènec, conjuntament en l'article) va escriure que "*el PSV cedia la direcció a cambio de la capacidad movilizadora*", "convergent el PCE amb el PSV a la convocatòria de l'Aplec. Pot ser, a nivell d'hipòtesi, que sectors del PCE assistissin a la convocatòria, mostra que n'acceptaven el contingut nacional; aleshores, el 1968, el PCE, per mitjà d'individualitats, havien començat a admetre el fet nacional, encara que fos en formes d'activitat parcials, com donà mostra el primer número de la segona etapa de

⁹⁸¹ Agraïm la gentilesa de Vicent Garcés per haver permès l'accés a aquest document.

VERDAD⁹⁸²; però la convocatòria estricta no podria ser assumida pel PCE, pel contingut favorable a la Unitat dels Països Catalans i a l'alliberament del País Valencià⁹⁸³.

Pel que fa a les pintades, el 9 d'octubre de 1965 es va fer la de PARLEM VALENCIÀ:

"Esta pintada -diu Josep Rodrigo- fue una de las actividades más significativas a nivel público del PSV. Se pintó en todos los barrios de la ciudad de Valencia el slogan "Parlem Valencià" en una sola noche, entre la 1 y las 3 de la madrugada.

Yo me encargué de la organización y de la logística de toda la operación. Se organizaron 12 grupos de 3/4 militantes, en coches, cada grupo ignoraba el resto, todo estaba muy compartimentado para evitar "caídas" en cadena.

Entonces, no se había inventado todavía el Spray, y pintábamos con alquitrán. (...)

En esta acción participaban casi todos los miembros del PSV de la ciudad de Valencia. Los miembros del Comité Central también participaron. La pintada fué un éxito y una sorpresa para la policía. Tuvo bastante repercusión en la ciudad, y aunque el slogan no era muy subversivo, si lo fue la misma acción. Era la primera vez que se hacía una pintada después de la Guerra Civil"⁹⁸⁴.

Al marge de la consideració de saber si la pintada era no no era subversiva (els Tradicionalistes hi van pintar a sobre VIXCA ESPANYA), sí que va arribar a Joan Fuster el qual ho feia saber als sectors catalanistes:

"(...) la nit del 8 al 9 -deia Fuster a Albert Manent-, unes mans misterioses, poc destres en l'ús del pinzell i del quitrà, van embrutar unes dues-centes parets de la Ciutat de València amb inscripcions

⁹⁸² "Valencia Mito y Realidad" a VERDAD (setembre 1968). Segons P. Zamora l'autor d'aquest article pot ser Emèrit Bono, ja que era un monogràfic en què privava l'enfocament econòmic i Bono era economista.

⁹⁸³ Vid.: Juan Ferrer (Vicent Alvarez i Miquel Domènec): "El País Valenciano como problema"; Cuadernos de Ruedo Ibérico, nº 25, pàg. 56.

⁹⁸⁴ Josep Rodrigo: *Mi trabajo en el PSV*, s/d, s/l.

candorosament nostrades. "Parlem Valencià!". Les autoritats locals estan empipades per la gamberrada patriòtica, i tener raó, pobra gent! Imagina't!"⁹⁸⁵.

Per a militants del PSV com Francesc Candela, que va participar en la pintada com a cap de colla a la carretera de Sagunt, aquella pintada tingué molt de ressò i reflectia la unitat del valencianisme; per a Josep-Lluís Blasco, aquella pintada, com la de VALENCIANS UNIM-NOS, va significar el "llençament del Partit". La pintada de VALENCIANS UNIM-NOS, es va fer, com ja hem dit amunt, el 7 de març de 1966. Al si del partit hi va haver diverses postures: la que volia afegir-hi CONTRA LA DICTADURA i la que volia pintar l'enunciat esmentat.

Es va fer per tot el País Valencià, de Morella a Elx. Al cas d'Alcoi, com ja hem vist, aquesta pintada es va fer als afores de la ciutat. Com a exemples: Morella, on intervingué Francesc Candela; Alcoi-Alacant: Joan Valor i Antoni Miró; Pego: Valerià Miralles, on va estar a punt de ser detingut; però, en canvi, el van multar amb 5.000 ptes.

Aquestes pintades exterioritzaven l'activitat del Partit, el feien públic, i estenien -socialitzaven- el nacionalisme.

Pel que fa al treball del partit en altres sectors ideològics, cal dir que s'estava al corrent de la reunió d'"europeistes valencians", on participaren: Francesc-Vicent Julià, Lluís Aracil, Rafael Ninyoles, Joan-Enric Garcés i "un auxiliar de la càtedra de Dret Internacional". PSV, per mitjà del representant Ricard Garrido, hi intervingué com a observador. L'objectiu de la reunió, segons Garrido, era "crear un grup de divulgació europeista baix la protecció de l'entitat que es preste (Ateneu, Micalet, Universitat)". La ideologia del grup era "confusa"; "A la pregunta de quina Europa es pretén: capitalista, neutralista, socialista, contesten: EUROPA!" La resolució final de Garrido, que passà al Comitè Executiu era de no-interès, ja que "Nosaltres som un partit proletari"⁹⁸⁶. Una altra intervenció en plataformes ideològiques àmplies, la tingué Vicent Ventura quan intervingué en una reunió amb Vicent Miquel i Diego i Robert Moròder, dos nacionalistes democristians, per a organitzar "un grup d'acció nacionalista", d'orientació

⁹⁸⁵ Carta de Joan Fuster a Albert Manent. Sueca, 14.X.1965.

⁹⁸⁶ Carta de R(icard) G(arrido) al D.E. del PSV. (València, 17.X.1966)

"moderada", a fi de "proporcionar coses de llengua i cultura"⁹⁸⁷.

Segons afirmen Josep-Lluís Blasco, Ricard Pérez Casado i Miquel Vilar, el PSV va actuar també en la fundació de la Unió Democràtica del Poble Valencià el 1965⁹⁸⁸.

Un altre exemple d'intervenció sectorial el tenim en la constitució d'un nucli d'estudiants de Medicina -el GEM- com

"una necessitat de reaccionar davant la posició reaccionària i endarrerida de gran part dels metges actuals davant els problemes d'índole social, en general, i més accentuat quant es refereix al caràcter professional". Per a pertànyer en aquest grup hom posava com a condicions: "Ser d'esquerres i ser nacionalista".

Aquestes vies d'intervenció fora de les esferes estrictes del Partit, és a dir, el fet de tenir informació d'aquestes reunions o iniciatives determinades (com la que hem vist en el cas de la reunió on participava Vicent Ventura), mostren que el PSV tenia una estructura real, fet que contrastaria amb interpretacions de militants que hi havien pertangut: "(...) *pienso que el PSV realmente nunca llegó a ser un partido, sino un grupo de amigos, inspirados por personalidades como Ventura y Fuster, instrumentalizadas por Eliseu Climent, y sensibilizadas por el valencianismo cultural*".

Pel que fa a la participació del PSV en actes de protesta cívico-polítics en posaré dos exemples. El primer va lligat a l'acte d'homenatge a Joan Fuster a l'Ateneu Mercantil, en ocasió de presentar-s'hi el I Volum d'Obres Completes; però que, com he dit, va ser una contestació a la campanya contra la seva persona, en publicar la guia de *Destino*. Doncs bé, el partit va convertir aquell acte en una manifestació en contra del

⁹⁸⁷ Acta, 3.V.1967.

⁹⁸⁸ Informació de Ricard Pérez Casado. València. Desembre 1989, i J.L. Blasco, València, setembre 1991.

Miquel Vilar explica que cap a l'any 1965 l'economista José Luís Garcia Delgado va anar a València i es va reunir amb militants del PSV, partit de referència al País Valencià com a única formació activa, per a suggerir que el PSV intervingués en una reunió de grups democristians a l'estat espanyol. "La intenció --diu M. Vilar-- era de tirar endavant un partit democristià espanyol". Després de decidir-hi l'assistència, Miquel Vilar s'encarregà de connectar el grup democristià del Principat amb el grup nacionalista democristià de València. El PSV, doncs, va exercir una vehiculació d'aquestes relacions a fi d'evitar que el grup universitari democristià de Ciències, amb nul·la consciència de país, absorvís el nucli nacionalista aconduït per Vicent Miquel i Diego. El contacte entre el grup de Vicent Miquel i el del Principat fou representat per L. Cuatrecasas i Miquel Coll i Alentorn a l'Hotel Excelsior de la ciutat de València.

que simbolitzava l'Ateneu: la burgesia i contra el franquisme. Les octavetes que hi llençaren militants del partit, feien al·lusió a la burgesia que es girà contra Fuster:

"La burgesia valenciana -classe social desarrelada nacionalment i traïdora al País Valencià des de fa segles- al participar activament en aquest homenatge intenta assimilar l'escriptor i tot el que ell representa a unes estructures i formes d'entendre la societat caduques i opressores del poble valencià, de la nacionalitat catalana i de tots els pobles peninsulars. Pensa la burgesia que amb un acte d'aquest tipus -autoritzat pels mateixos que fa uns anys cremaren l'imatge de Fuster i intentaren acabar amb ell i amb l'aspiració de llibertat col·lectiva que representava-pot justificar-ne i justificar la venda del nostre poble als opressors històrics? (...)"

La proclama deia també que "Joan Fuster és un escriptor popular valencià" i que "escriu per una necessitat vital d'exteriorització d'una situació d'opressió col·lectiva i denuncia així els opressors i els seus ajudants". Així veia el PSV Joan Fuster". L'octaveta recuperava un lema. "Valencians, unim-nos". Segons protagonistes d'aquell acte, el president de l'Ateneu, Joaquim Maldonado, de tendència valencianista moderada era "conscient de ser manipulat per nosaltres".

La segona intervenció del partit en actes de protesta va ser per les Falles (març) del 68. La Crida de les Falles es feia a les Torres dels Serrans i sempre es feia en espanyol. El 1968 comptà amb la participació de nacionalistes, situats en llocs estratègics. I començaren a cridar en valencià, amb l'addició dels fallers que es van girar contra el president d'aleshores de la "Junta Central Fallera" (JCF), Martí Belda, el qual va contestar: "Borregos!" A partir d'aquest moment, és a dir a partir de 1969, l'acte de la Crida, fins 1975, estigué protegit per les FOP. El PSV confeigí la següent octaveta per aquella ocasió:

"VALENCIANS

Quant els valencians demanàvem que els parlaren en valencià en la Crida, Martí Belda contestà que eren uns borregos i uns fills de mala mare.

En aquestes festes falleres "VALENCIANES" les autoritats no han penjat en els carrers ni una bandera valenciana.

El dia 13 la policia va entrar al Teatre Principal per acallar les veus dels que demanaven que es feren els actes en valencià i denunciaven el col·laboracionisme de Joan Manuel Serrat.

Per tot arreu el govern empra la paraula "Levante" en lloc de València.

¿Fins a quan permetrem que maten la nostra llengua i ofeguen la nostra personalitat "de poble que no vol morir"?

FORA LES AUTORITATS VENUDES A MADRID
FORA ELS ENEMICS DEL POBLE VALENCIÀ
VISCA EL PAÍS VALENCIÀ.
!!! VALENCIANS UNIM-NOS !!!"

Des del 1966 l'esllogan "Valencians, unim-nos!" anava essent acceptat més enllà del PSV.

La tasca política del PSV va tenir entre 1965 i 1967 l'organització de diversos Comitès Centrals. El primer se celebrà el 18.XI.1965; el segon va tenir lloc el 13.II.1966 a Oliva; la tercera reunió del CC fou el 12.VI.1966; la quarta el 25.IX.1966; la cinquena tingué lloc el 8.XII.1966 i la setena el 13 i 14 de maig de 1967. A la quarta reunió es va tractar sobre l'escissió soferta pel partit aquell mateix mes per part d'11 militants. I a la cinquena reunió tingué lloc una reestructuració del partit; es reconeixia que "El Partit ha superat l'etapa d'atomització (juny) i actualment es troba en un període d'integració". També es va anotar que "En Madrid consideren que el PSV es l'únic partit socialista del País". L'escissió del partit de setembre, no va afectar l'organització d'accions i activitats del Partit, reflectit, com hem vist, pel seguit d'activitats de les seves respectives seccions.

Pel que fa a la fi del PSV, -partit que va tenir 108⁹⁸⁹ militants- existeixen dues versions. Un és el sostingut, per exemple, per Josep-LLuís Blasco, que diu:

"El PSV s'acaba en el 1968. Jo era membre del Comitè Central i en una sessió en ma casa Ricard Garrido, J. V. Marquès i jo decidirem tancar la paraeta".

De l'altre J. V. Marquès afirma que el partit dugué la seva activitat fins el 1970, quan afirma que el Comitè Executiu d'agost de 1970 era compost per Marquès, Ricard Garrido, Ricard Pérez Casado, Josep Blasco i "probablement per Josep Rodrigo".

L'activitat del partit sí que va continuar, efectivament, fins el 1970, quan a Elx treballaven conjuntament el PCE i el PSV que, segons Andreu Castillejos, era una "col.laboració pràctica, ja que el grup del PCE en Elx d'aquell moment mantenia una postura prou digna respecte de la qüestió nacional". L'activitat del PSV a Elx comptà entre 1967 i 1970 amb la relació amb Josep-Vicent Marquès. D'altra banda, el juny de

⁹⁸⁹ Pérez i Moragon, F.: "Aquell històric PSV" a *El Temps*, 4/10.XI.1985, núm. 72, pàg. 11.

1969 el partit va treure el butlletí *Esquerra* (el darrer el va treure el febrer de 1968), amb un contingut més esquerrà, amb l'inseriment d'una Declaració del Partit Socialista Valencià, feta el mateix mes de 1969, que duia per nom "Acció Socialista al País Valencià":

"L'acció del PSV -es diu en el punt primer del PSV- es acció de classe. Es basa en l'insubstituïble paper històric de la classe obrera, es recolza en la població assalariada en general i en els tècnics, intel·lectuals i estudiants revolucionaris. En aquesta sòlida aliança de la població no explotadora poden trobar el seu lloc els camperols i els petits propietaris".

El subtítol del butlletí era "Proletaris de tot el món: uniu-vos". El partit també convocà l'aplec d'octubre de 1969. Però, com hem vist J. L. Blasco és a l'executiu de 1968; però no pas al de 1970 ni tampoc Ricard Pérez Casado que ho fa el 1968.

L'activitat més central del partit va ser la que va des de 1965 (any en què comença a tenir-hi militants com Blasco) fins a 1968, que va veure l'edició del darrer butlletí *Esquerra* (entre 1967-1968). I encara que hi hagueren nous nuclis entre 1969 i 1970 com el d'Alcàsser, hauríem de valorar l'activitat central del partit entre 1965 -amb nom del "PSV"- i 1968. Entre 1969 i 1970 hi hagué una radicalització del partit cap a l'esquerra; però penso que l'activitat no va poder ser comparable al "primer període" (1965-1968). L'avaluació del partit s'ha de fer des de 1960-1968, prenent tota l'evolució, des de MOSCA al PSV.

La conclusió parcial de la pràctica política és que el PSV constitueix allò que diu Marquès en referir-se a la "capacitat de sensibilitzar una generació o bona part d'ella", o Pere Zamora un dels militants que deixà el partit el setembre de 1966 en afirmar que:

"(...) considero que su existencia, aunque fuera algo parecido a una tertulia, ha tenido una influencia positiva en el desarrollo posterior del valencianismo político, más por la influencia de algunas personas que estuvieron en su entorno llevaron a otras organizaciones sociales, culturales y políticas, que por el impacto de su estructura organizativa".

Pel que hem assenyalat pensem, que el PSV era lluny de ser una "tertúlia" o que no pogués ser valorat per la seva "estructura organizativa". Hem vist que el PSV era un partit i que anava incidint en actuacions públiques fent pintades com la de Parlem Valencià.

La tercera característica és la seva ideologia. El PSV era un partit nacionalista i socialista; endegava el socialisme a través del fet nacional. De fet la *Declaració de Principis B* (PSV elaborà una *Declaració de Principis A* no aprovada) aprovada a la reunió del Comitè Central del 12 de juny de 1966, volia palesar que el PSV

"Aspira a integrar les Classes treballadores Valencianes en la lluita contra el capitalisme i l'opressió nacional i per la realització del nostre poble com a comunitat lliure i socialista". [Aquesta lluita, però, contra el capitalisme la comprenia en el marc del País Valencià], "amb afinitats bàsiques respecte al Principat de Catalunya i les Illes Balears, amb les quals forma la comunitat nacional dels Països Catalans".

I aquesta inclusió de la qüestió social en el nacionalisme la reconeixia a nivell internacional quan deia que

"El vertader internacionalisme només pot donar fruit quan cada nacionalitat troba reconeguda i consolidada la seua personalitat. A nivell més concret el partit es disposava a col·laborar amb tota força política contrària al règim -encara que siga burgesa- que estiga disposada a aconseguir la instauració d'una República democràtica sobre la base de les nacionalitats, la qual considerem plataforma per a la futura acció dels treballadors".

L'any 1966 el PSV va desenvolupar aquella ideologia nacionalista amb contingut socialista amb dos textos: *El Socialisme Marxista i La Doctrina Xinesa sobre la guerra i la Revolució*. El primer text era un enfocament històric de la configuració del socialisme i reconeixia la possibilitat de diversos socialismes a Europa: Partits socialdemòcrates, partits socialistes "que mantenen una vocació revolucionària" i partits comunistes. El PSV en reconèixer el "plantejament revolucionari" com a "l'única eixida possible", se situava en el tipus de partit socialista revolucionari.

La Doctrina Xinesa... (text conegut com a "tesis xineses"), desenvolupava vies d'independència nacional partint de la via xinesa, però plantejant-se que, independentment de la viabilitat revolucionària xinesa (desdoblada en una revolució nacional-democràtica i en una socialista) PSV reconeixia que els principis d'"independència nacional" i "socialisme" eren veritables i possibles independentment de la via escollida.

Entre 1966-1967 s'edita el que serà el text global sobre el fet nacional: *Sobre el Problema de la Nacionalitat*. Era una reflexió sobre el "concepte de nació", en el qual

s'inclouien els factors: territori, demografia, cultura, història, consciència nacional explícita (que es donaria quan hom tindria "idea clara de formar part d'una nació"), consciència nacional implícita (demostrada en una reacció negativa davant les altres nacions o la mateixa nació). La concepció de la nació al PSV, com es reconeixia en aquest informe no exclouïa cap dels elements que componen una nació (al contrari, com el text reconeixia, hi havia d'altres definicions que primaven, com l'economia...), i reconeixia que hi havia nació encara que manqués alguns dels elements constituents (territori, idioma) però que si es perdia allò bàsic, és a dir, la "comunitat cultural bàsica" i la "consciència nacional implícita", "aleshores -deia el text- es pot considerar desapareguda definitivament la nació".

D'altra banda el text tractava temes com "l'alienació nacional" (en els seus vessants: culturals, ideològics i psicològics), manifestada en termes culturals, polítics i econòmics. El text acabava reconeixent un doble nacionalisme: el "xovinista" ("que absolutitza la nació") i el del "poble que sols pretén viure "lliure i en pau". El partit apostava, doncs, per una situació de -tal com ho anomenava- "normalitat nacional", "és a dir, de no estar sotmesos a una altra nació". El text programàtic acabava citant textos de la *Xèna Conferència Internacional d'Estudiants* i paràgrafs del llibre d'A. Nin: *Els moviments d'emancipació nacional* (1935). Val a dir que el text va ser, després de l'informe sobre el fet nacional valencià realitzat per F. Codonyer que va lliurar a S. Carrillo, el segon que aportava una reflexió general sense ser reduccionista. Hi contemplava el fet nacional en les principals manifestacions: culturals, econòmiques o de mentalitat (els diversos tipus d'alienació).

Altres textos produïts pel partit, i realitzats, van ser sobre la conjuntura més pròxima al del 1967 constava d'una reflexió sobre les *Bases Socioeconòmiques del Règim i llur evolució Previsible*.

Una manera de difondre la ideologia del PSV era a través del seu butlletí-tipus: *Terra Forta*. El partit hi difonia una visió pròxima a la realitat agrària de les localitats de Bétera, Olocau, Nàquera i Serra. L'editorial del primer número (quan encara hi havia ASV) dels mesos Gener-Febrer de 1964, era destinada a "tots aquells que de bona voluntat vulguen ajudar-nos al desvetllament d'una veritable promoció humana entre els treballadors del camp del nostre país". *Terra Forta*, que va treure un total de nou números entre 1964 i 1966 volia vehicular aspectes de cultura del país amb la realitat socioeconòmica. Així, per exemple, combinava entrevistes a conjunts musicals com els 4z o Raimon, amb articles sobre transformacions agràries, Concentració Parcel·lària, l'èxode Rural o la introducció de la tècnica al camp. Però aquesta temàtica econòmica,

que va ser una constant, alternaria amb d'altres seccions més generals: informacions sobre el Concili Vaticà II o articles sobre la llengua dels valencians o la poesia⁹⁹⁰. També incloïa una secció d'acudits, fets per J. V. Marquès, i titulada la "rosquilla negra". Eren acudits que tocaven la problemàtica rural com aquest:

"Nosotros también tenemos tierras pero no vamos nunca porque aquello está perdido de polvo".

A través d'aquest tipus d'acudits es feia una crítica ideològica a problemes agraris, com podia ser els que posseïen terres i vivien a la ciutat.

D'altra banda, el fet d'interpretar la realitat econòmica es podia fer des de setmanaris com València Fruits on militants del partit, com Ricard Pérez Casado, començaven a fer articles sobre política econòmica.

El PSV, doncs, introduïa els fets ideològics més generals en aspectes més concrets. I ja no era una aplicació del nacionalisme estrictament literari, sinó que feia un pas rellevant: relacionar ideologia nacional amb la realitat més concreta.

Però el partit va patir una escissió precisament per considerar, qui se n'escindia, que el partit no aplicava una política nacional i social coherent. Els 11 escindits, consideraven pel que fa al primer factor el següent:

"EL VALENCIANISME I NOSALTRES:

Teòricament som un grup "valencianista". En aquest ordre de coses, hom podria pensar que practiquem una política valencianista, efectiva i escaient. Nosaltres, però, voldríem destacar com una anàlisi efectiva ens podria aportar a la conclusió de que la política que fem no és la millor. Els fets ens demostren que hem provocat alguns antivalencianistes en no practicar una tàctica explicativa sinó impositiva".

I pel que feia a la qüestió social, hom acusava el partit d'"ABSENCIA D'ESTRATÈGIA COHERENT":

⁹⁹⁰ Alguns d'aquest tipus d'article són: "La cooperació a Olocau" i "Raimon a Nàquera", a *Terra Forta* núm. 4, oct-des 1964. "La Concentració Parcel·lària" núm. 5, gener-març 1965. "L'è migració Rural, un fenomen del nostre temps" i "La industrialització del Camp a València", a *Terra Forta*, núm. 6, abril-juny 1965. "L'ensenyança rural al món", a *Terra Forta*, núm. 7, gener 1966. "El Desenvolupament al camp", a *Terra Forta*, núm. 8. "Els Plans Econòmics de la Unió Soviètica", a *Terra Forta*, núm. 9, abril 1966.

"Per a tranquil·litzar les consciències i quedar bé davant de propis i estranys, tots els nostres plantejaments teòrics són d'un esquerranisme "impecable". Hom diria que som l'esquerra de l'extrema esquerra.

Els fets, però, semblen contradictoris. Els principis són simplement això, principis prefabricats per a quedar bé. La nostra política és oportunista, demagògica i canviant. És un conjunt d'iniciatives i aprioris dins del qual unes poques iniciatives troben fortuna per a ser obra dels "il·luminats del moment".

Els escindits, doncs, consideraven el PSV com a partit poc d'esquerrès i amb mètodes impositius respecte al nacionalisme. Aquestes crítiques tenien un marc orgànic més ample: l'acusació de "Monolitisme" i "pràctiques stalinistes". El text va ser contestat des del partit en un *Informe sobre el paper dels Onze*, una anàlisi per part del partit de l'escissió (L'anàlisi era de J. V. Marquès).

Josep Rodrigo explica com va veure l'escissió:

"(...) recuerdo que fue un hecho que preocupó a la dirección del PSV, aunque no hubo sorpresas puesto que fue un proceso que había comenzado varios meses antes. Yo, directamente, no participé en la negociación con los escindidos.

En una carta que envié a Domingo Molinero (era militante del partido) a Barcelona el 3 de Octubre de 1966 les hablaba de este tema:

"En el club (PSV) [sic] ha habido muchos cambios. Según mi opinión favorables. Cada vez se homogeneiza más. Y va incrementándose con bastante rapidez. En Alcoy ya son 15. Son gente estupenda. En Valencia han salido 10 miembros (...): Álvarez, Alberó, Romà, Valerià, Jacobo y otros universitarios. Pero han entrado nueva gente. Verás, pues, que la transformación ha sido bastante radical.

¿A dónde irá a parar todo? No sé, dependerá de nosotros."

[Pel que fa a la ideologia, en relació amb la fi del partit diu que] *"en el año 65, cuando yo ingresé en el PSV, los dos ejes ideológicos de éste era el nacionalismo y el socialismo a la vez. Lo que ocurrió fue que a medida que el movimiento obrero crecía, muchos militantes exigíamos un compromiso mayor del partido con dicho movimiento obrero y otros no estaban de acuerdo con ésto y se decantaban hacia actividades de tipo puramente nacionalistas. Esta creo que fue la causa que al final hizo desaparecer al PSV".*

Alguns militants del PSV deixaren el partit a causa del decantament que feien cap a postures estrictament de classe. Enric Jordà, que s'encarregava de cobrar les quotes del partit, se'n desvincula abans de l'escissió de setembre de 1966 perquè es considerava marxista-leninista. Per tant, la sortida d'aquest militant es donaria a mesura que el partit, com diu Rodrigo, anava decantant-se més cap al nacionalisme.

Altres militants que s'escindiren afirmen aquest decantament progressiu cap al nacionalisme. Pere Zamora veia que

"mientras la sección universitaria era la más activa, en el resto falta compromiso para ir más allá de una denuncia cultural. Tenían una concepción del PSV como algo poco más organizado que una tertulia; y desde luego muy al margen de un firme compromiso social y el "tinte" socialista no iba más allá de donde podían ir algunos sectores cristianos, todavía".

Vicent Àlvarez, al·ludia a raons d'organització de partit: "el control" que en feien alguns militants, les "diferències d'orientació política" en el sentit de donar-hi un "èmfasi més o menys catalanista" o la "intervenció del PCE". Vicent Àlvarez concebia el PSV, en abordar el tema de l'escissió, com "un petit front". I també considerava raons de context polític més general: "L'escissió era el producte d'una evolució de la situació política, naixement de CCOO, reorganització del PCE, perspectives de lluita contra la dictadura... I un PSV que era un híbrid entre una acció cultural i un front dels "catalanistes il·lustrats. El conflicte tard o prompte tenia que esclatar".

La conclusió parcial de la ideologia del partit és que PSV connectà els principis de l'ASV (octubre de 1964) amb la del 1966, en el sentit que el partit endegava el conflicte de classes a través de la lluita nacional. Era un propòsit teòric que trobà les seves contradiccions en la pràctica real aquell mateix any. Aquest fet amb la manca de relleu generacional explicarien una paulatina dissolució del partit. La seva fi, com diu Àlvarez, sí que va coincidir amb una presa de relleu del PCE, encara que el PSV incidí reeixidament en ser força bàsica a l'hora de fundar CCOO. Quant a la formulació de la ideologia nacional, va fer una aportació creativa -i això seria el més novedós- en pensar la nació en termes no economicistes sinó político-culturals, en una conjuntura caracteritzada per unes concepcions que tendien a vincular la nació amb una classe social: la burgesia. L'aportació ideològica fos precisament en l'anàlisi nacional.

Després d'haver fet un recorregut per les seves estructures i activitats més

rellevants, la significació del partit fou pel paper que jugà d'aglutinant nacionalista (en aquest sentit sí que es podria relacionar el PSV amb les funcions d'un front nacionalista) no tan sols d'estudiants sinó també de treballadors, aspecte no tingut gaire en compte. El MOSCA-ASV-PSV és un continu que va irradiant una activitat de la Universitat cap enfora i fou una base nacionalitzadora de l'oposició a la Dictadura, ja que les formacions d'esquerra posteriors tingueren militants del PSV entre alguns dels seus membres. Fou un gresol del qual sortirien noves perspectives polítiques: Germania Socialista, GARS-PSPV i PSAN. Aquestes tres formacions recollirien militants del PSV; més del PSPV que no pas el PSAN, que fou un partit estructurat a partir d'un relleu generacional. Germania Socialista, recolliria la trajectòria de Vicent-Marquès; la dels GARS-PSPV (1973-1974): Pérez Benlloc, Vicent Ventura, Alfons Cucó. De fet el PSPV (en procés de Convergència) recolliria la tasca del PSV com a tradició política. Pel que fa a Pere Zamora anà al PCE.

D'altres formacions polítiques com FOC a València, reberen, abans de la fi del PSV, el 1967, influència en la formulació dels principis. Vicent Àlvarez que provenia del PSV fou qui encunyà la fórmula "poble treballador valencià", en la secció dedicada al PSV en la declaració conjunta: ESBA-FLP-FOC, la part concreta dedicada a l'anàlisi del País Valencià.

El PSV cloïa un cicle de pràctica política nacionalista (i nacional) i seria referent necessari per a d'altres formacions polítiques. Es cloïa una etapa i se n'obria una altra.

IV. CONCLUSIONS

Aquesta investigació ha tractat de l'activitat de tot un conjunt de nuclis culturals i polítics que van posar unes bases nacionalistes al País Valencià. La seva activitat però, comprenia un àmbit de pertinença més ampli que abastava els diversos territoris amb el nom de Països Catalans. És a dir -i com hem anat veient- aquelles bases nacionalistes situaven la seva pràctica en unes relacions culturals i polítiques amb el Principat, les Illes i Catalunya-Nord.

Però aquesta relació, que hem concebut com a "relacions nord-sud", va tenir un punt de partença important després de 1939: l'any 1943. Aquell any es féu el primer viatge (que van fer uns valencianistes a Barcelona) --amb la finalitat de refer uns contactes que havien restat interromputs amb la fi de la guerra d'Espanya. Era un fil de continuïtat d'unes relacions político-culturals realitzades els anys trenta entre Barcelona i València. Un referent significatiu d'aquesta represa de relacions al llarg dels anys quaranta-seixanta va ser *Josep Maria de Casacuberta*, el qual aglutinaria sectors culturals valencians i del Principat,

El restabliment d'aquelles relacions, però, es féu amb un relleu generacional. Des del nucli del Grup Torre, que a València va aglutinar les primeres relacions entre València i Barcelona als anys quaranta, es va passar als seixanta d'una banda a una sèrie de viatges realitzats per nacionalistes valencians que representaven un relleu generacional en relació al nucli dels anys quaranta, i per l'altra per les relacions entre joves valencianistes i la plataforma d'acció cultural, l'Obra del Diccionari. Aquella Plataforma va constituir, efectivament un altre esperó en les relacions entre València i Barcelona, als anys cinquanta, i en fou un notable influx, de manera que L'Obra del Diccionari orientaria més políticament que no pas cultural aquelles relacions durant el període 1953-1968. Un referent important i exemple d'impuls dels viatges cívico-polítics entre Barcelona/València València/Barcelona va ser *Joan Ballester Canals*, el qual va connectar el nucli nacionalista de la Joventut del Rat Penat amb sectors nacionalistes del Principat (i.e.: el viatge de novembre de 1965 al Principat per part de nacionalistes valencians).

El que anomenem "relacions nord-sud", doncs, seria un primer factor que impulsaria la constitució d'un marc de pertinença comú entre València i Barcelona. Per mitjà d'aquestes relacions hom situava València en connexió amb el Principat: València en l'espai català.

La primera conclusió a la qual podem arribar és que la pràctica nacionalista valenciana s'emmarcava alhora en l'articulació d'un àmbit nacional català comú que actuava de factor cohesionador vers aquella pràctica nacionalista en donar-li un referent cultural global. "Les relacions nord-sud", doncs, actuarien com a marc nacional de pertinença vers la praxi nacionalista. Un moment significatiu d'aquestes relacions seria la tasca duta a terme per la plataforma que actuava a redòs de la presentació del Diccionari Alcover Moll: l'Obra del Diccionari. Aquesta plataforma va constituir una base de base en l'activació d'aquestes relacions i amb una orientació cultural-política, en superar, tal com hem vist en aquesta recerca, un element de resistència vers el context d'opressió nacional aconduït pel règim espanyol del General Franco.

El fet d'anar a Barcelona, doncs, era vist pels nacionalistes valencians dels anys cinquanta i seixanta com un fet de "normalitat" cultural en copsar-hi un procés històric diferent, en termes polítics i culturals, que el que és produïa al País Valencià. Mentre que Barcelona i el Principat representaven una referència política nacional, València significava un projecte mancat d'aquesta trajectòria política. Hem vist com aquesta contraposició era esmentada per un d'aquells expedicionaris al primer viatge a Barcelona efectuat el 1960. Mentre que Barcelona representava "política", València era "literatura".

El segon factor que orientarà una tasca nacionalista, en el sentit que en posaria les bases valencianes, seria l'activitat de dos nuclis: la Joventut del Rat Penat i el dels universitaris.

La Joventut del Rat Penat va suposar una dinamització de les activitats culturals que duia en el marc de la institució que li donava xopluc, El Rat Penat. Aquesta dinamització es concretava en unes activitats culturals que representaven una voluntat de normalització amb sentit nacional, pel que representaven de dignificació d'elements culturals com la llengua (creació del Teatre Estudi) o de memòria col·lectiva (organització de cursos d'història del País Valencià).

A nivell ideològic, concebia la integració del País Valencià en el marc de Països Catalans, a partir de les característiques socio-històriques valencianes, i l'obertura d'aquesta integració a Europa. L'europeisme serà una constant en aquell context a fi de cercar una situació d'obertura davant del règim dictatorial de Franco. Un referent teòric comú (amb els universitaris) per a tenir una idea global del sentit cívic de l'europeisme en relació amb una tasca de compromís generacional seria el text *Els Pobles Joves* de Joan Crusellas.

Una altra característica del nucli de la Joventut, que desenvolupà les seves activitats entre el primer terç dels anys cinquanta fins el primer terç dels seixanta, en va ser la seva conscienciació política. És a dir no actuava tan sols com a nucli cultural sinó que també era un nucli polític. Aquesta consciència política es concretava en una relació del marxisme comunista amb el fet nacional del País Valencià. I el grup polític a què va donar lloc va ser el *Front Marxista Valencià* (FMV). Aquesta formació política va ser el primer exemple, d'ençà de la fi de la guerra d'Espanya, de la vehiculació nacionalista del marxisme. La seva actuació, més orientada a la formació teòrica, va abastar des de la fi dels anys cinquanta fins a les detencions de maig de 1962. FMV, i l'activitat de la secció "jove" del Rat Penat van suposar una superació de la concepció estrictament literàrio-cultural del País Valencià.

El nucli universitari impulsava una activitat nacionalista que oscil·laria des de les activitats culturals (com va ser l'organització de l'Aula Ausiàs March) fins a l'organització d'una formació política: el Moviment Socialcristià de Catalunya (MOSCA).

MOSCA és la primera base ideològica i d'actuació d'un sector dels universitaris sense la qual no es podrà entendre l'activitat posterior d'aquesta formació, concretada en forma de partit: Partit Socialista Valencià (PSV). És a dir MOSCA, és un aglutinant bàsic que impulsaria la realitat de conjunt català, en referir-se, com hem vist, al referent Països Catalans, amb unes primeres formes ideològiques que sintetitzarien un compromís cristià de base socialista. MOSCA seria, doncs, un altre exemple (com ho havia estat el FMV) de formulació d'una primera forma de consciència política en relació al fet valencià bo i vinculant-lo al marc de pertinença català. I, doncs, de superació d'una visió de la realitat oposada a una concepció "floralesca", focalitzada en una concepció idealitzadora dels tòpics. Aquesta superació es concretava en una concepció de la realitat no pas estàtica, ans totalment dinàmica marcada pels canvis polítics i ideològics.

D'altra banda la concepció europeïsta seria un factor ideològic que caracteritzaria aquells universitaris en el fet de situar el fet nacional en un marc de pertinença internacional i de concebre, doncs l'europeïsmes com antítesi al localisme. La Revista universitària *Diàleg*, seria un marc de confluència d'aquestes idees en el període 1961-1962.

La segona conclusió a la qual podem arribar és que durant el període 1953-1962 hom assisteix a l'articulació d'uns nuclis d'activitat nacionalista que tenen com a objectiu prioritari la voluntat d'impulsar unes primeres formes d'actuació polítiques - activitat que

definíriem com a parapolítica- a fi de vehicular una proposta de País Valencià oberta cara al Principat i a Europa. Aquesta primera forma d'articulació va ser feta sota la forma de moviment en aglutinar diversos sectors culturals i tradicions polítiques passades (que actuaven, en casos aïllats, de referent històrico-polític per als nuclis de joves nacionalistes). Aquesta activitat va suposar el sorgiment d'una concepció política que innovava una visió "tradicionalista" del País Valencià. I més si es té en compte el procés de transformació industrial que s'esdevenia al llarg dels anys seixanta. Aquest procés de transformacions en l'estructura econòmica no va causar aquell moviment. Era previ. Ara bé, les concepcions que hom anava tenint sobre la realitat valenciana tractava d'incidir en aquell procés de transformacions. (Un exemple, com hem vist, és el fet que aquells universitaris iniciessin unes primeres reflexions sobre qüestions que anaven en relació a aquelles transformacions).

Una característica d'aquells dos nuclis d'activitat va ser una progressiva irradiació/implantació en nuclis urbans fora de la ciutat de València. És a dir, aquell moviment no era estrictament circumscrit a la ciutat sinó que entre 1960-1962 va iniciar una via de connexió amb nuclis comarcals d'economia dinàmica en forma de cercles concèntrics: de les comarques més pròximes a la ciutat a les més distanciades. Aquesta *dinàmica comarcal* es va fer sota la plataforma de MOSCA i representà una expansió del nacionalisme cultural, com a primera forma de la consciència nacional. Val a dir que aquest procés d'implantació tenia darrere una estructura organitzativa que fa pensar que aquella irradiació no era efectuada espontàniament. Els sectors socials on arrelava la tasca d'irradiació eren classes populars.

Els Aplecs foren una forma d'organització/mobilització d'aquesta expansió territorial. Aquests van ser uns punts de reunió amb sentit cívico-polític que incorporaven la presa de consciència de país amb una consciència de globalitat del territori, elegint per a cada convocatòria, en el període que es van constituir com a itinerants (1960-1963), un enclavament territorial que simbolitzés alguna fita històrico-social per als valencians. De fet, les "crides" d'aquests aplecs recollien l'esperit de marcar referents històrics per a cada convocatòria. Eren organitzats conjuntament pels universitaris i els joves del Rat Penat.

Els Aplecs, doncs, van suposar una baula fixa, al llarg dels anys seixanta, en l'aspecte organitzatiu i mobilitzador-conscienciador del nacionalisme valencià. D'altra banda els Aplecs d'aquells anys no van tenir en compte com a referent els que s'havien realitzat als anys vint i trenta, ja que el valencianisme "trentista" no va operar significativament com a fil conductor en les iniciatives culturals i polítiques dels

nacionalistes valencians dels anys seixanta.

La tercera conclusió a què arribem és que els nuclis nacionalistes van ser un factor de progressiva articulació política del País Valencià per mitjà d'un procés d'irradiació territorial del nacionalisme (sota una forma cultural) i a través de la constitució planificada de nuclis nacionalistes territorials. MOSCA era la plataforma política que n'orientava l'acció comarcal.

Aquesta implantació territorial mostrava com el nacionalisme valencià no era un fet estrictament de la ciutat de València ni tampoc estrictament universitari.

A més d'aquesta implantació el nacionalisme valencià comptarà amb una primera estructura de base sòcio-cultural a fi d'efectuar una funció de difusió de la consciència de país. La primera llibreria catalana a la ciutat de València (1962-1965): Can Boïls, la recepció cívico-nacional del missatge de les cançons de Raimon, la tasca que iniciarien un grup de mestres per a difondre en l'ensenyament una concepció pedagògica humanista i nacional, o el funcionament de les primeres ràdios en català amb continguts de País Valencià, van ser unes bases socials d'extensió del projecte nacionalista.

Amb aquestes bases i la tasca de conscienciació cultural i política, el nacionalisme valencià no tan sols apareixia com a idea de grup o de partit sinó com a projecte que posava les bases nacional-culturals i nacional-polítiques del País Valencià. Als anys cinquanta i seixanta els nuclis nacionalistes apareixien com a nuclis nacionals en avantposar una visió global de la realitat social valenciana a una idea de formació política. Aquesta seria una quarta conclusió,

Aquesta trajectòria prèvia -i aquesta seria la cinquena conclusió- a l'elaboració de l'assaig de Joan Fuster *Nosaltres els Valencians* (1962), presenta el nacionalisme, en el cas valencià, com un moviment sòcio-polític que *precedeix* la "teoria nacional". Els nacionalistes valencians "construïen" una nació (el País Valencià en el conjunt català). No pas a l'inrevés. Aquells nuclis nacionalistes *arribaven* a una concepció nacional teòrica per mitjà de la seva praxi. L'assaig de Fuster, doncs, seria una eina teòrica que estructuraria unes concepcions nacionals vehiculades a través de la pràctica. Fuster, amb *Nosaltres...*, posava una base teòrica que el moviment nacionalista interpretaria a nivell polític. Però, com hem vist, aquest assaig *no* seria *la* base que "organitzaria" aquells nuclis d'activitat. En tot cas "organitzaria" teòricament, però no pas pràcticament. La seqüència, doncs, que seguiria aquell context seria la de "Moviment(= nuclis d'activitat/MOSCA)-Teoria (=Nosaltres els Valencians)". L'assaig de l'intel·lectual

Fuster, doncs, tenia un "subjecte" que li donava *sentit* en la praxi nacional.

En aquest marc, per tant, l'expressió admesa aleshores "fer país", inspirada ideològicament per un humanisme que tenia present la idea de comunitat nacional, de país, explicitava tot un procés que hi havia al seu darrere per a posar les bases d'una concepció nacional no dependent de cap marc estatal, cohesionador d'una visió no real del País Valencià.

D'altra banda, l'estratègia seguida per aquells nacionalistes valencians era portada a terme *des del i per al* País Valencià. És a dir, malgrat les relacions amb el Principat, partien del seu marc d'actuació concret. Per a situar València en l'espai català, calia elaborar una estratègia política que partís del País Valencià.

I aquesta estratègia política, que seria continuadora de la tasca organitzada sota la fórmula "moviment", arribaria "després" de 1962 a través de dues formacions polítiques.

La primera formació política, Unió Democràtica del Poble Valencià (UDPV), es proposava d'articular uns sectors socials de progressions liberals, amb una trajectòria nacionalista emesa als anys trenta. UDPV seria una plataforma que vincularia el projecte nacional amb activitats que aglutinarien diversos sectors de la societat (i.e.: la campanya per a l'ús del català a l'església en uns moments en què la llengua era bandejada dels àmbits d'ús oficials). El partit, doncs, adscribia la seva actuació en sectors de la petita burgesia urbana.

La significació d'aquest partit seria, per tant, abastar una vinculació al nacionalisme de sectors socials més amples que els sectors estrictament culturals o intel·lectuals.

EL Partit Socialista Valencià, continuació orgànica evolucionada ideològicament de MOSCA (en adscriure's al marxisme com a ideologia global), apareix com el partit que centraria la praxi nacionalista entre 1960-1968. L'aportació teòrica del PSV va ser elaborar una concepció nacional no pas fixista o estàtica. És a dir el partit no fixava una característica determinada com a fonamental, sense la qual no es pogués parlar de nació. Entenia la nació a partir d'uns elements generals: territori, història, cultura, economia, però sense atorgar-hi cap característica essencial.

A nivell d'activitat política el PSV suposa la continuïtat d'aquella implantació

territorial efectuada a inicis dels anys seixanta amb noves fites com el cas d'implantacions en medis industrials com va ser la ciutat d'Elx a partir de 1967. El PSV, doncs, complementa aquella fórmula de "moviment-teoria" amb la de partit. La seqüència moviment-teoria-partit abastaria l'activitat nacionalista del període (c. 1953-1968). El PSV apareixeria com a aglutinant i fil conductor central del context polític valencià a la dècada dels anys seixanta en aconseguir una concepció nacional pròpia amb una orientació marxista. Altres formacions polítiques del moment com el PC espanyol al País Valencià no incorpora aleshores una concepció teòrica i pràctica de País Valencià. El primer document on tracta la realitat valenciana des d'un vessant econòmic seria de 1968. El PSV, doncs, vehicularia políticament tota una generació organitzada prèviament a la Universitat.

Ara bé -com a sisena conclusió- cal dir que PSV abastaria una radi d'acció més enllà de l'universitari. La seva implantació fou no tan sols en nuclis d'economia industrial i més dinàmics, el fet d'haver estat una base central de la fundació del sindicat CCOO a València el desembre de 1966, i de tenir sectors de militants de la classe treballadora, que portarien a terme campanyes de mobilització en col·laboració amb d'altres formacions polítiques (=Partit Comunista), configuren un partit que constituïria i participaria diverses plataformes d'acció política (campanya contra el referèndum de 1966 i participació en la manifestació del primer de maig de 1967).

El partit, doncs, cohesionaria nacionalment una participació política global. I la seva desaparició de l'escena política faria que militants que l'integraren anessin o organitzessin d'altres formacions polítiques amb continguts nacionals en uns casos (entrada de militants del PSV al PCE o al FOC), una orientació d'alliberament nacional en d'altres (La fundació de Germania Socialista, com a formació que adscribia la seva tasca política a l'alliberament nacional del País Valencià i el PSAN, Partit d'Alliberament Nacional dels Països Catalans, que adscribia la seva activitat política a l'alliberament nacional dels Països Catalans) i una adscripció catalana del País Valencià en d'altres orientant la seva estratègia política final a la construcció d'un "Estat Valencià" en el cas del primer PSPV (Partit Socialista del País Valencià).

El PSV, doncs, fou una plataforma a través de la qual es vehicularia políticament el nacionalisme d'una manera real i efectiva des de 1939. Va suposar, doncs, un salt qualitatiu i reeixit en articular una estratègia de reivindicació política al País Valencià, però, en una orientació de Països Catalans.

En tota aquesta vehiculació dels nuclis d'activitat nacionalista el paper dels

intel·lectuals seria un factor aglutinador però no pas causant de la seva pràctica. És a dir, intel·lectuals com Joan Fuster, que seria l'intel·lectual central d'aquella època per als nacionalistes valencians, significarien un punt de referència teòric sobretot a partir de l'assaig *Nosaltres els Valencians*. Casos com el de Fuster, però mostraven que els intel·lectuals adoptaven un compromís amb la realitat que els envoltava però sense vinculació de partit. Com s'autoconsiderava, Fuster era un "solitari solidari".

Joan Fuster va jugar un paper de difusor de les activitats del País Valencià al Principat, quan hi va viatjar per primera vegada el febrer de 1954. Fuster actuava de plataforma valenciana a Barcelona en un sentit més cívic que no pas estrictament literari. Va entrar en contacte amb sectors culturals, polítics i econòmics sensibles al fet nacional. Però Barcelona també actuava com a plataforma solidària vers Fuster i el País Valencià en ser un substitut de la manca d'infraestructures culturals valencianes. El fet que l'intel·lectual pogués col·laborar a les pàgines de *El Correo Catalán*, en seria un exemple quan Fuster va veure impossibilitada la seva continuïtat a les pàgines de diaris valencians.

Però, alhora, les relacions de Fuster amb Barcelona formaven part d'aquells anys (cinquanta i seixanta) en què no existien unes concepcions "closes", "independents" o regionalistes entre el País Valencià i el Principat. En aquest sentit, la superació d'unes "fronteres interiors" era una característica central que s'aconduïa a través de reflexions socio-econòmiques integradores que reconeixien unes complementarietats entre el Principat i el País Valencià.

Aquestes concepcions tenien una traducció cívica en difondre-les als nuclis nacionalistes valencians per mitjà de trobades col·lectives entre nacionalistes del Principat i valencians, com van ser els casos del Desert de les Palmes (1960) i la trobada de Sant Joan de Penyagolosa (1961). En aquestes trobades es van divulgar aquestes idees socio-econòmiques que van tenir en el llibre de Joaquim Maluquer i Sostres (sociòleg i economista que va tenir una relació estreta amb Joan Fuster): *L'Estructura Econòmica de les Terres Catalanes* (1963) un exemple amb ressò entre aquells nuclis nacionalistes del País Valencià.

La tasca d'intel·lectuals com Joan Fuster --i aquesta seria la setena conclusió-- va suposar un exemple de superació de concepcions aïllacionistes en el cas de remarcar la importància de les relacions entre el Principat i el País Valencià. Fuster era l'exponent que amb el seu exemple d'intel·lectual compromès dinamitzaria les relacions entre valencians i principatins. El projecte nacional dels anys cinquanta i seixanta era, doncs,

integrador. I en aquesta idea d'integració caldria remarcar la tasca de determinats sectors econòmics del Principat (com fou un sectors dels cotoners) de cara a endegar aquell flux de relacions nord-sud. Aquestes relacions més globals superaven una relació basada en el factor lingüístic com a únic factor d'identificació entre el Principat i el País Valencià.

La conclusió general a la qual arribem és, per tant, que entre els anys cinquanta i seixanta es van posar unes bases d'activitat nacionalista, amb unes primeres formulacions ideològiques generals i orgàniques (en el cas d'UDPV i PSV) que, a més de donar una interpretació global -dinàmica i no estàtica- de la realitat sòcio-cultural i política del País Valencià i superant, d'aquesta manera, una concepció estrictament lingüísticco-literària que havia estat una constant hegemònica en la història contemporània del País Valencià (exceptuant unes conjuntures en què el nacionalisme es vehicularia políticament, però no pas hegemònicament: 1907-1937), orientaria la seva activitat política a vertebrar el País Valencià en el marc dels Països Catalans.

V. ANNEXOS

I. MODEL DE QÜESTIONARI EMPRAT EN LA RECERCA.

**II. LLISTAT GENERAL DE CLIENTS DE LA DISTRIBUÏDORA
I LLIBRES AMB MÉS DEMANDA.**

**III. CLIENTS DE LA DISTRIBUIDORA (INTEL.LECTUALS I
NACIONALISTES)**

IV. ACTES ORGANITZATS PER L'AULA AUSIÀS MARCH.

**V. J[OAN] F[USTER]: *PROJECTE DE LLIBRE SOBRE ELS PAÏSOS
CATALANS.*
*LA "CENSURA" I NOSALTRES ELS VALENCIANS***

VI. CENSURA DE SOLAMENT JUDICIS.

ANNEX I. MODEL DE QÜESTIONARI EMPRAT EN LA RECERCA.

A.- DADES DE REFERÈNCIA.

1.- Nom, any de naixement i localitat d'origen.

a.- Procedència social: petita burgesia urbana, professions liberals, comerciants o treballadors (em refereixo als vostres pares).

b.- Tradició cultural o política familiar: blasquisme ... Ús de la llengua: context: ús familiar, ús del carrer. És a dir, en quin moment es va donar el canvi lingüístic?.

2.- Primers inicis en el valencianisme:

a.- Per via cultural: any d'ingrés als cursos de llengua del Rat Penat. Altres vies.

b.- Per via intel.lectual: lectures o influències ideològiques⁹⁹¹.

c.- Altres influències: en el nacionalisme i en postures de compromís globals (marxisme...).

2.1.- Any aproximat a l'assistència de la tertúlia de X. Casp/Adlert. Impressions sobre el seu nacionalisme⁹⁹².

2.2.- Coneixença dels Cronistes del Regne (Vicent Badia Marín, Giner Pereperez...). Vau realitzar lectures de la revista *Valencia Cultural* o *Sicània*, col.lecció Nostres Faulelles...?.

2.3.- Relació amb la Joventut del Rat Penat (Enric Tàrrega, Francesc Codonyer...). Participació als Aplecs (de Llúria, Alcoi, Castelló... Anys: 1960-1970)⁹⁹³.

2.4.- Altres nuclis d'activitat: vau conèixer algun nacionalista històric (dels anys trenta) com Francesc Soriano, Adolf Pizcueta, Joaquím Maldonado, Emili Beüt...?.

⁹⁹¹ Em refereixo a les tendències més remarcables, en l'espectre ideològic, que us van influir en el context dels anys seixanta i començaments dels anys setanta, tant en l'aspecte del nacionalisme (que suposo va ser més momentani) i en l'aspecte de compromís global.

⁹⁹² Per "impressions del seu nacionalisme", entenc si el situàveu en una línia més pròxima al conservadorisme; si aquesta postura ideològica conservadora va ser una de les causes de l'enfrontament amb Joan Fuster i els membres de la vostra generació. En aquest sentit, per exemple, E. Climent i M. Ardit m'asseguraren que van anar-hi (a la tertúlia) a finals dels anys cinquanta (1958), però que deixaren d'anar-hi perquè no coincidien en l'ambient cultural i ideològic.

⁹⁹³ Em refereixo si vau assistir a algun Aplec de la Joventut i quina relació vau tenir amb aquells primers nacionalistes del Rat Penat (Tàrrega...), en general d'esquerres.

B.- UNIVERSITAT O ALTRES VIES.

3.- Relació amb la generació de *Diàleg* (V. Álvarez, L.V. Aracil...): any de confluència, activitats més remarcables, formaven un grup homogeni, per exemple, quant a finalitats ideològiques?.

3.1.- Referent al SEU. Fins a la seva desaparició en 1965, s'hi van donar activitats en el seu si: TEU, SUT. Hi va prendre part?. La vostra participació era amb una finalitat determinada: per reformar aquest sindicat universitari...?.

3.2.- Teníeu coneixement de les revistes *LA CAÑA GRIS* (1960) i *CLAUSTRO*?. Jugaven algun tipus d'activitat liberalitzadora respecte del SEU (*CLAUSTRO* era del SEU)?. Quina significació cultural tenien aquestes revistes o altres com per exemple, *ALBATROS* de l'Institut L. Vives (1960), en la vostra tasca de redreçament cultural?.

3.3.- Aquesta generació universitària suposava una certa hegemonia del nacionalisme cultural a la Universitat?. Sobretot en relació a d'altres moviments polítics com el comunista.

3.4.- Quin va ser el paper cívic i intel·lectual exercit pels professors catalans: Miquel Tarradell, Emili Giralt i Miquel Dolç? (Aquesta escola hom l'ha denominada historiogràficament *Escola de Barcelona*).

3.5.- Quan va iniciar la coneixença amb Joan Fuster? Existia algun tipus de redreçament cultural amb anterioritat a *Nosaltres els Valencians*?. Per exemple, revistes com *DIÀLEG*, iniciades pel 1961, o les activitats de la Joventut del Rat Penat (E. Tàrraga ...) es poden circumscriure en aquest context de redreçament nacional-cultural amb anterioritat a les idees expressades en *Nosaltres*...?.

3.6.- Vós va iniciar aquest redreçament, com a experiència autobiogràfica, després d'haver llegit l'assaig de Joan Fuster?.

3.7.- Joan Fuster era un aglutinant intel·lectual, cultural per a la vostra generació?. Quina significació tenia l'intel·lectual de Sueca envers la vostra generació en relació al compromís cívic i intel·lectual?.

3.8.- Existia una iniciativa cultural-política pròpia de la vostra generació respecte de Joan Fuster?. Em refereixo a l'estructuració del Partit Socialista Valencià i a la implantació en comarques concretes d'un nacionalisme cultural entre 1960 i 1962.

3.9.- Existien altres referents intel·lectuals i cívics per a la vostra generació a banda de Joan Fuster?

3.10.- Vau tenir coneixement del Moviment Socialcristià de Catalunya? Hi va prendre

part?

3.11.- La ideologia de la vostra generació, concentrada en la revista *Diàleg i Concret*, va iniciar una evolució ideològica d'un cristianisme compromès a un marxisme més aproximat a la tradició socialdemòcrata? (En aquest sentit a la revista *Diàleg* existien uns certs corrents influenciats per la via socialista sueca).

C.- NACIONALISME CULTURAL.

4.1.- Què va suposar per a vós, i per al conjunt de la vostra generació, la fundació de la llibreria "Can Boïls" pel que fa a la difusió del llibre i de la cultura en valencià o català? Quins llibres recordeu haver-hi comprat i quines activitats recordeu que s'hi van realitzar? En aquest sentit, entre les activitats realitzades, Emili Boïls em va explicar que quan es va morir Joan XXIII, la llibreria va organitzar uns fulls de signatures. Aquesta activitat va tenir molt de ressò popular, i entre tots els sectors socials.

4.2.- Respecte a les altres dues llibreries que posteriorment a Can Boïls van funcionar: Concret Llibres i Tres i Quatre, recorda alguna activitat concreta que tinguéssiu ressò entre la seva generació o en vostè?

4.3.- El local Studio va tenir algun paper pel que fa a la difusió d'activitats culturals en català? Raimon m'ha explicat que hi va fer algun recital entre 1968 i 1970.

4.4.- Creu que Raimon era un símbol d'aquella generació?. Aquesta impressió era compartida en aquella època universitària per tots els seus companys? Quins factors, a més del fet de cantar en català, remarcàreu en el fenomen Raimon que s'identificaven amb la vostra generació? On va escoltar Raimon per primera vegada? A Can Boïls?

D.- NACIONALISME POLÍTIC.

5.1.- Vau tenir algun tipus de relació amb el Partit Socialista Valencià? És a dir, vau col.laborar en alguna activitat seva? Per exemple a les pintades PARLEM VALENCIÀ i VALENCIANS UNIM-NOS, vau tenir algun tipus d'activitat o participació?

5.2.- Va prendre part en la campanya de solidaritat amb els obrers asturians el 1962, on Raimon va manifestar-se a favor i van detenir F. Codonyer, G. Bonafè, etc.?

E.- SOCIETAT I NACIONALISME.

6.1.- ¿Quina va ser la reacció de vostè, i de la vostra generació universitària, davant la campanya contra Joan Fuster orquestrada per *LAS PROVINCIAS* i *LEVANTE* el 1963, com a conseqüència de la publicació de la guia de Destino *El País Valencià*? Per exemple, recorda la cremada del diari *LEVANTE*? Aquesta cremada de diaris va ser produïda per aquesta campanya anti-Fuster? Com va anar aquesta reacció de cremar

exemplars d'aquest diari?

6.2.- Continuant amb aquesta campanya contra el llibre de Fuster publicat a Destino, ¿pot ser interpretada com a la contraposició de dues òptiques sobre la realitat valenciana: una òptica pre-moderna, basada en una concepció tipista del País Valencià (com la que es va explicitar a la premsa del moment), oposada a una òptica més globalitzadora que buscava una altra visió del que era aquella realitat valenciana, lluny dels tòpics, i que ja venia representada per Fuster, i després per la generació universitària?.

6.3.- En aquell moment de la polèmica contra el llibre de Fuster, ¿com va veure aquella campanya; és a dir per a vostè, i els seus companys d'universitat, quins interessos s'amagaven sota aquesta campanya?

6.4.- ¿Vostè va tenir coneixement de l'existència d'unes radios universitàries a inicis dels anys seixanta? He pogut localitzar les següents emissores: Ràdio Catarroja (portada per R. Llorens Romaní i Emili Boils), Ràdio Túria i Ràdio Castellar. En una d'aquestes emissores -Ràdio Túria- es va portar a terme una defensa del llibre i de la figura de Fuster. No sé si hi va participar M. Sanchís Guarnier. Recorda aquest fet?

6.5.- Va prendre part en algun tipus d'activitat a la Casa de Catalunya? Em refereixo a la vostra participació en algun curs d'ensenyament del valencià, que impartia en el 1963 Lluís Alpera, tertúlia, etc... Recorda l'època en què Miquel Tarradell feia de bibliotecari en aquest centre; va conèixer Santiago Ninet? Aquesta pregunta es pot cloure així: Què va representar la Casa de Catalunya, des de l'aspecte cultural, per a la vostra generació universitària?

6.6.- Va prendre part en alguna activitat de l'Ateneu Mercantil? Per exemple en l'homenatge a Joan Fuster el maig de 1968? Aquesta institució a la dècada dels seixanta, presidida per Joaquim Maldonado, va representar algun tipus d'especial sensibilització pel que fa a la cultura catalana o valenciana? Era un factor de redreçament? En quins factors es podrien concretar aquesta sensibilització, sempre partint de la seva activitat concreta en aquest centre?

6.7.- Va prendre part en alguna activitat que feia referència a la introducció del valencià a l'església? Em refereixo, per exemple, a la recollida de 25000 signatures que es va fer el 1965 o a la celebració de la primera missa en valencià el 1966.

F.- TEORIA

7.1.- De les següents obres que tot seguit us indico, quina ha estat la que ha tingut més influència, sempre parlant des d'aquella època dels anys seixanta, en l'aprofundiment de la vostra consciència de país i històrica: *La Llengua dels valencians* (1960), *Nosaltres*

els valencians (1962) i *L'Estructura Econòmica del País Valencià* (1970).

7.2.- L'assaig de Fuster *Nosaltres els Valencians*, va suscitar algun tipus de debat historiogràfic en algun seminari per part de José Mª Jover, Joan Reglà...? És a dir, ¿quin ressò real va tenir en el vostre món acadèmic aquesta obra de Fuster, de cara a iniciar vies d'investigació futures, debats o altre tipus de consideració? Aquest assaig va tenir una difusió generalitzada o va estar més concentrada a nivell universitari?

7.3.- Sovint la crítica més comuna que es fa a l'esmentat assaig de Fuster és que no mostrava les transformacions d'estructura econòmica que aleshores, en la dècada dels seixanta, s'estava produint al País Valencià. ¿Les observacions de Fuster fetes al *Nosaltres* referent a una indústria artesanal, sempre en aquell context dels primers anys seixanta, tenien raó de ser; o contràriament les crítiques adreçades a Fuster en el sentit apuntat més amunt són certes? Com va veure aquest aspecte en aquells anys seixanta? Va ser un tema especialment comentat?

7.4.- En el treball que estic fent, sostinc com a hipòtesi que el missatge nacionalista dels anys seixanta era integrador del procés d'industrialització que aleshores s'estava operant a València. És a dir, em sembla que la vostra generació va articular una ideologia, un projecte que no es basava sols en el fet lingüístic (encara que aquest fet de la llengua era prou central), sinó que també va ser una proposta política i intel·lectual molt pluridisciplinar: naixement a la Universitat Literària d'un seminari de Sociologia pel professor Murillo ... i podríem dir del naixement d'una nova concepció de les ciències socials. Aquesta és la principal diferència que trobo respecte al valencianisme dels anys trenta. Podríem dir que aquesta hipòtesi confirma els fets d'aquella època, almenys a nivell teòric?

G.- REFLEXIONS FINALS

¿Quin balanç faríeu de tot aquell ambient universitari i extrauniversitari de cara a valorar la seva activitat en el fet d'articular un procés de redreçament nacional? ¿Quines aportacions destacaríeu de la vostra generació universitària que hagin estat bàsiques per al País Valencià, a nivell cultural, intel·lectual i polític, cara a conformar una consciència de país?

ANNEX II. LLISTAT GENERAL DE CLIENTS DE LA DISTRIBUÏDORA I LLIBRES AMB MÉS DEMANDA.

Clients:

"Bernat Bono i Barber, R. Lluís Ninyoles, Enric Tàrrega, Vicent Ventura, Josep L. Codonyer, Bernat Garcia Aparici, Llorens Galiana, Francesc Domènec Navarro, F. Codonyer Caballero, Angel Sàez Pedrero, Valerià Miralles, Martínez, Jacobo Muñoz, Ferrer Roda, Manuel Ardit, Sendra Mestre, Aureli Castanyer, Rafael Llorens Romaní, Emili Boïls, Joan Fuster, Vicent Alvarez, Vicent Sunyer Garcia, Conrad Martínez Matoses, Jaume Vidal Alcover, Marisa Ballester, Joan Hernández Cortés, Joan Riera, Vicent Genovés, Joan F. Mira, Lluís Monferrer Gilabert, Vicent Miquel Diego, Adrià Espí, Vicent Ferris Garcia, Ferrer Pastor, A. Bernabeu Llates, Vicent Arlandis, Josep-Xavier Hernandez Domingo, Jesús Cerver, Vicent Escrivà, Antoni Perez Perales, Josep Martínez, Mª Teresa Sarrió, Josep Vañó Bodí, Eliseu Climent, Joan Navarro i Ferran Zurriaga Agustí".

Llibres amb més demanda sol·licitats a les següents editorials:

"Editorial Albertí (Nova Col·lecció Lletres), Editorial Arimany (*Vocabulari i Diccionari*), Editorial Torre (F. CODONYER: *Els minuts i la distància*; A. CUCÓ: *Lluernes Tan sols*), Editorial Barcino (*Iniciació a la filosofia*), Editorial Selecta (Gualba, la de mil veus; A. CALVET[GAZIEL]: *Castella Endins, Portugal Enfora, La Península Inacabada, Tots els Camins duen a Roma, Seny, Treball i Llibertat*; Joan FUSTER: *Antologia de la Poesia Valenciana i Poetes, Moriscos i Capellans*; M. BATLLORI: *Vuit Segles de Cultura Catalana*), Editorial El Club dels Novel·listes (M. RODOREDA: *La Plaça del Diamant; El Crist de nou Crucificat*; L. VILLALONGA: *Bearn*; J. SALES: *Incerta Glòria*), Editorial Moll (Col·lecció Raixa) (J. FUSTER: *El Descrèdit de la Realitat, Indagacions Possibles i Judicis Finals*; B. PORCEL: *Els Condemnats; No N'eren 10?*), Editorial Dalmau (*La Catedral de València* i Col·lecció "Panorama de les Idees").

Font: Fulls diversos de la Distribuïdora General.

ANNEX III. CLIENTS DE LA DISTRIBUÏDORA (INTEL·LECTUALS I NACIONALISTES).

Vicent VENTURA: Octubre 60 (*La Rosa dels Vents: Illes d'or* núm. 75)
Gener 61 (*Notícia de Catalunya*).

F. FERRER PASTOR: Maig 60 (*Vocabulari Castellà/Català i Català/Castellà*)
Octubre 60 (*Un món per a infants, Serra d'Or*)
Octubre 61 (*Diccionari Albertí*).

Vicent FERRIS GARCIA: Maig 60 (*Guerra i Pau*)
Juny 60 (*Serra d'Or*)
Agost 60 (*Estimat Sr. Fiscal, La Finestra, Violació de límits, L'Enterrament, La llengua dels valencians, L'Odissea*)
Octubre 60 (*El Testament*)
Desembre 60 (*Can coneret Valencià, No n'eren 10?, 4 calendaris*)
Gener 61 (*Albertí núm. 60, Notícia de Catalunya*)
Agost 61 (*Els fugitius, Un Camí de Damasc, Industrials i Polítics, El Gandul*)
Novembre 61 (*Albertí núm. 64*)
Desembre 61 (*Mapa: J. Ballester?, Calendari: Jaume I?*)

Vicent ALVAREZ: Gener 62 (*Notícia de Catalunya, La crisi de l'edat moderna, Els Pobles Joves, L'estat Modern, La societat de masses, Industrials i polítics*).

Manuel ARDIT: 31.XI.59 : Llibres a termini
1.VII.60 : *Diccionari Castellà-Català*
Octubre 60: *Lluernes tan sols*.

Vicent ARLANDIS: 23.IV.62: *Fundació Ciutat de València*

- Emili BOILS:**
- Octubre 60 (*La llengua dels valencians, Vocabulari Sicània, Lluernes tan sols*)
 - Novembre 60 (*Proses en carn, No n'eren 10?. La Balada, Els Condemnats*)
 - Desembre 60 (Raixa núm. 47, Albertí núm. 59. [Se'n fa subscriptor]; *Obres Completes Guimerà*)
 - Gener 61 (*Un segle de vida catalana*)
 - Febrer 61 (*El Testament, El Crist de nou Crucificat, Col·lecció Ocell de Paper*)
 - Abril 61 (2 exemplars de *Poetes Universitaris Valencians*. Deixat en préstec: *Un Segle de Vida Catalana*).
- Eliseu CLIMENT:**
- Març 61 (*Judicis Finals, Notícia de Catalunya*)
 - Abril 61 (*La poesia catalana: 2 volums*)
 - Maig 61 (*Pelegrinatge als orígens*)
 - Setembre 61 (*La crisi de la democràcia, Episodis de la Història, 19*)
 - Octubre 62 (*Cançoner de l'Alguer*)
- F. CODONYER:**
- 31.X.59: Llibres comprats a termini;
 - 31.XI.59: *Viatge a Castelló*
 - 10.XII.59: *Chopin a Mallorca*
 - Febrer 60 (Albertí núm. 55)
 - 4.IV.60: *Els minuts i la distància*
 - 27.IV.60: *Terra dels homes*
 - 5.V.60: 2 exemplars de *Els minuts i la distància*
 - 16.VIII.60: Albertí, núm. 59
 - 28.IX.60: *La nacionalitat catalana*
 - Octubre 60 (Suscripció Torre núm. 43)
 - Març 61 (*Cap d'any 1961*, Albertí núm. 61)
 - Juny 61 (Albertí núm. 63)
 - Febrer 62 (Albertí núm. 64; ed. Torre, 45)
- Josep CODONYER**
- 30.IX.59 - 18.XII.59 (Pagaments)
 - 29.XII.59: *Antologia Poesia Valenciana*
 - Gener 60 (Albertí núm. 54; 25 novetats literàries)

Febrer 60 (Torre núm. 40)
6.IV.60 (Albertí núm. 56)
10.VI.60 (Albertí núm. 58)
16.VIII.60 (Torre núm. 42)
Febrer 61 (Albertí núm. 60)
Juny 61 (Albertí núm. 62)
Novembre 61 (Albertí núm. 61)
Desembre 61 (Torre núm. 44)
Febrer 62 (Albertí núm. 65)

Joan-Francesc MIRA:

Desembre 60 (Suscripció a *Serra d'Or*)
Octubre 61 (*Mapa*: J. Ballester)

tius, Iniciació a la filosofia, De la Terra a la lluna, Viatge al centre terra, L'elefant blanc robat, Els assassins carrer Morgue).

29.VII.60: *La llengua dels valencians*

17.VIII.60: Torre nº 42

31.VIII.60: Diccionari Pompeu Fabra

Octubre 60 (Suscripció *Serra d'Or, Industrials i Polítics*).

Novembre 60 (*Notícia de Catalunya*).

Desembre 60 (*Cançonet de Nadal*)

Gener 61 (*Bon seny, La cuca de llum, il·legible*).

Juliol 62 (Albertí núm. 65-66; Episodis de la història : 24, 25, 26, 27)

Març 63 (Albertí núms. 67-68)

Rafael Llorens i ROMANÍ(malgrat ser gran d'edat, el vincle amb la Joventut ve donat pel Teatre-Estudi):

Maig 60 (*L' hora verda*)

Juny 60 (Suscripció a *Serra d'Or*)

Novembre 60 (*Gramàtica Carles Salvador*)

Setembre 61 (*Diccionari Albertí*)

Novembre 61 (Albertí núm. 64, *Un món per a infants, Gramàtica Carles Salvador, Judicis Finals, Indagacions Possibles*)

Abril 62 (*Fundació Ciutat de València, La llengua dels Valencians, Cartes d'Itàlia, Poetes Universitaris Valencians*)

Lluís MONFERRER: Març 60 (*El crist de nou Crucificat, El Testament*)
Abril 60 (*Tirant lo Blanc*)
28.IV.60: *Intrús*
17.V.60: *Incerta Glòria*
24.V.60: *Un món per a infants*
26.V.60: Suscripció a *Serra d'Or*
26.V.60: *Llibre de les dones i la lluna nova*
Juny 60 (*Vuit segles de cultura, Albertí núm. 58*)
Setembre 60 (*Albertí núm. 59, La llengua dels Valencians, Figures de Temps, Antoni Puigblanc*)
Novembre 60 (*El jardiner*)
Desembre 60 (*Industrials i polítics, Erem quatre, Cançoneret de Nadal*)
Febrer 61 (*L'ambició d'Aleix*)

Antoni BARGUES: Agost 60 (*La llengua dels Valencians*)
Desembre 60 (*Calendari Jaume I: 1961*)
Gener 61 (*La llengua dels Valencians*)
Febrer 61 (*Diccionari Català-Castellà*)
Desembre 61 (*Diccionari Albertí, Mater et Magistra, Llibre de la Fam, Drama del segle*).

Vicent MIQUEL I DIEGO: Març 60 (*El Crist Crucificat, Gramàtica Valenciana*)
Setembre 60 (*El Testament, La llengua dels Valencians, Vocabulari Sicània, Lluernes tan Sols*).
31.X.60: *Pàgines escollides Ausiàs Marc*
Novembre 60 (*Antologia Maragall: Selecta*)
Desembre 60 (*Calendari Jaume I, Expedició dels almogàvers, No n'eren 10? L'ambició d'Aleix, Els pobles Joves, L'arquitectura catalana, El sacerdocí dels laics, Pàgines Sant Vicent Ferrer*)
Febrer 61 (*Pilot de guerra, La catedral de València, Popular Barcino*).

54, 59, 117, 132)

26.III.61: *Incerta Glòria*,

22.IV.61: *Assassinats carrer Morgue, Viatge al Centre de la terra, El que s'ha de saber de la llengua catalana, El pro i el contra, Diari Anna Frank*).

Maig 61 (*Breviari social de Pius XII*)

Juny 61 (*Érem quatre*, 1 Col·lecció Ocells de Paper)

Octubre 61 (*Solnegre*)

27.XI.61: *L'Anunciació a Maria, Descrèdit de la Realitat*)

Gener 62 (*Castella endins, La Península inacabada*).

Valerià MIRALLES:

Març 60: (*El Crist de nou Crucificat*)

25.IV.60: *Gramàtica Carles Salvador*

12.V.60: *Els minuts i la distància*, Albertí núm. 57

Juny 60 Albertí, núm. 58)

Octubre 60 (*Vocabulari Sicània, No n'eren 10?*, Albertí, núm. 59

Sense data :1960: *Resum història catalanisme, L'ambició d'Aleix, El Duc de Calàbria, Proses en carn, Grecs en la meua tinta, Breviari social de Pius XII, El carrer estret, Subscripció Serra d'Or*, Albertí núm. 60, *Erem quatre*.

Desembre 61 (Albertí núm. 64. *El Pro i el contra dels Borja, Unitat d'Europa, Societat de masses, Panorama actual de les idees*, 10; *L'Estat Modern*

23.IV.62: *Llibre negre de la fam, El drama del segle*.

Rafael NINYOLES: 5.XI.60: *Vocabulari Arimany*

Del 18.XI.60 al 13.X.61: *Pagaments*.

Antoni PÉREZ PERALES:

Agost 60 (Albertí nús: 57,58,59; *La llengua dels valencians*).

Joan RIERA:

Febrer 60 (*Diccionari Fabra*)

Juny 61 (*Serra d'Or, Cap al tard, Cançons de la terra, Missal*).

- Angel SÀEZ PEDRERO:** 31.XI.59: Diccionari Fabra
 Febrer 60 (*Missal Romà*)
 9.IV.60: Diccionari Fabra, *Gramàtica Sanchís*
 Desembre 60 (Vocabulari Sicània, *La llengua dels Valencians*, Raixa núms. 40, 41, 42).
- Vicent SUNYER:** Març 60 (*Els Condemnats*)
 3.X.60: *Guerra i Pau*
 6.X.60: Subscripció *Serra d'Or*.
- Enric TARREGA:** 30.IX.59: *La trampa*
 Gener 60 (Bloc Calendari, *Vuit segles de Cultura Catalana*).
 Febrer 60: *Vençut per la ironia*
 4.IV.60: *Els minuts i la distància*.
 17.VI.60: (*Quan mataven pels carrers, Les formes de vida catalana, Els fugitius, Iniciació a la filosofia, De la Terra a la lluna, Viatge al centre terra, L'elefant blanc robat, Els assassinats carrer Morgue*).
 29.VII.60: *La llengua dels valencians*
 17.VIII.60: Torre nº 42
 31.VIII.60: Diccionari Pompeu Fabra
 Octubre 60 (Subscripció *Serra d'Or, Industrials i Polítics*).
 Novembre 60 (*Notícia de Catalunya*).
 Desembre 60 (*Cançonet de Nadal*)
 Gener 61 (*Bon seny, La cuca de llum*, il·legible).
 Juliol 62 (Albertí núm. 65-66; Episodis de la història : 24, 25, 26, 27)
 Març 63 (Albertí núms. 67-68)
- Jaume VIDAL ALCOVER:** Gener 60 (*Vuit segles de Cultura Catalana, Poesies A. Marc: Volum V*).
 Febrer 60 (Diccionari Fabra)
- Josep VAÑO:** Març 60 (*Vuit segles de Cultura Catalana*).
 Abril 60 (*El Crist de nou Crucificat*).

28.IV.60: Albertí núm. 57
 Juny 60 (Subscripció *Serra d'Or*)
 Agost 60 (Albertí, núm. 59; *Vocabulari Sicània*)
 Octubre 60 (Episodis de la història: 6, 7, 8)
 Novembre 60 (Episodis de la història: 9, 10 *L'ambició d'Aleix*)
 Febrer 60 (Albertí núm 60, Episodis de la història: 11, 12; *Notícia de Catalunya*, Biografies catalanes: VIII, IX).
 Març 61 (Albertí núm 61, Episodis de la història).
 Desembre 61 (Albertí núms. 62, 63, 64; Mapa, Calendari: Jaume I?, Episodis de la història: 16, 17, 19, 20, 21-22, 23).

Ferran ZURRIAGA AGUSTI: 28.VII.60: *La llengua dels valencians*.
 22.VIII.60: Pagament; Joan Maragall
 5.IX.60: Pagament
 14.X.60: 2 exemplars *La missa del poble*.
 17.X.60: Pagament
 18.XI.60: *Com es fa una biblioteca*.
 21.XII.60: *Cançonet valencià*.
 9.I.61: Pagament, *Reeixir*.
 25.VI.61 Pagament, *Sol negre, Terra dels homes*, Il·legible
 19.VII.61: *Figuretes de vidre*.
 21.VIII.61: 3 exemplars *Un món per a infants*.
 22.12.61: *Viure no és fàcil* (Selecta), *Qüestions de Vida Cristiana* (2) Pagament.
 Agost 62 (*El Testament, Pregàries d'esperança, La promoció humana*, Pagament).

Font: Fulls diversos de la Distribuidora General.

ANNEX IV. ACTES ORGANITZATS PER L'AULA AUSIÀS MARCH.

DIA, MES I ANY	TEMA/AUTOR
16.III.1959	Lectura de l'obra de Teatre <i>Vençut per la Ironia</i> de Rafael Villar a càrrec de Teresa Tomàs, Marisa Senabre, Elena M ^a Reginard, Antoñita Martinez, Ramon Pelegero, Josep Alarte i J. Xavier Hermandis.
16.IV.1959	Clausura del curs de l'Aula Ausiàs March. Hi intervingueren: Sanchis Guarnier, sobre història lingüística valenciana; Xavier Casp presentà a Cucó, i a L. Aracil que recitaren uns poemes. Clogué: l'Orfeó Universitari dirigit per Jesús Ribera Faig (<i>Las Provincias</i> , 16.IV.1959). El diari del 17.IV.1959 recollia que Dolç clogué el curs " <i>invitando a la colaboración, muy especialmente, a la juventud universitaria</i> ").
9.V.1959	<i>Commemoració de l'aniversari de la mort del poeta Bernat Artola i Tomàs</i> . Celebrat a l'Ateneu Mercantil. Conferència de J. San Valero: <i>Bernat Artola Tomàs</i> . Antologia poètica de Bernat Artola, llegida per: Ramon Pelegero, Helena Reginard, Rafel Villar i Maria Eugènia Rincon. S'hi interpretaren cançons per Vicent Asensio, Vicent Garcés i Matilde Salvador. Clogué l'acte Joaquim Maldonado, president de l'Ateneu, remarcant " <i>de Valencia y Castellón</i> " (<i>Las Provincias</i> , 10.V.1959).
6.XII.1959	Representació a l'Ateneu Mercantil de <i>Vençut per la ironia</i> . Dirigida per Josep-Maria Morera.
28.I.1960.	<i>Homenatge a Carles Riba</i> . Hi intervingueren: Miquel Tarradell: <i>Carles Riba en el nostre temps</i> ; Xavier Casp: <i>Entorn de la poesia de Carles Riba</i> ; Miquel Dolç: <i>Carles Riba i el món clàssic</i> ; Alfons Cucó: <i>Lectura de poemes de Carles Riba</i> . Acte celebrat al Saló de Graus de la Facultat de Lletres. Miquel Tarradell en glossà el relleu humà i simbòlic i M. Dolç n'evocà la personalitat en l'humanisme contemporani (<i>Las Provincias</i> i

- el *Levante*, 29.I.1960).
- 11.II.1960 "Francesc Codoñer, Manuel Ardit y Adrià Espí, presentados por el novelista Miquel Adlert, leían sus composiciones narrativas en la vernácula lengua, ante un selecto auditorio amante de nuestra literatura. Y Jaume Vidal Alcover, en castellano claro (sic), glosaba el tema 'El mito en Albert Camus' (*Las Provincias*, 12.II.1960).
- 22.III.1960 Al Saló de Cent de l'Ateneu, presentació del "Club dels Novel·listes", de Barcelona; amb la intervenció de: Miquel Dolç, Joan Sales, Jaume Vidal Alcover, Joan Fuster i Xavier Benguerel. Era una "sesión especial" (*Las Provincias*, 22.III.1960).
- 1.IV.1960 Conferència de Josep Iborra; *La literatura procesada*, a la Facultat de Lletres.
- 11/12/13.IV.60 *No n'eren 10?*, obra escènica de Martí Domínguez, dirigida per Josep Maria Morera i representada al Teatre Eslava.
- 27.IV.1960 Alfons Verdaguer parlà sobre *Viatge a Ausiàs March*.
- 5.IV.1960 Actuació de Joan Riera, Emili Rodríguez Bernabeu i Lluís Alpera, al Saló de Graus de la Facultat de Lletres.
- 19.V.1960 Miquel Batllori (SI) dissertà sobre *Joan Maragall i Miquel Costa davant la crisi de 1909* al Saló de Graus de la Facultat de Lletres.
- 3.XI.1960 *Homenatge a Joan Maragall* per: Rafael Ferreres. *Aspectes de la poesia de Joan Maragall*; Lluís Aracil, *La tasca de l'Aula per a enguany*; Ramon Pelegero "llegirà poemes de Maragall" i Miquel Dolç: *Maragall, aquest exemple*.
- 18.XI.1960 Joan Fuster: *Tècnica, civilització i masses*, al Saló de Graus de la Facultat de Lletres.
- 25.XI.1960 Josep Ballarín: *Toynbee, l'Occident, el món i el cristianisme*. Saló de Grau de la Facultat de Lletres. Fou presentat per Miquel Tarradell "e inició su amena y recia conferencia evocando la figura de Vicens Vives" (*Las Provincias*, 26.XI.1960).

- 2.XII.1960 Vicent Ventura: *La Cultura i les estructures socials*. Saló de Graus.
- 10.XII.1960 Francisco Elias de Tejada: *Los Clásicos del pensamiento político valenciano*.
- 20.I.1961 *Homenatge a Vicens Vives*, presidit per Sanchis Guarner. Miquel Tarradell: *Jaume Vicens, home*. En recordà "la preocupació per València; Alfons Cucó: *El professor Vicens i la nostra responsabilitat*; Joan Reglà: *Vicens Vives, historiador (Serra d'Or, febrer de 1961)*. [L'homenatge fou preparat pel seminari de Reglà, amb l'ajut de Ramon Pelegero].
- 17.II.1961 *Homenatge a J-E. Martínez Ferrando* presidit per Corts Grau. Hi parlaren: Josep Camarena, Antoni Ubieto, Miquel Dolç.
- 21.IV.1961 *Lectura de Contes* per: Bernat Garcia i Aparici, Alfons Bonafont i Diana Palmer, presentats per Xavier Casp.
- 12.V.1961 Joan Ferrando: *Les autonomies regionals en la Constitució Italiana de 1946*.
- 3.XI.1961 Adrià Espi: *L'Aula Ausiàs March, enguany*; Manuel Sanchis Guarner: *Expansió medieval de la nostra llengua*. Aula Magna de la Universitat.
- 24.I.1963 J. Corts Grau: "*Luis Vives y Valencia*".
- 15.II.1963 Josep Raga Gil: *L'informe del Banc Mundial i l'economia valenciana*.

Font: Llibre d'actes de l'Aula Ausiàs March.

ANNEX V. J[OAN] F[USTER]: *PROJECTE DE LLIBRE SOBRE ELS PAÏSOS CATALANS.*

Font: Arxiu documental de Joaquim Maluquer i Sostres.

Projecte de llibre sobre
ELS PAISOS CATALANS
J.F.

Introducció.

Primera part. - Els fonaments històrics.

- 1) L'expansió de Catalunya i la "fundació" de Mallorca i del País Valencià com a països "catalans". Procés polític i demogràfic d'aquest "fet". La "indiferenciació" de valencians i mallorquins fins al s. XV. La compenetració cultural, econòmica i política dels Països Catalans durant l'Edat Mitjana.
- 2) Començos del diferencialisme. Quan apareixen els gentilicis "valencià" i "mallorquí" amb valor polític. La divergència de la problemàtica socioeconòmica interna de ~~cada~~ les tres regions. La "independència" mallorquina. La qüestió del nom de la llengua entre els valencians. La unió amb Castella i les seves repercussions.
- 3) La disgregació dels segles XVI-XVIII. Els patriotismes locals i l'espanyolisme. Perduració, com a reminiscència, de la consciència unitària. Les relacions efectives entre els Països Catalans, en l'ordre polític, econòmic i cultural durant aquesta etapa.
- 4) Redescobriments de la unitat, amb la Renaixença. L'ideal "llemosinista". La projecció cultural del Principat sobre les Illes i el País Valencià en el XIX. La presència valenciana i mallorquina al Principat. Les resistències particularistes. El pancatalanisme.

Segona part. - La versió política del problema.

- 1) Renaixença i catalanisme polític. ~~Berenguer~~ què la Renaixença prospera al Principat i no tant a les Illes ni al País Valencià. La negativa dels valencians a polititzar-se: polèmica V. Balaguer versus Llorente. La passivitat dels mallorquins.
- 2) La limitació "regional" del catalanisme històric. El catalanisme, moviment classista: burgesia industrial i proteccionisme com a base. L'evolució posterior: les dissidències i les reaccions contra el catalanisme conservador determinen, encara, la limitació "regional" dels partits catalanistes que se li oposen.
- 3) La idea de la "Catalunya Gran". Factors que la promouen:
 - a) tradicionalistes (suggeriment sentimental de la imatge

"gloriosa" i "federal" de l'antiga Corona d'Aragó); b) lingüístics (unitat de l'idioma, circumstància de ser els clàssics "catalans" mallorquins o valencians, en la majoria de casos); c) polítics (convicció que les tres regions unides —o federades— pesarien molt en la política espanyola). Atenció atribuïda pels polítics del Principat al "projecte" d'una "Catalunya Gran".

- 4) Les repercussions de la idea de la "Catalunya Gran" al País Valencià i a les Illes.

Tercera part. - El projecte unitari i les resistències que trobarà.

- 1) Importància del particularisme regional a cada una de les regions. El concepte de poble (o de nació). Importància de sentiment espanyolista. El "sucursalisme".
- 2) El problema dels noms. Valoració i abast. Els altres prejudicis: els antagonismes econòmics, les rivalitats de nivell folklòric, etc. Unitat i dialectalització de l'idioma.
- 3) Raons per a la unitat: a) tèdriques o doctrinàries; b) pràctiques.
- 4) Les solucions possibles. Els arguments tòpics: a) espanyolista o criptoespanyolista: l'"imperialisme" (absorcionisme) "català", projectat sobre les Illes i el País Valencià b) comunista: l'imperialisme de la "burguesia catalana" a través de la idea de la "Catalunya Gran".

Epíleg.

Naturalment, la disposició final dels capítols serà una altra, perquè l'estructuració del material disponible no podrà ser definitiva sinó en l'últim moment. Però el contingut del llibre serà, si fa no fa, els que acabo de traçar. La fraseologia a emprar vindrà condicionada per l'espectre de la censura, no cal dir-ho: però amb un mínim de cautela es pot dir tot o gairebé tot.

ANNEX V. LA "CENSURA" I NOSALTRES ELS VALENCIANS.

Tot seguit exposem els informes dels lectors tot autoritzant l'edició del llibre corresponent a les edicions de 1962 i 1964.

"Informe y otras observaciones" del lector de l'edició de 1962.

"Obra en la que el autor trata de las virtudes del pueblo valenciano y de la historia de su formación como parte [é]tnica de España. El autor lamenta reconocer que el valenciano no es como el catalan fuert[e] en sus convicciones lingü[í]sticas y de de (sic) clase sino m[á]s bien es blando y entregadizo al, abandono de lo suyo; espera no obstante que con el tiempo este fenomeno cambie y respalndezca la cultura valencianista. PUEDE PUBLICARSE.

Madrid, 22 de Marzo de 1962.

El Lector,

Fdo: Jose de Pablo Muñoz".

"Informe y otras observaciones" [C] del lector de l'edició de 1964.

"La galerada 166 es el prologo para una segunda edición de la obra "Nosaltres, els Valencians", en él el autor se congratula del éxito de la primera edición y de la controversia que ha promovido en Valencia. Anuncia la segunda edición que dice ha de ser iguañ en el contenido que la primera sin adiciones. Hace profesión de defender los intereses y lengua valenciana y anuncia un libro suyo ya publicado en castellano. Se ve que es regionalista pero no da pruebas de separatismo. Creo que se puede permitir su publicación".

Madrid, 9 de Marzo de 1964.

El Lector,

F. Aguirre".

Font: A[rchivo] G[eneral] A[ministración]: Caixa AGA 13825, Expedient 1345/62.

ANNEX VI. CENSURA DE SOLAMENT JUDICIS.

"¿Ataca al Dogma? No páginas
¿Ataca a la moral? No páginas
¿A la Iglesia o a sus Ministros? No páginas
¿Al Regimen y a sus instituciones? No páginas
¿A las personas que colaboran o han colaborado con el Régimen? No páginas.
Los pasajes censurables ¿califican el contenido total de la obra?

Informe y otras observaciones (c)

Obra escrita un poco a lo Ramon Gomez de la Serna que pretende, en un tono en cierto modo humorístico-quejumbroso, al parecer servir de reactivo para reavivar el valencianismo, uniendolo segun se desprende con el catalanismo. Hay frases en las pags. 14 y 24 acotadas por mi en rojo que parecen rezumar cierta tendencia separatista o al menos nacionalista y que por tanto considero conveniente que se eliminen. De todos modos, como apenas conozco la literatura valenciana o valencianista, ni su política, convendría a mi ver que revisase esta obra otro lector más versado en estas, por si las alusiones que en esta obra se hacen tuvieran algo de censurable, pues fuera de lo indicado no encuentro otra cosa que impida su publicación".

Madrid, 7 de abril de 1964

"El lector"

Les pàgines que patiren supressió de paràgrafs foren (cito els paràgrafs que foren tatzats):

Pàg. 24: (frase "acotada" pel lector):

"Una estada a València dels amics de Barcelona és un replantejament seriós de la superestructuració obligada i ansiada que cal bastar sobre les estructures de les nostres coses comunes ..."

"La muda" es una altra mostra del que poden arribar a dir els xicots de Barcelona quan venen a València (Directament de l'Alfons C.)" (tatzada)

Pàg. 27:

"Al capdavant l'italià també prové del castellà" (tatxat)

"Si foc deriva de *fuego*, Roc derivarà de *ruego*" (tatxat)

Evidentment, els qui parlen de "llengua valenciana", també parlen de "llengua murciana" (tatxat)

"La Reial Acadèmia de la Llengua Espanyola, davant l'erudició creixent per tot arreu, es deuria replantejar la qüestió de conveniència d'incloure al diccionari espanyol les darreres llengües peninsulars, és a dir: el murcià, l'andalús, el logronyès, etc.." (tatxat)

Pàg. 31:

"*Juan Español* o el Palau Arquebisbal" (tatxat)

Pàg. 32:

"Església de València. "*Carísimos hermanos*"..." (tatxat)

"Excel.lentíssims i Reverendíssims Senyors Bisbes de Xàtiva, Llíria, Gandia, Alzira, Castelló estricta i d'altres" (tatxat)

"La Mare de Déu dels Desemparats fou proclamada Patrona de tot el Regne de València. Així, doncs, ja en tenim dos" (tatxat)

"Picatosa anguila Palau Arquebisbal -Catedral- Mare de Déu. I si plou?" (tatxat)

Pàg. 33:

"Commemorarem l'Aniversari de Cervantes" (tatxat)

"Tot ben comptat, la pròxima riuada ens toca l'any 1966" (tatxat)

Pàg. 34:

"El Consulat de Castella a València es diu el Patriarca" (tatxat)

Pàg. 36:

"Hi ha qui creu que el País acaba en Trànscits" (tatxat)

"Primer Cadis. Ara València. Tot ajuda a fer la fama. La gratitud d'Antonio Amaya" (tatxat)

Pàg. 41:

"L'any 1963 muntaren un cavall de Troia a la falla de la plaça del Cabdill (*vulgo, del Caudillo*). Però, estava buit. Foteren, en lloc del mite, un Snack Bar. Lluisa deia que cada oliva devia valdre *un duro*" (tatxat)

"Aquella llonganissa florida que és l'ofrena de flors a la Verge. (Em recorde, però, del rabadà d'en Sagarra: "amb tot l'amor") (tatxat)

"Alguna bona brodadora que conec m'ha dit que, ella, quan fa senyeres per a falles, s'enten, sempre s'até als cànons: el groc es d'or vell i, el vermell, de sang antiga" (tatxat)

Pàg. 42:

"De tota manera, amb un xic de sort, no farà falta que els intel·lectuals de Barcelona vinguen a València" (tatxat)

Pàg. 43:

"Fixeu-vos bé: agafant-lo per baix, el mapa dels Països Catalans te forma de garrot prehistòric. Ullada en fer-ne ús" (tatxat)

"L'Ebre, per a tots els catalans, ens queda encara mes ample que llarg" (tatxat)

"Joan Crusellas no ho degué de dir tot en *Els Pobles Joves*. O li ho van tallar. Son dels llibres que valen 900 pessetes o es regalen amb amor" (tatxat: "O li ho van tallar")

Pàg. 44:

"Ara quan tindrem país" (tatxat)

"De tota manera, tinc ja ocupada la plaça de Secretari del Ministeri que desempenyaré" (tatxat)

"Nosaltres tots els catalans, tenim molta semblança amb les Funeràries, però, encara ens manca el "servei permanent" (tatxat)

Pàg. 45:

"L'estranger ara porta de matrícula una "M"" (tatxat)

Pàg. 46:

"Això que "la sardana es la dansa mes bella" ... Es clar que, organitzar jotes valencianes cada diumenge, fóra ja prou, sense cap ajuda, com per afonar definitivament la Sección Femenina" (tatxat)

"És que la *Santa Espina* no té lletra?" (tatxat).

Pàg. 48:

"Consciència de culpabilitat: és pecat vendre llibres castellans?" (tatxat)

"El mot "Can" no deixa d'indicar un gos. Tot depèn del temps i de la justícia forana" (tatxat: "i de la justícia forana")

Pàg. 56:

"Sóc, finalment un d'aqueixos capellans en technicolor que en diuen Bisbes, però, frustrat" (tatxat)

Font: A[rchivo] G[eneral] A[ministración]: Grupo de Fondos de Cultura (información y Turismo), Caixa AGA 15077, Expedient: 1438/64.

VI. ÍNDEX ONOMÀSTIC

- Abella, D.: 115, 364, 394.
Adan, J. M.: 315.
Adlert, M.: 9, n.2, 37, 39, 42, 43, n.48, n.52, 47-52, 55, 57, 62, 63, 65, 71, n.74, 66-69, n.79, n.80, 72, 73, 76, 77, 83, 88, 94, 98, n.124, 133, 157, n.203, 163, 165, n.215, n.236, 186, 217, n.281, 256-260, n.342, 265, n.369, 327, 342, 343, 397, 405, 412.
Adrover, M.: 116.
Aguila, J.: n.453.
Aguilera Cerni, V.: 20, n.96, 481.
Aguilera, E.: n.497.
Aguiló, L.: n.35.
Aguirre, J. L.: 181.
Agulló, A.: 37.
Alabèrnia, T.: 38, 499.
Alaman, A.: 85, 88.
Alamar, M.: n.94.
Alapont, A.: 111.
Alarte, J.: 38, 196, 277.
Albella, M.: 37, 373, n.582, 381, n.608, 382, n.611, 383.
Albero, V.: 347, 496.
Albertí, S.: 95, 98, 100, 101, n.112, 157, 163, 187, 188, 204, 218, 219.
Albiach, V.: 581, 374.
Aicayde, F.: 85, 247.
Alcorisa, E.: 38, 424.
Alcover (mossèn): 105, 150, n.199.
Alepuç, J.: 476.
Alfaro, A.: 20, 21, 481, n.694.
Alfaro Taboada, R.: 453, 454.
Almela, F.: 41, n.42, 55, 58, n.69, 62, 64, 70, 71, 76, 77, 154, n. 215, 196, 259, 456.
Alomar, C.: n.96.
Alonso, J. V.: n.306.
Alpera, L.: 37, n.71, 169, 170, 172, 174, 233, 240, 246, 248, 301, 308, n.427, 312, n.430, 313, n.432, 314, 315, n.446, 392, n.641, 401, 405.
Alsina, J.: 101.
Àlvarez, E.: 389, n.630, n.634.
Àlvarez, S.: n.292.
Àlvarez, V.: 38, n.229, 237, n.305, 240, 244, 246-249, 272, 285, n.384, 286, 287, 289, 291, 292, 293, 298, 300-302, n.412, n.417, 304, 305, n.427, 320, 323, 329, 330, 336, 344, n.497, n.498, 352, 355, n.601, 383, n.613, n.615, 388, 389, 390, 411, n.689, 413, 438, 469, 487, n.902, n.904, n.905, n.909, 492, n.918, 493-496, 504, n.961, 523.
Amades, J.: 65.
Amorós (mossèn): 37.
Amorós, C.: 237, 251.
Amorós, J.: n.570, 377, 378, n.602.
Amorós, R.: n.602.
Andrés Cabrelles, R.: 154.
Ansuátegui, J.: 302, n.412, n.417.
Antolí, M.: n.602.
Anzo: 489.
Aparisi i Guijarro: 457.
Aracil. L. V.: 23, n.24, n.40, 33, 38, n.71, n.93, 167-169, 171, 172, n.447, 180, 197, 215, 237, 239, 241, 242, 244, 247, 250, 252, 253, 257, 262, 265, 266, n.353, 272, n. 360, 276, 277, 292, 293, 295, 298, n.404, 301, 302, n.424, n.427, 314, 315, 330, n.497, 351, 352, 354, 355, 360, 369, 372, 380, n.605, 397, 399, 405, 411, 413, 414, 435-438, 484, 514.
Aragon, L.: 249.
Aramon, R.: 65, 66, 72, 91, 128, 129.
Ardiaca, P.: n. 292, 230, 231.
Ardit, M.: 197, 248, 252, 257, 262, n.344, 272, n.424, 300, n.497.
Areal, C.: n.96.
Arimany, M.: 127-129, n.145, 132.
Arlandis, V.: 192, 193.
Armengou, J.: 170, 172.
Arnal, J.: n.96.
Arrillaga, J.: 490, 496.
Artola, B.: 71, 372.
Aura Vilaplana, A.: n.281.
Ayala, S.: n.961.
Azcàrraga, A.: n.96.
B. Canals: vegeu Ballester Canals, J.
Badia, V.: 88, 213, 460.
Balaguer i Pascual, E.: n.131, 182, 256, 312, 314, n.668.
Balaguer, I.: 20.
Balbino Paches, E.: n.281.
Baldayo, A.: n.281.
Baldó, M.: n.34.
Ballarin J. M.: 37, 170, 171, n.219, n.220, 302, 328, n. 360, 344, n.497.
Ballester Canals, J.: 7, 26, 37, n.67, 85, 86, 88, 89, 91, 93-100, n.109, 101, n.111, 102, n.112, 109, n.124, 110, n.125, 112-117, n.135, 118, 120, n.139, 121, n.141, 157, 187, 206, 231, 271, n.607, 384, n.645, n.685, 503, 525.
Ballester Ramos, R.: 169,
Ballester Sanchis, R.: 453, 454.
Barberà, J. J.: n.424.
Barbero, A.: n.281.

Barceló, J.: n.860.
 Bargues, A.: n.6, 32, 37, 96, 98, 103, 119, n.203, 166, 169, 172, 184, n.238, 187, 191-193, 197, 201, 207-213, 215, 218, 229, 230, 233, 397, 411, n.497.
 Baroja, P.: 157.
 Bartrina, J.: 319, n.469, 400.
 Bastardes, R.: 163, n.212, 164, n.214, 166, 169, 170, n.221, 174, n.225, 175, 216, 297, n.497.
 Batista i Roca, J. M.: n.140.
 Batllori, M.: n.2, 37, n.44, 45, n.50, 46, n.53, 48, n.56, n.57, 49, n.58, n.59, 63, 66, 67, n.277, 279, 280.
 Baubi, C.: 37, 109, 165, n.215, n.369.
 Bausset, J. L.: 140, 180.
 Bayà, T.: n.125.
 Bayarri, J.M.: n.52, 108.
 Bayarri, N.: n.96, 212.
 Beauvoir, S.: 249, 410.
 Beltran Llopis, L.: 237, 301.
 Bella, B.: 272.
 Beneito, T.: 411.
 Beneyto, A.: n.441.
 Beneyto J.: 77.
 Beneyto, M.: 163.
 Beneyto, T.: 476.
 Benguerel, X.: 168, 353, n.548.
 Benlloch, P.: n.439.
 Berberà, J. J.: 388, 389.
 Bergamin, J.: 237.
 Bernabeu i LLatas, A.: 101, 192, 207, n.281.
 Bertran, J. B.: 42, n.44, 43, 45, n.50, n.52, n.53, 48, 49, n.58, 66, 179.
 Bertrana i Segarra: 61.
 Beüt, E.: 63, 76, 85, 88, 90, 94, 97, 100, n.124, 195, 208, n.281, 480, n.576.
 Bito, C.: 359.
 Blasco, J. L.: 248, 257, n. 326, n.346, 288, 298, n.417, n.424, n.497, 506, 514, 515, 517, 518.
 Blasco, X.: 377.
 Blasi, E.: 52, n.75.
 Blasi, M.: 37, n.75, 85, 97, 98, 101, 129, 187.
 Bloch, E.: n.22.
 Blonet, B.: 47.
 Blum, L.: n.485.
 Bohigas, O.: 171.
 Bohigas, P.: 109, 116, 278.
 Boïls, E.: 220, 223, 235, n.302, 315, 332, 394, 404, n. 497, n.670, 454, n.685.
 Boïls, S.: 404-407, 409, 410, 412, n.686, 413-417.
 Boix, J.: 253.
 Boix, M.: n.208, n.227, 483, n.891.
 Bonafont (germans): 192, 193.
 Bonafont, A.: 184, 191, 192, 233, n.427.
 Bonet, B.: 47, 157, 353, 373.
 Bonet i Llopis, F.: 116.
 Bonet, J.: 180.
 Bonet, P.: 354.
 Bono Barber, B.: 109, n.281, 365.
 Bono, E.: n.5, 31, n.982.
 Borja Moll, F de B.: 37, 47, 68, n.97, 87, 89, 91-94, n.104, 97, 100, n.109, 101, n.111, n. 112, 102, 105, 106, 109, n.124, 119, 120, 141-143, 220, 222, 223, n.607.
 Borràs, R. M.: 253.
 Boscà, E.: n. 6, 37, 138, n.162, 184, 191, 192, 193, 207, 225-227, n.289, n.290, n.292, 229, 231, 232, 235, n.302, 236, 415, n.427.
 Botella, R.: 357.
 Brassens, G.: n.441.
 Breuilly, J.: 22.
 Brines, J.: n.41.
 Broch, A.: n.131.
 Bru i Vidal, J.: 194, 213.
 Bru, S.: 71, 454, 480.
 Bueno, J.: 185.
 Buïria, J.: 491, 495.
 Burdeau: n.386.
 Burriel, V.: 116.
 Cahner, M.: 36, 37, 127, 129, 140, 163, n.209, n.210, n.211, 164, n.213, 166, 167, n.216, n.217, 168, 169, n.218, n.221, 171-173, n.223, 174, 175, n.225, n.226, 207, 216, n.278, n.279, 257, 258, n.343, 288-290, n.389, 291, n.393, 294, n.394, n.395, 297, n.401, n.406, 307, n.424, 309, 323, 327, 329, 330, n.476, 332, n.480, 344, 348, 360, n.615, 387, n.620, 392, 410, 411, 439, 487, n.694.
 Calatayud, J.: 291.
 Calduch, M.: n.281, 294, 368, 376.
 Calvera, J.: 476.
 Calvete i Franco: 146.
 Calviño: 495.
 Camacho, M.: 503.
 Camarena, J.: n.277.
 Cambó, F.: 247, 352.
 Campos, A.: n.281.
 Camps, F.: 484.
 Camus, A.: 233, 249, 389, 405.
 Candela, F.: 240, n.312, 248, 253, n. 694, 496, n.928, 506, 514.
 Candia, B. de: 109.
 Cano Marqués, J.: n.87, 85, 90, 93, 94, n.104, 95, 96, 98, 100, n.124, 119, 120, 217, n.281, 223, n.497.
 Cantó, M.: 360, 384, n.613.
 Cantó, R.: 367.
 Capeli, M.: n.453.
 Carabén, A.: 133, n.152, 142, 177.
 Carbonell, F.: 116.

Carbonell, J.: 197, n.256.
 Cardó, C.: n.383, 287, 288, n.482.
 Cardona, O.: 47, n. 54.
 Carles Llamós, J. B.: 85, 92, 94, n.104, 95, n.281, n. 497.
 Carles, O.: 354.
 Camero, T.: 27, n.32.
 Carreras, J. M.: n.39.
 Carreres, S.: 86, n.482.
 Carrillo, A.: n.453.
 Carrillo, S.: 228.
 Casablanques, J.: 253, 254, 289.
 Casabó: 302.
 Casacuberta, J. de: n.66.
 Casacuberta, J. M.: 6, 37, 39, n.46, n.47, n.52, 52-54, n.64, 55, 56, n.66, 57, n.69, 58, n.70, n.71, 59-62, n.72, 63, 64, n.73, 65, n.74, 66-71, n.79, n.80, 72-74, n.83, n.84, 75, n.85, 77-80, n.90, n.91, 81, n.92, n.93, 82, 83, 90, 91, 115, 125-127, 129, 174, n.224, 219, 310, 525.
 Casajoana, J.: 348, n.497.
 Casp V.: n.52, 47, 69, 71.
 Casp, X.: 9, n.3, 37, 39, n.45, 42, 43, n.48, n.52, 47-49, n.58, 50-52, 55, 62, n.72, 63, 65, n.74, 66-69, 71-73, 77, 83, 88, 94, 98, 125, 128, 133, 150, 151, n.195, 157, n.203, 163, 181.
 217, n.281, 256-258, 265, 277, 280, 312, n.437, 327, 343, 353, n.576, 397, 405, 412, 414.
 Castanyer, A.: 88, 182, 207, 208, 225.
 Castellano, A.: 469.
 Castellet, J. M.: 19, 20, 145, n.183.
 Castillejos, A.: 37, 506.
 Castro, J.: 249, 503.
 Català, R.: 358.
 Caudé, T.: 410.
 Cerdà, F.: 86.
 Cervera Grífol, J.: 213, n.281, 411.
 Cirau, C.: n.685.
 Cirici i Pellicer, A.: 84, n.96, 136, n.159, 172, n.221, 310.
 Civera, B.: 91, 411.
 Clara-Simó, I.: 240, 315, 411.
 Claudel, P.: 199.
 Climent, E.: 38, n.71, 169, 170-174, n.229, 180, 197, 236, 240, 243, 244, 247, 257, 260, 266, 271, 272, 276, 277, 281, n.379, 288, 289, n.388, n. 389, 290, 291-294, n.394, n.395, 295, 297, 298, n.406, 301, n. 427, 317, n.447, 322-324, 327, n.472, n.473, 328-330, 332, n.478, n.487, 340, n.489, 342, 344, 348, 351, n.498, 354, 355, 357, n.569, n.571, 372, 388, 390, 392, 399, n.694, 410, 413, n.497, 480, n.905, n.909, 502, 506, 507.
 Climent i Cabrera, R.: 115, n.129, 116, n.133, 357, 358, 361, n.542, 363, n.550, 365.
 Climent, V.: n.711.
 Coccioni, C.: 405.
 Cocteau, J.: 196.
 Codina (arxiver): 96.
 Codina, N.: 38, 253, 499.
 Codonyer (germans): 37, n.71, 96, 98, 101, 103, 164, 184, 191, 192, 199, 207, 212, 246, 261, 411, 413.
 Codonyer, F.: n.3, n.6, 32, 35, n.128, 165, 187, n.243, 192, n.247, 197, 201, n.264, 207, n.268, 212, 214, 215, 216, n. 281, 220, 222, 223, 226, 227, n.290, 228, n.296, n.297, n.300, n.292, 230, 231, n.295, 232, 233, 234, 235, n.301, n.302, 236, 237, 354, 397, 415, n.427.
 Codonyer, J.: n. 6, 201, 217, 218, 220, 294, n.427.
 Colera, J.: 192, n.427.
 Colom, G.: 84.
 Colomer, C.: 142.
 Colomines, J.: 116, n.131, 117, n. 135, 147, n.191, n.192.
 Coll i Alentorn, M.: 43, n.48, 61, 65, 67, 114, 484, n.895, n.988.
 Comas, A.: 37, n.734.
 Comelade (Dr.): 176.
 Comes, A.: 453.
 Contijoch, A.: 172.
 Contreras, E.: 37, 461, n.834, 475.
 Corominas, M. J.: 391.
 Coromines, J.: 54, 55, 116, 246
 Coromines, P.: 54.
 Corredor, J. M.: 176.
 Cort, R.: n.124.
 Cortade (mossèn): 176.
 Cortés, D.: 457.
 Cortés, F.: n.107, n.281, n.498, 353, 354, 476, 480.
 Cortina: n.281.
 Corts Grau, J.: n. 96, 242, 277, 331.
 Costa, A.: 420, 424, 508.
 Costa i Llobera: 49, 64, 66, 130, 150.
 Costa, J.: 37, 475, 504.
 Creu Fuster, J. de La: vegeu Fuster, J.
 Croce, B.: n.59.
 Crusellas, J.: 7, 97, 98, 99, 100, 101, 102, n.112, 103, n.114, n.115, 104, 241, 247, 295, n. 482, 526.
 Cruzet (vídua de): n.198, 159.
 Cruzet, J. M.: 78, 148-150, n.196, 151-155, 159.
 Cuartero, F.: 247, 248, n.325.
 Cuatrecasas, L.: 484, n.988.
 Cubeles, M.: 52, n.61.
 Cucó, A.: 12, n.8, n.11, 28, 38, n.43, 118.215, 237, 240, 242, 244, 247-249, 250, 252, 255, 257, 258, 261, 263, 272, 276, 277, n.417, 292, 301, 303, 307, n.424, n.427, 314, 316, n.441, n.446, 323, 332-334, 351, n. 497, n.498, 352, n.501, 354, 362, 370, 390, n.630, 405, 411, 416, n.694, 429,

430, 434, 438, 484, n.808, n.814, 469, n.854, 470.
 Cuelco, J.: 195, 213.
 Cueva, F.: n.6, 37, 96, 184, 185, 190, 193, 221, 397, 411.
 Cuevas, M.: n.281.
 Cuito, A.: 495.
 Cuvillier: n.386.
 Chao, R.: n.296.
 Chourraqui, A.: 249.
 D'en Sarrià, B. (pseud.): n.140.
 Dàvila, F.: 411, 454.
 Deig, A.: 369, 375.
 Delavigette, R.: n.482.
 Deloncle, J.: 97, n.107, 176.
 Delos: n.386.
 Devesa, J. A.: 397, n.648, n.649.
 Diaz del Moral: 263.
 Diego, V.: 485, 486, n.898.
 Dobb, M.: 249.
 Dolç, M.: 65, 69, 79, n. 90, 252, 263, 278, 279, 282, 283, 315, 369, 380, n.605, n.634.
 Domènec J.: n.613.
 Domènec, M.: 512.
 Domínguez, M.: 38, n.44, 53, 72, n.81, 86, n.124, 147, n.204, n. 256, 209, 247, 266, n.358, 277, 362, 367, n.570, 373, 380, n.605, 398, n.653, 399, 407, 410, 413, 414, 454, 477, 479.
 Donderis S.: n.70.
 Dottrens, R.: 420.
 Duart: n.497.
 Duran, E.: 86, 152, 153, 166, 170, 261, 411.
 Duran, M.: n.70, 77, 116.
 Efak, G.: 115.
 Eiximenis: n.497.
 Elliot, J.: 389.
 Engels, F.: 225, 229.
 Era, A.: 47.
 Escalante, E.: 155, 199.
 Escarré, A.: 170, 354, 414-416, n.690, n.695, 481.
 Espar Ticó, J.: 298, n.409, 391, n.636, 392, n.639.
 Espasa, J.: 328, 455, 480.
 Espí, A.: 459.
 Espina, G.: 141, 142, n.173, 399, n.660.
 Espinàs, J. M.: 170, 364, 394.
 Espinet, J.: 253.
 Espriu, S.: 403.
 Esquer, V.: 79.
 Estada Balaguer, A.: n.961.
 Estapé, F.: 141, 146.
 Estellés, V. A.: 73, 98, 180, 452.
 Esteve Genovès, F.: 63.
 Estivill, J.: 38, n.911.
 Estradé, G. M.: 414.
 Eulàlia: n.497.
 F. Ortells vegeu Fuster, J.
 Fabra, P.: 54, 69, 79, n.90, 80, 81, n.91, n.92, n.93, 83, 116, 121, 380.
 Fabregat, A.: n.803.
 Fabregat, G.: n.608, 382.
 Fabregat, R.: 127.
 Farràs, J.: 39.
 Farreras i Duran, F.: 128.
 Faulí, J.: 115.
 Fayos Alonso, E.: n.52.
 Fernández, J.: 233, 234.
 Fernández, J.: n.54.
 Fernández Sanz, A.: 234.
 Ferrandis, S.: 86, 88.
 Ferraté, J.: 159.
 Ferrater i Mora, J.: 103, n.115, 249.
 Ferrer, A.: 240, 253, n.452.
 Ferrer Camarena: 408.
 Ferrer González, A.: n. 130, 116.
 Ferrer i Ferrer, J.: 38, 96, 253, n.336, n.337, 254, 411, 499.
 Ferrer, M.: 131.
 Ferrer Pastor, F.: n.104, 98, 99, 193, 209-211, n.281.
 Ferreres, R.: 440.
 Ferris Garcia, V.: 92, 93, n.124.
 Fibla Viciano, J.: n.281, n. 576.
 Figuera i Serra, P.: 132, 134, 136, 138-140.
 Fina: n.497.
 Fletcher, D.: 86, n.277, n.362.
 Flors, A.: 37, 369, 370, n.573, 373, n.580, 375, n.587, 376, n.588, 415.
 Foix, J. V.: 77.
 Folch, N.: n.204, n.205.
 Folch, O.: 67, n.75, 79, 127-129, 132-134, 138-141, 143, 156, n.202, 163, 172, 177.
 Folch, R.: 112.
 Forteza, M.: 109.
 Fortuny, J.: 101.
 Fos, J. L.: 222, n.500, 353, 354, 355, n.661.
 Fos, N. 497.
 Franch, V.: n.10, n.35.
 Fransitorra, R.: 253.
 Freinet, C.: 422.
 Fromm, E.: 249.
 Fullana, M.: 197, 405.
 Fusi, J.P.: n.32.
 Fuster, J.: 4, 6, 7, n.1, 9, 11, 12, 13, 14, 16-21, 23, n.23, 24, n. 25, 27, 28, n.33, n.35, 30, 34, 37, 38, 39, 46, n.53, 51, 53-56, n.71, n.72, 67, 68, 71-74, n.82, n.84, 75, n.85, 76, 77, n.87, 78, n.88, 79, 80, n.90, 82, n.94, 83, n.96, 86, 94, 100, 108, 109, 112, 116, 127-129, n.146, 130, n.147, n.148, 131-134, 138, 139, n.163, 141, n.165, n.168, 142, n.170, 143, 144, n.179, n.180, 145, n.184, n.185, 146, n.186, 147, n.192, 148, 149, n.193, 150, 151,

n.195, n.196, 152-154, n.198, 156, n.202, 157, 158, n.204, 159-164, 167-171, n.221, 172-175, n.225, n.226, 176, 177, 179-182, 183, 186, 192, n.256, 207, n.278, n.281, 219, 221, 223, 232, 237, 242, 247, 248, 249, 255, 258, n.342, 261, 264, n.359, 276, 278, 280, 284, 289, 291, 294, 296, 297, n.396, n.416, 307, n.422, 310, 315, 327, 330, n.476, 331, n.482, 343, 348, n. 497, 352, n.501, 353, n.502, 354, 355, n.503, 357, 358, 359, n. 548, 363, n.575, n.576, 373, 376, 385, n.616, 386, 387, n.621, 388, n.622, 389, n.628, n.629, 390, n.630, n.632, n.635, 391, 392, 393, 394, n.644, 395, 397, n.656, n.657, 399, n.658, n.659, 401, 402, n.665, 403, 410, 411, n.687, 415, n.694, 421, 426, 427, n.729, 428, 429, n.733, 430, 432-434, 436-438, 440, 442, 443, 440, 442, 443, 446, 447, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 457, n.819, 459, 468-470, 474, 475, 481, 493, 507, 513, 532.
 G. Renat: vegeu Giner i Marco, J.
 Galí, R.: 132, n.149, 133, n.153, 134, 138, 140, 339.
 Galindo, J. L.: 196, n.302, 277.
 Galindo, M.: n.602.
 Garcés, J. E.: 301, 319, n.449, n.459, 322, 514.
 Garcés, V.: 180, 233, 275.
 Garcia, A.: 291.
 Garcia, B.: 193.
 Garcia Bodaño, S.: 493.
 Garcia Bonafè, M.: 169, 172, 232, n.297, 233-237, 242, n.314, 292, 359, 389.
 Garcia Esteve, A.: 230.
 Garcia Grau, J.: 37.
 Garcia Leal: n.96.
 Garcia López, A.: 496.
 Garcia Martínez, M.: n.961.
 Garcia Martínez, S.: n.41.
 Garcia Molina, J. L.: n.424.
 Garcia Rigal, J.: 56, 88, 219, 453, 454.
 Garcia-Castejon: 504, 505, n.961.
 Garcia-Richard, J.: 179, 181.
 Garin: 252.
 Garrabou, J.: 133.
 Garrido, M.: 319.
 Garrido, R.: 506, 514, 517, n.960.
 Gascó, A.: 88.
 Gascó, J.: n.570.
 Gascón Pelegrí, V.: 213.
 Gaspar Carbonell: 453.
 Gassó, L.: 129.
 Gellner, E.: 26, n.29.
 Gide, A.: 405.
 Gil Buchon: n.497.
 Gili, J.: n.131.
 Gimeno, A.: 356.
 Giner Boira, V.: 87, n.215.
 Giner, F.: 247.
 Giner i Corral, J.: 196, 229, 233-235.
 Giner i Marco, J.: 63, 64, n.73, 71, n.78, 73, 86, 88, 106, 181, 189, n.242, 190, 193, 200, 201, 203, 204.
 Giner Perepérez, F.: n.107, 353.
 Giralt, E.: 380, n.605, n.694.
 Girau, M. C.: 115, 400.
 Girona, A.: 25, n.28.
 Gironés, J.: 88
 Gisbert, R.: 361, n.537.
 Gomar, A.: 411.
 Gómez Bedate, D.: n.453.
 Gòmez Senent, D.: 88, 213.
 Gòmez Senent, P.: 88, n.242, 466, 467, n. 848, n.849.
 González Martí, M.: 86, 163.
 Gosálvez, V.: 37, 79, 164, 360, 472, n.863.
 Gramsci, A.: 225.
 Gras, F.: 357.
 Gras, V.: 37, 357, n.514, 359, n.524, 359, 360, 361, n. 537, 362, n.544, 363.
 Grau Montserrat, M.: 194.
 Griera, R.: 101.
 Guallart, F.: 37, 368, 369, n.571, 373, n.582.
 Guia, J.: n.12, 27, 186.
 Guinot, S.: 96.
 Guitart, C.: 484, n.893, n.602.
 Guiter, E.: 176.
 Gulsoy, J.: n.90.
 Gysling, W.: 492.
 Haennsch, G.: 116.
 Hauriou, A.: n.485.
 Hernández Casajuana, F.: 196, 484.
 Hernández, P.: n.711.
 Hernu, C.: n.868.
 Huguet, E.: n.576.
 Huguet i Segarra, G.: 53, 75, 76, 78, 91, 95-97, n.281, 367, 371, n.576, 372.
 Ibàñez, Blasco.: 155.
 Ibàñez i Escofet, M.: 141, 148, n.166, n.169, 142, n.171, n.174, 143, 144, 147, n.192, 177.
 Iborra, J.: 17, 20, 23, n.25, n.31, 153, 180, 182, 229, 230, 264, 359, 427, 428.
 Iborra, V.: n.96, n.124, n. 358
 Iglésies, J.: 47, n.55, 66, 69, 74, 129.
 Igual Ubeda, A.: 94, 107, 464, n.844, 465.
 Ifiguez: n.497.
 Ionesco, E.: 172.
 J. del Puig(pseud.) Àlvarez, V.: 433, 434, 440, 444, n.779, 445, 446.
 Jarque, V.: 183.
 Jaume I: 261.
 Jauréguiberry, F.: 24, 25, n.26, n.27, 271.
 Joan XXIII: 122, 413-415, n.685.

Joanes, J. de: 67.
 Jordà, E.: 240, 244, 272, 523, n.307.
 Jorro, C.: 301, 304, 411, n. 497, n.856.
 Jover, J. M.: 251, 263, 279, n.634.
 Juárez, I.: 116.
 Julià, F. V.: 301.
 Jutglar, A.: 443.
 Kafka, F.: 389.
 Köhne, M.: 492.
 Kubischev: 280.
 L'Escrivà, J.: 214.
 Labriola, A.: 229.
 Lacalle, A.: 246, 389.
 Lacomba, J.: 29, 240, 251, 252, 263, 264, n.349,
 304, n.424, 316, 411, 437, n.630, 401, 403, n.667,
 n.694.
 Lacroix, J.: n.482, n.485.
 Lasserre, G.: 249.
 Leclerc: n.386.
 Lenin, V. I.: 382, 441.
 Leveroni, R.: 50, n.60, 51, 66.
 Linares, J.: 37, 366, 367, 503.
 López Chavarri, E.: 46, n.52.
 López Gómez, A.: 252, 263, n.634.
 López P. (seud.) vegeu Àlvarez, V.: n.925.
 López Tortolà: n.961.
 López-Llaví: 388, n.624.
 López-Picó, J. M.: 39, 42, n.44, 43, 44, 45, 46,
 n.52, 47, 50, 51, 61, 62, 65, 66, 72.
 Liech-Walter, R.: 109.
 Leonard: n.497.
 Llin, D.: 358, 360.
 Llobregat, E.: 252, n.424, n.497.
 Llombart, C.: 71, n.79, n.93.
 Llompert, J. M.: 109, 206, 222, 313, 314, 441,
 n.773, 469.
 Llopis, R.: 491.
 Llorca, C.: 503.
 Llorens, J (pseud.) vegeu Ventura, V.
 Llorens, R.: 38, 187, 188, n.241, 196, 197, n.254,
 200, 214, 216, 283, n.381, 395, n. 497, n.645,
 407, 411.
 Llorens, T.: 20, 21, n.694.
 Lorente Falcó, T.: 46, n. 52, 49, n.58, 59, 77,
 116, 151, 155, n. 199, 247, 455, 458.
 Lloret, G.: 124, 181, 480, 483.
 Lluch, E.: 16, n.21, n.37, 173, 302, n.359, n.360.
 Lluch, M.: 503.
 Llull, R.: 80, 150.
 Macià, V.: 357, n.513.
 Macip, J. M.: 392, n.640.
 Maldonado Almenar, J.: n.96, 88, 476, 479, 516.
 Malraux, A.: 233.
 Maluquer i Sostres, J.: 15, n.18, 36, 37, 53, 127,
 128, 132, n.150, 133, n.151, n.154, 134, n.156,
 136, 138, 139, 140, n.163, n.164, 141, n.167, 142,
 n.170, 143, 144, n.180, n.181, 145, n.184, n.185,
 n.186, 147, n.190, 147, 161, 172, 174, 177, 207,
 231, n.224, n.226, 249, 276, 294, n.396, 305,
 n.416, 354, n.621, 392, n.644, 395, 467, 468, 474,
 532.
 Manent, A.: 37, n.69, 129, n.146, 253, n.303,
 n.342, 411, n.618, 513.
 Manent, M.: 499.
 Manent, R.: 172.
 Mannheim, K.: 29.
 Mansanet: n.497.
 Manyà, J. B.: 370, n.573, 375, n.602.
 Maraldés, J.: n.137.
 Marco, X.: 181.
 Marco, X.: 390.
 Marcy, G.: 337.
 March, A.: n. 73, 80, 116, 141, 150, 159, 358,
 359.
 Margarit, R.: 364, 394.
 Maroto, J. V.: n. 38, 184, 466, 511.
 Marquès, J. V. : n.16, n.20, 237, 251, 272, n.360,
 298, 301, 302, 305, n.417, 315, 492, n. 694,
 n.960, 506, 517, 521, 522, 524.
 Marti Soro, J.: n.801.
 Martí Belda: 516.
 Martí, G.: 390, n.631.
 Martí, M.: 166, 168, 170, 174.
 Martí, V.: n.147.
 Martí: 489.
 Martínez Ferrando, E.: n.70, 71, 77, 109, 128.
 Martínez Ferrando, J.: 307, n.422.
 Martínez Navarro, F.: 169, 172, 174, n.229, 215,
 224, 240, 243, 277, n.322, 293, 298, 310, n.426,
 n.427, n.456, 323, 329, 330, 332, 344, n.497, 372,
 390, 481.
 Martínez Romero, V.: n.961.
 Martínez Sospedra: n.35.
 Martínez Valero, R.: 169.
 Martínez Vidal, L.: 85, n.97, 86, 94, n.236, 208,
 211, 225, n.281.
 Martínez: n.497.
 Martorell, J.: 150.
 Mascarell i Gosp J.: 71, 208, 368.
 Maspons i Anglaseu, F.: 109, n.123, 116.
 Massot, J.: n.260.
 Mata, M.: 421.
 Mataix (germans): 357.
 Matalí, E.: 37, 91, 97, 100, n.215, 195, 196,
 n.263, 208, 211, 213, 359, n.576, 411.
 Matalí, Enriqueta: 37.
 Mateo, J. V.: 249, 442, 450, 460.
 Mateu i Llopis, F.: 77, 208, n.482.
 Mateu, J.: 85, 90, 101, 187.
 Mauriac, F.: 405.

Maurois, G.: 405.
 Max: n. 497.
 Mayans, G.: n.59.
 Melià, J.: 249.
 Mendes France, P.: 868.
 Menezo, R.: 381, n.612, 383.
 Menzel, W.: n.281.
 Mestre i Navarro, M.: 169, 172, 174.
 Miaja de la Muela, A.: 286, 480.
 Michavilla (pintor): n.96.
 Miguel Lamet, P.: 42.
 Miller, H.: 410.
 Millet i Maristany, F.: 62.
 Miquel i Diego, C.: 38, 418, 420, 421, n.718, 423, n.727, 469, 477.
 Miquel i Diego, V.: 38, 120, 239, 245, 276, n.363, 286, n. 427, n.601, n.602, 379, 380, 414, 476, n.870, n.874, n.879, n.880, 480, 482, 483, 485, n.806, 514, n.892.
 Mira, C.: n.497, n.711, 424, n.943.
 Mira, E.: n.10, 27, n.307.
 Mira, J. F.: 30, n.38, n.39, 38, 165, 239-241, 243, 248, 252, 253, n.335, 257, n.339, 262, 266, 270-272, 289-291, 293, 295, 298, 306, 308, n.424, 324, 332-334, 344, n. 493, 353, 354, 355, 360, 361, 362, 369, 370, n. 572, n. 608, 382, n. 613, 411, 489, 493, n. 905, 491, 492.
 Miracle, J.: 153.
 Miralles, V.: 38, 241, 255, 267, n.355, 268, n.356, n.360, 302, n. 445, n. 497, n.498, 352, 355, 369, 395, n.646, 397, 411, 416, n.694, 426, 487, n.900, 496, 514.
 Miró, A.: 20, 357, 358, 366, 514.
 Mistral, F.: n.199.
 Mitterand, F.: 868.
 Molas, J.: 84, n.95, 145, n.182, 278.
 Moll, F.: n.97.
 Moll, S.: n.97.
 Moll., A.: 164.
 Mollà, D.: n.10, n.13, 15, n.15, n.16, 27.
 Mollà, T.: n.350.
 Mompó, A.: 37, 357, n.515, n.517, 358, n.518.
 Monferrer, L.: 169, 172, 174, 215, n.497.
 Monjalés (pseud.) Soler Vidal, J.: n. 424, 481, 504.
 Monllor, O.: 357, 358, n.519, n.651, 398.
 Monllor, R.: 88.
 Montalban, J.: n.961.
 Montblanc, P.: 480.
 Montés, V.: 302, n.445.
 Montesinos, M.: 490.
 Montó, J.: 466, n.848, n.849.
 Montsó: 192.
 Monzó Quilis, F.: n.281, n.497.
 Mora Martí: n.497.
 Morant, S.: 88.
 Moròder, R.: 63, 199, 380, n.605, 476, 479, n.481 514.
 Moscardó, F.: n.85, 94, 225, n.215.
 Mouls, J.: 228.
 Mounier, E.: 11.
 Moyà, R.: 358.
 Muntaner, R.: 80.
 Muntanyola, R.: 100.
 Muñoz Espinalt, C.: 114.
 Muñoz, J.: 315.
 Muñoz Palàcios: 484.
 Muñoz Peirats, J.: n.96.
 Muñoz Selma: 291, 292.
 Murillo, F.: 250, 280, 298, 300, 352.
 Mussolini, B.: 286.
 Myrdal, G.: 436.
 Nadal, E. G.: 10, n.4, 354.
 Nadal, J.: 141.
 Nadal, L.: 89, 90, 91, 214.
 Navarro Bonet: 354.
 Neuman, K.: 492.
 Nicolau, J. A.: 88, 116.
 Ninet, S.: 180, 181, 411, 475, 480, n.694, n.806.
 Ninyoles, R. L.: 30, 28, 33, 120, 265, 266, 272, 301, 315, n.439, 476, 514.
 Noguera, J. A.: n.437.
 Núñez, L.: n.441.
 Obiols, J. M.: 38.
 Olaetxea, M.: 479.
 Oltra Molto, E.: 268.
 Olucha, E.: 101, 191.
 Olwer, N. d': 54.
 Oller, J.: 165, n.215, 342.
 Ombuena, J.: 86, 452, 463, 464, n.838.
 Omenyaca, J.: 322.
 Oron Bonillo, J.: 301.
 Ors, E. d': 61.
 Ortega i Gasset, J.: 247.
 Ortíz, M.: 141, 142, n.171, n.172, n.175, 143, n.177, 145, n.185, 177, 430.
 Ortiz, J.: 192.
 Ortiz, M.: 116.
 Padrés, E.: n.570.
 Paià Gassent, J.: 240, n.312, 248.
 Paià Gassent, J.: n.694.
 Palàcios, J.: 169, 172, 233, 255.
 Palafox, T.: 27, n.32.
 Palau, M.: 86.
 Pallach, J.: 490, 494, n.923, 496.
 Papini, G.: 405.
 Parada Bengoa: n.497.
 Paris, C.: 250, 251.
 Paris, C.: 319, n.634.
 Paris Muñoz, R.: n.281.

Pascual Tirado, J.: 96.
 Pascual, C.: n.124, n.527.
 Passola, E.: n.138, n.654, n.655, n.656, n.657, 399, n.658, n.659.
 Pastor, E.: n.445, 503.
 Pastor, J.: 405.
 Patrolini, V.: 410.
 Patxot i Juvert, R.: 128, 133, 134.
 Pau Vilaplana(pseud.) vegeu Alvarez, V.: 493, 494.
 Paula Burguera, F. de: 27, 71, 180, n. 256, 263, 400, n.808, n.852, 449.
 Pelegero, R.: vegeu Raimon: 6, 21, 22, 30, 34, 119, 146, n.187, 233, 248, 252, 277, n.395, 355, 363, 364, 365, 372, 385, n.617, 388, n.622, n.623, 389, n.626, n.628, n.629, 390, n.630, n.632, n.635, 391, n.638, 392, 393, n.643, 394, n.644, 395, n.645, 396, 397, n.649, 398, 399, 400, n.664, 401, 402, n.665, n.666, 403, n.667, n.668, n.669, 507, 508.
 Pellicer, J.: 459.
 Perarnau, J.: 369, 375, n.586.
 Pérez Benlloch, J.: 506.
 Pérez Casado, R.: n. 17, n.37, 266, n.354, 277, 293, 298, 322, 334, 355, 347, 431, 432, 487, n.901, n. 909, 515, 517, 518.
 Pérez Gil, T.: n. 96, 245, 506.
 Pérez i Garcia, M.: 94.
 Pérez i Pascual, F.: 89, 357, 358, n.516, 359.
 Pérez Moragon, F.: n. 49, n.808, n.989.
 Pérez Muntaner, J.: 232-235, n.302, 236, 248, n.347, n.360, n.497, 359, 365, 389, 415, 438.
 Pérez Perales, A.: 92, 93, 98, 100, 102, 103, n.281.
 Pérez Perales, F.: 217-219.
 Peris, M.: n.576.
 Pernau, J.: 133.
 Pessamessa, P.: 296, 440.
 Pestaña, A.: 233, 235, n.497.
 Peters, A.: n.694.
 Picas, J.: 52.
 Picó, J.: 11, n.7, 183, n.955.
 Pineda, J.:208, 209, 210, 211.
 Pinell, J.: 163, n.208.
 Pinya, Sr.: n. 194.
 Piñeiro, R.: 490.
 Pitarch, V.: 37, 381, n.609.
 Pizcueta, A.: 55, 56, 59, 76, n.86, 86, 88, 109, 193, 208, n.359, n.576.
 Pla, J.: 141-143, 153, 156, 157, 342, 432, 474, n.497.
 Planxadell: n.497.
 Polo, X.: n.497.
 Pont i Gol, J.: 278, 369, 375, n.587, 409.
 Porcar, J. B.: 367, 373, 376.
 Porcel, B.: 115, 145, n. 256, 245, 390.
 Porter i Moix, M.: 172, 364, n.642.
 Porter i Moix, J.: n.136.
 Portolès (pintor): n.96.
 Pozo de Vicente, J.: 301.
 Prada Bengoa, I.: 301.
 Prat de la Riba, E.: 247.
 Prats Rivelles, R.: 315.
 Primitiu Gómez: vegeu Primitiu Gómez, N.
 Primitiu Gómez, N.: 37, 43, 44, n.52, 76, 78, 86-88, 91, 108, n.122, 109, n.124, n.154, n.198, 189, 195, 211, 212, 213, 215, 379, 411, 414, 416, 460, 466, 479, 483.
 Pucilowski, W.: 416.
 Puerto, E.: n.613.
 Puig, D.: 161.
 Puig Espert: 154.
 Puig Grau, E.: n.281.
 Puig, J. del (pseud.) vegeu Alvarez, V.: n.920.
 Puig Quintana, P.: n.86.
 Pujol, J.: 167, 169, 170, 172, 288, 369, 411, 415.
 Punyent (pseud.) vegeu Rivas, F.
 Quart, P.: 263, 358.
 Queralt Ferrandis, P.: 89, 90, 91, 214, n.281.
 Rabascall, J.: 320, n.457, n.615.
 Ràfols Camí, R.: n. 37, 91, n.101, 94, 101, n.160.
 Raga, J.: 169, 172, 173, 276, 297, 298, 304, 308, 359, 380, n.605, n.694.
 Rahola, P.: n.374.
 Raimon: vegeu Pelegero, R.: 181, 248, 308, n.669, 411, 413, 415, 434, 435, 438, 465, 492, 493, 492.
 Ramírez Bordes: 154.
 Ramon, A.: 354.
 Ramos Oliveira, A.: 263.
 Ramos, V.: 462, n.835, n.837, 463.
 Raventós, J.: 38.
 Raventós, J.: 490, 504.
 Reglà, J.: 120, 160, 184, n.277, 242, 252, 263, 279, 280, n.374, 283, 284, 296, 300, 301, 307, 369, 380, n.605, 389, n.634, 391, 414, 438, 439, 459.
 Reig, A.: n.281.
 Reig, Carola: 79.
 Reig, J.: n.70, 76, n.86, 86, 88, 154, 247, 248, 359, n.482.
 Reig, R.: 11, n.7, 183.
 Renau, J.: n.4.
 Revest, L.: 88.
 Riba, C.: 75, n.203, 157, 163.
 Riba Ortúñez, J.: n.176.
 Ribera, T.: 506, n.608, 381, 382, n.943.
 Ribes Sonosa, J. M. (pseud.) vegeu Soriano Bessó, J. M.: 224.
 Ribot, P.: 138.

Ricard: n.497.
 Ridruejo, D.: 130, 404.
 Riera, A.: 17, 24, 127.
 Riera Clavillé: n.96.
 Riera i Llorca, V.: 126, 127.
 Riera, J.: 240, 301, 303, n.413, 307, 342, 431, 868.
 Rio, C.: n.453.
 Rion, J.: 490.
 Ripoll, F. A.: n.208.
 Ripoll, V.: n.360.
 Riutort, P.: 415.
 Riuz i Calonja, J.: 77.
 Rivas, F.: 377, n.602, 379, 476.
 Robert, B.: 91.
 Roberts, L.: 317.
 Roca i Cavall: 66.
 Roca, J.: 37, n.56.
 Roca Moreno: n.281.
 Roda Soriano (doctor): 154.
 Rodrigo, J.: 38, 347, n.558, n.664, 491, 492, 507, 508, n.973, n.974.
 Rodríguez Bernabeu, E.: 37, 57, 240, 256, 257, 293, 313, n.433, 357, 398, n.650, 411, 463.
 Rodríguez, V.: 454, 455.
 Roig, A.: 404.
 Roig, E.: n.576.
 Roig, G.: n.281.
 Roig, Germà: n.104.
 Roig, J. L.: n.424.
 Roig, J.: n.69.
 Roig, X(pseud) vegeu Alvarez, V.
 Romero, C.: n.711.
 Romeu, J.: 51, n.72, 77.
 Roqué, A.: 37, n.144, n.197. Ros Marin (periodista): 105.
 Rosas Artola, M.: 37.
 Rosés, R.: n.108, n.113, n.131.
 Rosquellas, J.: 61, 66.
 Rosselló, A.: 141, 142.
 Rosselló Zurriaga, I.: 191, 193, 208, 213, 264, n. 281, 357.
 Rostow: 280, 436.
 Roure, P.: 175-177.
 Rovira i Virgili, A.: 116, n.482.
 Rubio Garcia: n.483.
 Rubió i Lluch: 54.
 Rubió, J.: 54, 279, 280, 475.
 Rueda i Sánchez Malo: 295, 385, 386, 387.
 Ruffat, E.: 176.
 Ruiz, J.: 153.
 Ruiz Monrabal, V.: 485.
 Ruiz Torres, P.: n.34.
 Rull B.: 86
 Russell, B.: 249.
 Sàbat, T.: 37, n.86.
 Sacristan, M.: 146.
 Sàez, A.: 37, 103, n. 114, 184, 191, 193, n.249, 195, n.250, 207, n.266, n.267, 209, 210, n.271.
 Sàez, P.: n.711.
 Sala i Blasco, J. M.: 192, 214, 215.
 Sales, J.: 38, 157, 158, n.204, n.205, 168, 367, 449, n. 502, 353, n.548.
 Saltor, M.: n. 52.
 Saltor, O.: 37, n.52, 47, n.58, 65, 66, 73, 125, 129, 130, 150, 152, 153, 439.
 Salvà, M. A.: 59.
 Salvador, C.: 37, 43, n.46, n.47, n.52, n.69, 60, 70, 71, n.80, 72, 77, 81, 86, 90, 91, 102, n. 215, 202-205, 208, 210, 217, 235, n.498, 362, 378.
 Salvador, M.: 411.
 Salvador, S.: n.78, 201.
 San Valero, J.: 86, n.104, n.281, n.362, 277, 278, 282.
 Sanç, J.: 71.
 Sanchez, J.: n.711.
 Sánchez Albormoz, C.: 263.
 Sánchez Castañer, F.: 45, 46, n.52, 277.
 Sánchez-Cutillas, C.: 38, 91, 411.
 Sánchez Gozalbo, A.: 88, 91, 95, 96.
 Sánchez, M.: n.590.
 Sánchez Pantoja, A.: 38, 377, n.592, n.594, 378, n.597, n.602, 379, n.604, n.606, n.608, n.609, 476.
 Sánchez Pastor, T.: 198, 213.
 Sanchis Cardona, F.: 37, 38, 89, 90, 91, n.101, 94, 95, 96, 97, n.106, 101, n.111, 109, n. 381, 354, 368, n.566, n.567, 369, 370, n.572, n.576, n.577, 214, n.578, n.579, 373, n.583, 374, 381, 382, 385, 387, 391, 400.
 Sanchis, E.: n.497.
 Sanchis Guamer, M.: 47, 48, 53-56, 64, 68, 71, n.78, 72, 77, 79, n.90, 86, 87, 96, 98, 108, 109, n.124, 112, n.182, 188, n.256, 261, 265, 281, 294, 296, n.482, 357, 362, 371, n.576, 380, n.605, n.607, 397, 401, 408, 409, 414, 438, 456, 481, 481, 483, n.892.
 Sanchis Sinisterra, J.: 316, n.445.
 Sanchis Sugrañes, V.: 213.
 Sanchis Zabalza, J.: 87.
 Sancho Vila, A.: n.961.
 Sanmartí, R.: 39, 43, n.52, 62, n.72, 63, n.74, 70, n.80, 88, 97, 100, 109, n.131, n.215, 195, 208.
 Sanmartin, M.: 503.
 Sansano, B.: 37.
 Sant Petrillo, Baró de: 86
 Santa Cruz Teijeiro: 298.
 Santolària, R.: n.711, n.898.
 Santonja, M.: 92, 93.
 Sanz, B.: 28, n.36.
 Sanz Banyuls, A.: n. 694.
 Sanz, J.: n.35.

Sara: n.497.
 Sardà, J.: 141, n.168, 280.
 Sàrrias, C.: 316, n.443, 484.
 Sartre, J. P.: 22, 233, 249, 405, 475, n.868.
 Saz, I.: n.33.
 Segarra, J. M.: 160.
 Segarra, M.: 440, 458.
 Segura de Lago, J.: 80, n.90, n.124, 213, 214, 315, 386, 411, 413, 480, 483.
 Segura Valls, R.: n.281.
 Sellés, R.: 37, 357, 361, 362.
 Sempere, M.: 37, 360, 384, n.613, n.614, n.664.
 Sena, E.: 38, 476, n. 602, n.823, n.874.
 Sendra Boix, J.: n.694.
 Sendra Martí: n.497.
 Senent, A.: 88.
 Senent Anaia, J.: 180, 214, 215, n.694, 454.
 Senent i Micó, A.: 63, 476, 481.
 Senent Moreno, J.: n.694.
 Sentí, C.: n.96, n.215.
 Serch, A.: 116.
 Serneguet, D.: n.6, 37, 110, 112, 114, 116, 119, n.138, 120, n.141, 184, 191-193, 206, 230, 504, n.427, n.615, 387, n.620, n.497.
 Serra i Coromines, J.: n.61.
 Serrahima, M.: 66, 186, 187, n.239, n.240, 243, 391.
 Serrano, R.: 476.
 Servià, J. M.: 243, 266.
 Seva, A.: 80, n.90, 240, 293, 463.
 Sevilla, D.: 143, 144, 340, 344, 345, n.493, 385, 412, 413, n.816, 456, 457, n.817.
 Silvestre, L.: 222, n.500, 353, 354, 355.
 Simbor, V.: n.68.
 Sixto: 37.
 Smith, A.: 22.
 Sobrequés, J.: 253.
 Sobrequés, S.: 109, 448, n.796, 449.
 Solà, E.: 180, 257, 272, 276, 277, n.364, 293, 300, 302, 332, n.427, n.447, n.497, 413.
 Solbes, M.: 489.
 Soldevila, C.: 157.
 Soldevila, F.: 75, 77, 170, 172, 331.
 Solé-Tura, J.: 249, 254.
 Soler i Godes, E.: 14, 37, 45, 54, n.64, 71, 107, 165, n.215, n.248, 195, 208.
 Soler, L.: 22, 388, n.624, 402.
 Soler, V.: 267.
 Soler Vidal, J.: 505, n.961.
 Soriano Bessó, J. M.: 37, n.24, n.898.
 Soriano i Bueso, F.: 37, n.48, n.52, 58, n.70, 59-62, n.74, 66, 76, 86, 88, 109, n.124, n. 215, 166, 168, 195, 208, 278, 280, 387, 391, 411, 457, n.818, n.819, 481.
 Soriano i Pina, E.: 37
 Sorribes, V.: n.72, 86, 181, 193, 415, 480.
 Sunyer, R.: 128, 129.
 Sunyer, V.: 74, 180, 181, 182, 214, n.427.
 Sunyer. L.: n.358.
 Surroca, R.: 38.
 Tàlens Molina, R.: 214.
 Tarradell, M.: 166, 242, 243, n.277, 251, 252, 263, 274-276, n.362, 278, 279, n.376, 282, n.380, 283, 284, 292, n.391, 295, n.398, 295, 296, 300, 307, n.422, 314, n.453, 330, 331, n.477, 348, n.497, 362, 369, 380, n.605, 390, 391, n.633, 394, n.644, 396, 438, 439, 481, n.809.
 Tàrrega, E.: n.6, 37, n.100, 96, 101, 112, n.236, 184, 185-187, 191-193, 197, 201, 205, 206, 212, 215, n.262, 225, n.292, 232, 237, 271, 277, 284, n.382, 365, 367, 411, 506, 511, n.427, n.497.
 Tasis, R.: 74, 125, n.143, 126-130, n.148.
 Tebé, T.: 148, 150, 153, n.198, 159, 160, n.207, 161.
 Teixidor, J.: 156.
 Tere: n.497.
 Thous, A.: n.6, 32, 37, 100, n.203, 193, 207, n.268, 212, 214, 215, 230, n.637.
 Thous Llorens, M.: 71, 86, 88, n.104, 65, 98, 100, 180, 196, 208, n.281.
 Tierno Galvan, E.: 496.
 Tirado (germans): 382.
 Toledo: 489.
 Tomàs i Bèrnia, R.: 213.
 Tomàs i Muntó, S.: 165, 360, n.532, 361, 362, n.547, 363.
 Tonnies: n.386.
 Tordera: 354.
 Tormo, A.: n.79.
 Torres i Bages: 457.
 Torres, M.: n.205.
 Torres Valero, J.: n.97.
 Torró (germans): 232, 233, 355, 356, 357, 359.
 Torró, J.: 37, 355, n.504, 356, n.505, n.506, n.508, 357, n.509, n.512, 358, n.523, n.525, 359, 360, 364, 365, n.551, 366, n.557, 446, 447.
 Tortajada, J.: 245, 420, 476, 477.
 Touraine, A.: n.22.
 Toynbee, A.: 171, n.220.
 Tragan, P. M.: 414.
 Tremoleda, J.: n.61, 115, n.128, 146, n.189.
 Triadú, J.: 68, 75, 151.
 Trias Fargas, R.: 298, n.408, 302.
 Trini: n.497.
 Trullenque, R.: 88.
 Tudela, A.: 225.
 Tudela, J.: 357.
 Tusell, J.: 28.
 Ubieto, A.: 252, 263.
 Val, F. del.: n.576.

Valdés, M.: 489.
 València, P. de.: n.58.
 Valero Muñoz: 154.
 Valor i Serra, J.: 37, 361, n.537, 362.
 Valor i Vives, E.: 55, n.65, 74-77, 85, 94, n.236, 192, 193, 203, 207, 219, 277, 289, 391, 408, 480.
 Valor, J.: 37, 38, 91, 277, 365, n.552, n.553, 366, n.559, n.560, 367, n.562, n.563, 503, 514.
 Vallhonrat, F.: n.48.
 Valls i Jordà, J.: 38, 358, 359, 362,
 Valls i Massip, D.: 160, n.207, 161, 450.
 Valls i Taberner, D.: 142, n.170.
 Valls Jordà, J.: 91, n.102, n.160.
 Vallverdú, F.: 145, 146, n.188.
 Vanyó, F.: n.613.
 Vanyó, M.: n.613.
 Vañó, J.: 37, n.99, n.102, 94, n.104, 97, 98, 180, 181, 192, 203, 207, 214, 217, n.281, 414.
 Varela, P.: 298, n.417.
 Ventura, J.: 249, 296.
 Ventura Losada: n.961.
 Ventura, V.: 20, n.96, 179-181, 203, 232, 233, 237, n.306, 265, n.359, 328, 348, n.497, 365, 367, n.602, 390, 475, 479, 481, 503, 511, 524, n.694.
 Verdaguier, J.: 46, n.79, n.90, n.93, 404.
 Vernís, Sr.: n.194.
 Verrié, F. P.: 38, 115, 490, 492, 493, n.916, n.917, 494, 495.
 Viadel, M.: 476.
 Vian, Boris: n.441.
 Vicens, J.: n.59, 193, n.115, 247, 258, 263, 279, 280, n.374, 301, 307, 309, n.482, 331, 429, 443.
 Vicent Julià: n.497.
 Viciano, J. L.: 37, 166, 169, 172, 294, n.583, 374, 376, n.589, 381, 368, n.569, 369, n.571, n.575, 372, 373, n.580, n.581, n.582,
 Vidal Batallé, L.: n.729.
 Vidal i Alcover, J.: 263, 316, 353.
 Vila Cabanes, J.M.: 214.
 Vila, J.: 253.
 Vila, P.: 54.
 Vilanova, A. de: 59, 94, 155.
 Vilanova, E.: 274.
 Vilaplana, A.: n.108, 98-101, n.112, 102, n.131, 157, 218, 219.
 Vilaplana, F.: 361, 362.
 Vilar, M.: 240, 319, 322, n.462, n.463, 506, 510, 515, n.988.
 Vilar, P.: 134, 242, 249.
 Vilaragut, J (pseud.) vegeu Mira, J. F.
 Vilaragut, J(pseud.)...: n.486.
 Vilarrasa, S.: 414, 474, n.806.
 Villalonga, I.: 76, n.86, 86, 88, 154, 193, n.359, 294.
 Villar, R.: 71.
 Vittorelli, P.: 489.
 Vivas, F.: n.576.
 Vives, L.: 155, n.69.
 Voltes, J.: n.256.
 Wally, F.: 492.
 Witman, W.: 405.
 Ybarra, J. A.: 269, 270.
 Yvars, J. F.: 16, 19, 20, 242.
 Yves Calvez, J.: 249.
 Zabala, A.: 46, 49, 71, 86.
 Zamora, P.: 38, n.468, 322, 523, n.982.
 Zurriaga, F.: 32, 38, 191, 193, 207, 214, 221, 225, 235, 236, 240, 246-248, 264, 277, 285,293, 297, 298, n.405, 323-325, n.448, n.471, 328, n.474, 329-331, n.478, 332, 333, 337, n.484, n.488, 340, n.490, 343, n.493, 347, n.497, 351, n.498, n.499, 357, 372, 418, 420, 421, n.718, 423, 508, n.905.

VII. BIBLIOGRAFIA.

- AGUILÓ, L.: "La Oposición democrática al franquismo en el País Valenciano" in DDAA.: *Nuestra Historia*, Mas Ivars editores, València, 1980.
- AGUILÓ, L.-FRANCH, V.-SOSPEDRA, M.: *Volem L'ESTATUT!*, ed. Prometeo, València, 1978.
- ARACIL, L. V.: "Notes sobre un segle de Vida Valenciana", *Serra D'or*, juny, 1966. Pàg. 21.
- BALAGUER I PASCUAL, E.: *La Poesia Valenciana entre 1962 i 1974. El Realisme Històric*. Tesi Doctoral, Universitat d'Alacant, Setembre de 1987.
- BALDÓ, M.: "La Recerca d'una Cultura Moderna" in RUIZ TORRES, P.(dir.): *Historia del País Valenciano*, Ed. Cupsa, Madrid, 1981.
- BALLESTER I CANALS, J.: *Per Una Consciència de País*, Montevideo, 1963.
- BALLESTER, J.: *Temps de Quarantena*, Ed. Tres i Quatre, València, 1992.
- BREUILLY, J.: *Nacionalismo y Estado*, Perales Corredor, Barcelona, 1990.
- BURKE, P.: *Sociología e historia*, Alianza Editorial, Madrid, 1980.
- CAHNER, M.: "Els cinquanta-nou joves valencians de 1961", *Serra D'or*, Barcelona, Octubre, 1984.
- CAHNER, M.: "Un document històric" a *El Temps*, núm. 31, 21/27.I.1985.
- Cap d'Any* (1963 i 1964), Ed. Moll, Mallorca, 1964.
- CARNERO, Teresa; PALAFOX, Jordi: "País Valenciano" in J. Pablo FUSI(dir): *España. Autonomías*, ed. Espasa Calpe, Madrid, 1988, pàgs. 687-719.
- CARRERAS, J.M^a et alia.: "Nació i Regió als Països Catalans: economia política, estructures territorials i ideologies" in *Arguments*, 3, L'Estel, València, 1977.
- CIRICI, A.: *El Temps Barrat*, Destino, Barcelona, 1973.
- COROMINAS MADURELL, M^a.J.: *Aproximació Sociològica als orígens de la nova cançó*, Tesi de Llicenciatura, Barcelona, 1982.
- CRUSELLAS I SOLER, J.: *Els Pobles Joves*, Barcelona, 1958.
- CUCÓ, A.: *El Valencianisme Polític 1870-1936*, Lavínia, Barcelona, 1971.
- CUCÓ, A.: "Dinàmica dels Països Catalans", *Arguments*, València, 1977.
- CUCÓ, A.: *País i Estat: La Qüestió Valenciana*, Ed. Tres i Quatre, València, 1989.
- CHAO, R.: *Después de Franco España*, Ed. Felmar, Madrid, 1976.
- DDAA.: *Serra D'or*, juny de 1968.
- DDAA.: *L'Estructura Econòmica del País Valencià*, L'Estel, València, 1970.

- DDAA.: Evolución de la economía valenciana, 1878-1978, Ed. Caja de Ahorros de Valencia, València, 1978.
- DDAA.: *Nuestra Historia*, Mas Ivars editores, València, 1980.
- DDAA.: *Document 88*, Ed. Tres i Quatre, València, 1988.
- DDAA.: *La Comunitat Valenciana*, València, 1989.
- DDAA.: *Nosaltres i els Valencians*, Fundació Acta, Barcelona, 1990.
- FABREGAT, A.: *Partits Polítics al País Valencià*, 2vols., ed. Tres i Quatre, València, 1977.
- FERRER, J.(pseud. de Vicent Alvarez): "El País Valenciano como problema" in *Cuadernos de Ruedo Ibérico*, núm.: 25 (juny-juliol, 1970).
- FUSTER, J.: "Apunts per a una rèplica a Vicens Vives", *Serra D'or*, Barcelona, novembre de 1960.
- FUSTER, J.: *Qüestió de Noms*, Barcelona, 1962.
- FUSTER, J.: *Nosaltres els Valencians*, Ed. 62, Barcelona, 1980.
- FUSTER, J.: "Crida" de l'Aplec de Bocairent, València, 1963.
- FUSTER, J.: "Crònica Cultural del País Valencià", *Llibre de l'any*, Alcides, Barcelona, 1963, pàgs., 124-134.
- FUSTER, J.: "La muerte del intelectual" in *La Caña Gris*, 1 (1960)
- FUSTER, J.: "El Cas Valencià", *Mirador*, núm.: 1, estiu de 1966, pàgs.: 14 i 15.
- FUSTER, J.: *Raimon*, Ed. 62, Barcelona, 1988.
- GELLNER, E.: *Naciones y nacionalismo*, Alianza Editorial, Madrid, 1988.
- GERSCHENKRON, A.: *Atraso económico e industrialización*, Ariel, Barcelona, 1973.
- GIRONA, A.: "El Papel de los intelectuales valencianistas de los años sesenta en la lucha contra el franquismo" a *La oposición al Régimen de Franco. Estado de la cuestión y metodología de la investigación*, Uned, Madrid, 1990.
- GUIA, J.: *És molt senzill: digueu-li Catalunya*, El Llamp, Barcelona, 1985.
- GUIA, J.: *Des de la Catalunya del Sud*, Ed. Lluïta, Sant Boi de Llobregat, 1987.
- GUIA, J.: *750 anys de nació catalana*, Ed. Tres i Quatre, València, 1988.
- IBORRA, J.: *Humanisme i Nacionalisme en Joan Fuster*, (2 Vols.), Tesi Doctoral, Universitat de València, València, 1984.
- HUGUET, J.: *Els Darrers. Generació dels 70*, Castelló, 1972.
- JARQUE, V.: *Alfaro*, Ed. Tres i Quatre, València, 1992.
- JAUREGUIBERRY, F.: *Question Nationale et Moviments Sociaux au Pays Basque Sud*, Tesi Doctoral, París, 1983.
- LACOMBA, J.A.: ""Raimon". Notas para la sociología de un cantante" in *Suma y Sigue del Arte Contemporáneo*, núms.: 7-8 (abril, 1965), pàgs. 18-21.
- LLUCH, E.: "Resurgimiento del País Valenciano: Conjeturas y Refutaciones" in *Zona Abierta*, 20, 1980. Pàgs. 29-40.

- MALUQUER I SOSTRES, J.: *L'Estructura Econòmica de les Terres Catalanes*, Ed. Barcino, Barcelona, 1963.
- MANENT, A.: *Josep Me de Casacuberta i l'editorial Barcino*, Associació d'editors en llengua catalana (Barcelona- Mallorca-València), 1980.
- MARTÍ, V.: "J.F. Mira, Quixotesc i joycià", *El Temps*, núm.: 186, 11.I.1988.
- MAROTO, J. V.: *Una llarga missa a Bruges*, L'Eixam, València, 1991.
- MARQUÈS, J. V.: "Classe Dominant i Consciència Valenciana" in *Sou*. Revista de la Facultad CC.PP.EE.CC, [1969].
- MARQUÈS, J. V.: *Clase Obrera y Cuestión Nacional*, ZYX, Madrid, 1978.
- MIQUEL I DIEGO, V.: *L'Església Valentina i l'ús de la llengua vernacle*, L'Estel, València, 1965.
- MIQUEL I DIEGO, V.: "Al País Valencià la nostra llengua no és la de l'església", *Serra D'or*, febrer, 1968.
- MIRA, J. F.: *El Desig dels Dies*, Ed. Tres i Quatre, València, 1981.
- MIRA, J.F.: "Posicions i efectes sobre la consciència dels valencians", *Revista de Catalunya*, núm.: 50 (abril, 1991).
- MIRA, E. MOLLÀ, D.: *De Impura Nazione*, Ed. Tres i Quatre, València, 1986.
- MOLL, F. de B.: *Els altres Quaranta anys*, (Vol.II), Ed. Moll, Mallorca, 1975.
- MOLLÀ, D.: *El País Valencià com a formació social*, Prometeo, València, 1979.
- MOLLÀ, D.: *Estructura y Dinámica de la Población en el País Valencià*, F. Torres editor, València, 1979.
- NINYOLES, R. L.: *Idioma i Prejudici*, Ed. Moll, Mallorca, 1975.
- NINYOLES, R [entrevista] a SERVIÀ, J. M^a: *Catalunya Tres Generacions*, Ed. Martinez Roca, Barcelona, 1975.
- NINYOLES, R.: "Una Perspectiva de la Sociologia Valenciana" a *Estructura Social del País Valencià*, València, 1982.
- NINYOLES, R.: *El País Valencià en l'Eix Mediterrani*, L'Eixam, València, 1992.
- PAULA BURGUERA, F.: *És molt senzill: Digueu-li Espanya*, Ed. Tres i Quatre, València, 1991.
- PÉREZ MORAGON, F.: *La cultura Catalana al País Valencià*, Fundació Bofill [1976].
- PÉREZ MORAGON, F.: *Prensa clandestina al País Valencià (1962-1977)*, Centre d'Estudis i Documentació, Eliseu Climent Editor, València, 1980.
- PÉREZ MORAGON, F.: "Aquell històric PSV" a *El Temps*, 4-10.XI.1985, núm. 72, pàgs. 6-11.
- PICÓ, J.: *El Moviment obrer al País Valencià sota el franquisme*, Ed. Tres i Quatre, València, 1977.
- PICÓ, J.: *El Franquisme*, Alfons el Magnànim, València, 1982.
- PLA.J.: *Homenots*, (Volum 29è), Ed. Destino, Barcelona, 1975.

- RAGA, J.: "Crònica Econòmica del País Valencià", *Llibre de l'any 1963*, Alcides, Barcelona, 1964.
- RAMOS, V.: *Pancatalanismo entre valencianos*, València, 1978.
- RECALDE, J.R.: *La Construcción de las naciones*, Ed. S. XXI, Madrid, 1982.
- REGLA, J.: "El Dualismo en Valencia y sus desequilibrios" in *Saitabi*, Volum XVIIIè, 1967.
- REIG, R. PICÓ, J.: *Feixistes, Rojos i Capellans*, Ed. Moll, Mallorca, 1978.
- RIERA I CORTES, A.: *L'Assagisme moral de Joan Fuster*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, 1990
- SALCEDO, S.: "Valencia: la cultura entre el conflicto y la confusión", *Nuestro Tiempo*, núm.: 222, Desembre de 1972, pàgs., 88-118.
- SANCHÍS GUARNER, M.: *Renaixença al País Valencià*, Ed. Tres i Quatre, València, 1968.
- SANZ, Benito: *Los socialistas en el País Valenciano*, Alfons el Magnànim, València, 1988.
- SANZ, J.: *La Cara Secreta de la Política Valenciana. De la Democracia al Estatuto de Benicàssim*, Fernando Torres Editor, València, 1982.
- SAZ, I.: "República, Guerra i Franquisme" in DD.AA.: *Història del País Valencià. Època Contemporània* (Vol Vè), Ed. 62, Barcelona, 1990.
- SMITH.A.: *Las Teorías del Nacionalismo*, Ed. Península, Barcelona. 1976.
- SOLER i MARCO, V.: "Condicionaments econòmics de la formació social valenciana" a *La Cultura Valenciana ahir i avui*, Aj. de Benidorm, Alacant, 1986.
- SORIANO BESSÓ, J. M^a: *País Valencià pels camins del retrobament*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1973.
- TARRADELL, M.: "Una Universitat Valenciana?", *Qüestions de Vida Cristiana*, 43, Barcelona 1968.
- TOURAINÉ, A.: *El País Contra el estado*, Alfons el Magnànim, València, 1981.
- VILAR, Sergio: "El País Valenciano" in *Cataluña en España. Aproximación desde Cataluña al espíritu y los problemas de las regiones españolas*", ed. Aymà, Barcelona, 1968, pàgs. 113-129.
- VILAR, S.: *La Oposición a la Dictadura*, Aymà, Barcelona, 1976.